

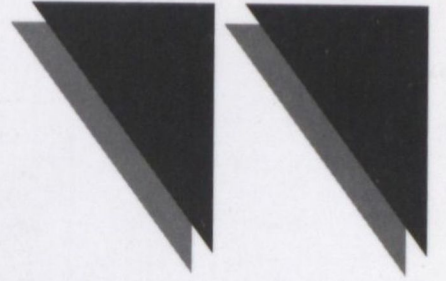
tiszatáj

63. ÉVFOLYAM

2009 FEBR 04

51964
AF555

Kiss Anna,
Báger Gusztáv,
Tandori Dezső,
Zalán Tibor versei

Bitó László,
Ferdinandy
György,
Kibédi Varga Áron
prózája

Szörényi László
tanulmánya

Beszélgetés
Gyüdi Sándor
színházigazgatóval

Kass János
metszetei

2

2009. február

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával.

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 500 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXIII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

2009. FEBRUÁR

KISS ANNA: Fehér rókám; Rege rejtem	3
KIBÉDI VARGA ÁRON: Napló	10
TANDORI DEZSÓ: II. szerencsétlenkedés (Saját víziló: a látó más. <i>Ómás</i>); Jön, jön! A Kosztolányi–125!	22
ZALÁN TIBOR: c-átirat	27
FERDINANDY GYÖRGY: Ej uhnyem	29
BÁGER GUSZTÁV: Mag-kezdemény; Kháron; A végítélet ...	32
LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR: Armand Régnier gyászballedája, Ajánlás; Hétköznapi klapancia	34
BITÓ LÁSZLÓ: Káin zarándoklata	36
KABDEBÓ TAMÁS: Pillanatkép a Kölni Dómban; Csuka; A regényíró tiltakozik költői minősítése miá	44
TURCZI ISTVÁN: Rózsás vers (Pista bácsi és a modern, magyar árnyak); Kezdődik (Hajnal Anna szavai közt sétálva; 1907–1977–2007); Mintha mozdulatlan lenne; A távozó	45

ÖRÖKSÉG

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Karddal és pennával (Janus Panno- nius és a Hunyadiak)	49
MÓSER ZOLTÁN: A megbízott Mátyás király (Példabeszé- dek és jeles mondások Galeotto és Dugonics András alapján)	57

PAJORIN KLÁRA: Mátyás és Beatrix (Hatalom és házasság)	68
--	----

KRITIKA

TÓTH ÁKOS: Visszajáró ének (Kiss Anna: Az úrnő ezüst ujjja)	77
HALMAI TAMÁS: Korrajz önarcképpel (Tózsér Árpád: Szent Antal dísznaja)	90
SZEKÉR ENDRE: Kovács András Ferenc: Hajnali csillag peremén	92
HANTI KRISZTINA: Elbeszélgetett (Jókai Anna: Elbeszéltem I–II.)	95
IMRE LÁSZLÓ: Szajbély Mihály: Intermediális randevúk a 19. században	99

MŰVÉS ZET

SÁRKÖZI MÁTYÁS: Hatvan éven át a szépség és az értelem szolgálatában	102
HOLLÓSI ZSOLT: Nem a próza rovására erősíti az operát (Beszélgetés Gyüdi Sándor karmesterrel, a Szegedi Nemzeti Színház főigazgatójával)	103
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

KASS JÁNOS metszetei a címlapon, a 9., 26., 43., 67., 77., 94., 98. és a 112. oldalon

KISS ANNA

Fehér rókám

*Fehér rókám,
lélekdobom,
szélben
forgolódo
napom,
hová jutunk
el a havon,
hol adunk túl
a bánaton,
fehér rókám,
lélekdobom,
szélben
forgolódo napom,*

ejéej,

*szélben
forgolódo napom,
hóban
forgolódo napom,
még az álom
sem nyugalom,
még az álom
sem nyugalom,
szélben
forgolódo napom,
hóban
forgolódo napom,*

ejéej,

még az álom

*sem nyugalom,
amíg jár a
bánat-malom,
még az álom
sem nyugalom,*

ejéej,

*fehér rókám,
lélekdobom,
szélben
forgolódo napom,
hová jutunk
el a havon,
hol adunk túl
a bánaton,
fehér rókám,
lélekdobom,
szélben
forgolódo napom,*

ejéej,

*szélben
forgolódo napom,
hóban
forgolódo napom,
hová jutunk
el a havon,
hol adunk túl
a bánaton,
szélben
forgolódo napom,
hóban
forgolódo napom,*

ejéej,

*kinek kell
bánatra bánat?,*

túl ezüst
pénzzel dobálnak,
kinek kell
bánatra bánat?,

ejéej,

fehér rókám,
lélekdobom,
hóban
forgolódó napom,
hová jutunk
el a havon,
hogy adunk túl
a bánaton,
fehér rókám,
lélekdobom,
szélben
forgolódó napom,

ejéej,

szélben
forgolódó napom,
hóban
forgolódó napom,
hová jutunk
el a havon,
hogy adunk túl
a bánaton,
szélben
forgolódó napom,
hóban
forgolódó napom?,

csak a
szivárvány a
havon,

ejéej!

Rege rejtem

Fű, a fű,
a fű-világ,
lármafák, csak
lármafák,
nagy, világos
domb alatt
holtan is
felkél a had,

nagy, világos
domb alatt
nagy, világos,
lomha dob,
háta kétfelé
hasad:
hogyan elvész
apánk, a nap!,

hogyan elvész
apánk, a nap!,

nagy, világos
domb alól,
míg a föld
felbóltosul,
holttal elvegyül
a holt:
hogyan elvész
anyánk, a hold!,

hogyan elvész
anyánk, a hold!,

orca-dombok,
párosak,

*mik ma érmén
látszanak,
nagy, világos
domb alatt
holtan is
felkél a had,*

*mert a
fészekalja nép
egyik föld,
a másik ég,
egyik föld,
a másik ég,
egyik föld,
a másik ég,*

*nagy, világos
domb alatt
nagy, világos,
lomha dob,
háta kétfelé
hasad: hogy
egy fűszál
sem marad!,*

*hogy egy fűszál
sem marad!,*

*nagy, világos
domb alól,
míg a föld
felboltosul,
háta kétfelé
hasad: hogy
egy fűszál
sem marad!,*

*hogy egy fűszál
sem marad!,*

*mert a
fészekalja nép,
egyik föld,
a másik ég,
egyik föld,
a másik ég,
egyik föld,
a másik ég,*

*orca-dombok,
párosak,
mik ma érmén
látszanak,
nagy, világos
domb alatt
holtan is
felkél a had,*

*nagy, világos
domb alatt
nagy, világos
lomha dob,
háta kétfelé
hasad:
hogyan elvész
apánk, a nap!,*

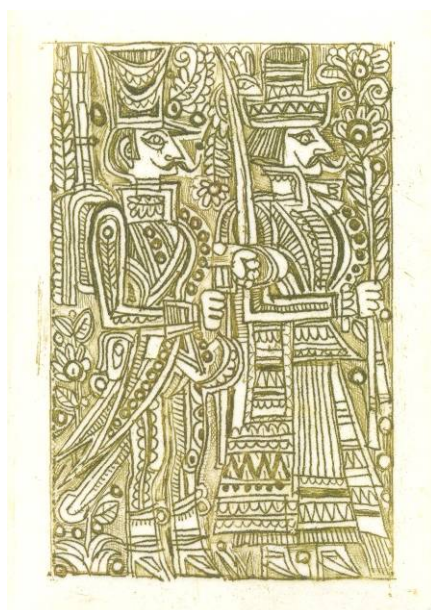
*hogyan elvész
apánk, a nap!,*

*nagy, világos
domb alól,
míg a föld
felbóltosul,
holttal elvegyül
a holt:
hogyan elvész
anyánk, a hold!,*

*hogy elvész
anyánk, a hold!,*

*fű, a fű,
a fű-világ,
lármafák, csak
lármafák,
nagy, világos
domb alatt
holtan is
felkél a had!*

KIBÉDI VARGA ÁRON

Napló

2007**November 15.**

Freiburgban az egyetem minden évben rendez egy francia–német fórumot. Idén a főelőadó az egyik leghíresebb mai német filozófus, Peter Sloterdijk volt. Arról beszélt, hogy származhat-e valamilyen előny abból, ha egy nép elveszít egy háborút. Napóleont idézte, aki sok országot győzött le úgy, hogy abból az illető országnak haszna támadt. A hadsereg nyomában érkezett Egyiptomba Champollion, aki megfejti a fáraók írását. Hollandiában Napóleon testvére alapította meg 1808-ban a tudományos akadémiát, amelyik már készül ünnepélyesen megemlékezni a kétszáz éves fennállásról. És így tovább. Sloterdijk különös esetként említette Olaszországot, amelyik az első világháborút elvesztette volna a monarchia csapataival szemben és csak a szövetségesek segítségével győzött. Ekkor viszont úgy tett, *mintha* győztes volna és ennek köszönhető, hogy kifejlődött egy heves nacionalista ideológia filozófusok és művészek között, hogy jött Mussolini.

November 18.

Eszembe jut egy vicc, amit a negyvenes évek elején meséltek Budapesten. Két hadijelentés ugyanazon a napon. A német: „Csapataink New York külvárosaiban harcolnak.” Az olasz: „Légi haderőnk sikeresen bombázta Máltát.”

December 20.

Utrechti kollégám és barátom, a filozófus Philipse úgy véli, hogy tudományosan be tudja bizonyítani Isten nemlétét, most pedig azt olvasom, hogy Kurt Gödel, a modern logika egyik nagymestere, híres eldönthetlenségi elméletével végső fokon az ellenkezőjét próbálta bizonyítani.

December 23.

A világirodalom Dante, Shakespeare, Goethe, Balzac, Tolsztoj: öt ország, öt nyelv. Már a spanyolok se tartoznak egészen bele (Calderon), de Ázsia végképp nem, az 1001 Éjszaka kivételével (ez is egy nyugati félreértésen alapul). Miközben Algériában és Tokióban elvárják a fiataloktól, hogy ismerjék Molière-t, tőlünk senki sem várja el, hogy ismerjük Nizami, Háfizt, Marasakit, Rusztavelit, azaz az arab, a perzsa, a japán vagy a grúz írókat.

December 25.

Amikor rosszkedvű vagyok és az az érzésem, hogy semminek sincs értelme, mindig a nyelvhez fordulok. A nyelv vigasz, egy idegen világ, idegen, de izgalmas, nem tudunk meg-

szabadulni tőle, hozzánk tartozik. Eszembe jut például *horgol* és *horkol*, vagy pedig azon töröm a fejemet, hogy mi a különbség *szidni* és *leteremteni*, *lehordani* és *szemére hányni* vagy *szemére vetni* között.

December 28.

Pünkösd = győzelem Babel fölött.

December 31.

Első és utolsó: mit jelent ez a két szó. Az első előtt mindig volt már valami, az eredet ismeretlen. Barlanglakók? Az utolsó gyakran szomorú vagy félelmetes: utolsó vacsora, utolsó ítélet. De ez sem egészen biztos. Utána is jön valami vagy Valami.

2008**Január 6.**

A vallásalapítók mindig közösségekre gondolnak, miközben a mai társadalom egyénekből tevődik össze, még akkor is, ha napközben együtt dolgoznak. Sok szociológus és filozófus írt már az individualizmus győzelméről a huszadik században. Munka után sörözni talán igen, de vasárnap templomba nem nagyon járnak együtt, főleg a városiak nem, tehát ma már a világ lakosságának legnagyobb része. A mai hívő a Miatyánk helyett inkább azt mondáná, hogy: Énatyám.

Január 9.

Freiburg belvárosában egy kis utcában van egy a Szentlélekről elnevezett söröző: „Heiliggeiststüble”. Sokan látogatják, főleg kövér idősebb asszonyok.

Január 21.

Olvasom Újfalvi Sándor önéletrajzát, amit 1855 körül írt. Sok érdekes részletet tudhatunk meg a tizenkilencedik század eleji erdélyi életről, a hétköznapiokról és híres személyiségekről (Wesselényi, Teleki, Bethlen családok).

Önéletrajza elején Újfalvi nagyszüleit ír. Nagyszebenben élő nagyapja 62 éves korában újra házasodik és megkéri egy 42 éves özvegyasszony kezét. Történik ez 1759-ben és akár a szerző, én is „az akkori levelezési és társalgási modor jellemzéséért” idézném itt a választ. „Aug. 31-én datált s hozzám bocsátani méltóztatott levelét az úrnak 8-ik szeptemb. vettem; kedvesen és nagy örömmel; annyival is inkább, minthogy tapasztalom belőle terhes dolgai között is szenvedhető egészségét az úrnak, melyet Isten ő szent felsége erősítvén, tartson meg továbbra is, tiszta szívből kívánom. Emellett levelében tett és nekem jelentett hozzám való szíves indulatját egész alázatossággal köszönöm, és kívánom, hogy az mindeneken szabadosan és hatalmasan uralkodó Úristen, akiben én gyermekségem óta minden reménységemet helyeztettem, és aki énvelem sok keserves változásaim között is sokszor édes atyai kegyelmességét megismertette, adjon nekem erőt arra, hogy én az úrnak teljes életemben örömét nevelhessem, megtartván és nevelvén emellett az úrnak hozzám való szívességeit is: hogy szent rendelése szerint való egybekelés után végessük páros életünket őfelsége szent nevének dicsőségére, éltünk örömére, lelkünk üdvösségére. Ha méltóztatik az úr szebeni újságokkal bővíteni, kedvesen veszem; amidőn

pedig Isten ő szent felsége alkalmatosságot szolgáltat arra, hogy én az úrnak kedves személyét szegény házamnál megtisztelhessem, tartom nyereségemnek. Addig is pedig magamat az úrnak tapasztalt szívességébe ajánlván, vagyok az úrnak becsülettel való igaz szolgálója, árva Zsombori Borbála. – Palatka 9-ik Szept. 1759.”

Egyébként Újfalvi Sándor nagynénje volt a botrányos életű Újfalvi Krisztina, akiről az unokaöcs szemérmesen keveset mond, de akiről többet tudunk meg Weöres Sándor antológiájában („Három veréb hat szemmel”, 1977), aki több nagyon szép versét is közli. Weöres szerint „kalandosan és botrányosan élt, talán többet demonstrálva, mint amennyi valóban történt, hogy a szűkös és képmutató ál-erkölcsben zsugorgókat felháborítsa, a tisztességben raboskodó erdélyi társadalmat zaklassa. Ma úgy fogalmazhatjuk: a nők jogaiért küzdött. És mint a korabeli anekdoták mutatják: meg akarta nevelni a férfiakat egyenességre, helytállásra. (...) Ahogy botrányos volt az élete, botrányos volt a temetése is. Amikor holtteste csukott koporsóban felravalozva feküdt, öreg inasa hirtelen megörült: fölugrott a koporsóra és meglövegolta, a temetési közönség szeme-láttára.”

Január 23.

Még a 2006-os költözködésünk kései és váratlan következménye, hogy most előbukkant a papírtömegben Lengyel Baláznak egy levele, amelyet 1993. május 6-án írt nekem, abból az alkalomból, hogy elküldtem neki „Szépen” című verseskötetemet. Felesége, Nemes Nagy Ágnes ekkor már nem élt, de a hetvenes években többször találkoztunk, Budán és a Balaton mellett. Sokat meséltek az Újholdról, a Rákosi-időről és Nemes Nagy Ágnes még verseskötetem előkészítésében is segített, átnézte a verseket, tanácsokat adott, hogy ezt vagy azt meg kellene változtatni stb. Lengyel Balázzsal később még többször találkoztam, de már nem személyesen, hanem csak hivatalosan, például írószövetségi rendezvényeken. Tavaly halt meg, és amit verseimről mond, tudomásom szerint sehol sem közölte. Ezért ideírom:

„Kedves Áron, Köszönettel vettem köteted, melynek nem annyira „Szépen” a címe, hanem „az új költészet felé”. A szavak ellentétes vagy különös iránya, dubiozitása, többlet-értelme, melyet szinte-szinte már Ady is alkalmazott az ellentétes irányú, egymást megsemmisítő szavakkal. Persze te többre, némileg másra törsz. Igaz, hogy mint Mallarmé a hallgatás határán tartózkodsz és „a lényegről csak fosztóképzővel beszélsz” (Lásd Nemes Nagy Ágnes jellegzetes fosztóképzőit!). De azért a verseket szemelgetve, olykor az az érzésem, hogy a költészetnek más útja is van. Konkrétabb, a létezés meghatározóbb útja. Bár, ahogyan újra és újra belefogok egy-egy versbe, olykor és főleg a lezárásnál szinte gnosztikus léttudatot fogalmaznak meg, pl. „a gyötrelem jeleit hívják – nincstelen álmainkat átkozzák serényen” vagy: „készülnek a maradandóság hajlékai – készül a kimeríthetetlen áradat” vagy: „nevek halála nagyvilág”. Másfelől, hogy valami kritikusat is mondjak: a bizonytalanná ferdített többlettartalom olykor (többnyire kiváló, sőt telitalálat), lásd „az eseménytelenség híg árnyéka”, de amikor azt írod, hogy „tagolva és tökéletesen, mint amikor Tantaluszt betűzni kell”, ez nekem kicsit túl súlyos közlés (nekem mint olvasónak töprengeni kell.)

De az, amit írsz, csakugyan új költészet. Nem „szép”, hanem érdekes, felkavaró kötet. Köszönöm, hogy elküldted. Gondolkoznivalót adtál.”

Február 29.

Egyetlen városban se laktam eddig, ahol annyi ingyen újságot osztogatnak, mint itt Freiburgban. Minden szombaton és vasárnap egy meglehetősen vastag újságot talál mindenki a postaládájában, igaz, főleg meglehetősen érdektelen helyi hírekkel: egy gyerek kiesett az ablakon de nem halt bele, egy idősebb asszony lopott egy üzletben, megnyílt egy új hentesüzlet, stb. Van ingyen tévéújság is és minden hónapban egyszer megjelenik egy ingyen kulturális folyóirat, amelyben színházi előadásokról, koncertekről, könyvekről lehet nagyon nívós ismertetéseket, illetve előjelzéseket olvasni.

Március 8.

A kisebb vállalatok tulajdonában levő kisebb teherautókon feltűnően sok a hosszú és részletes reklám. Ezt másutt eddig nem láttam. Nemcsak a cég neve szerepel, plusz az, hogy villanyszerelő vagy...

Március 15.

Amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, pontosabban 1943-ban, leutaztunk Kolozsvárra, mert anyámat nagybátyám ott kezelte az egyetemi klinikán. Három emlék:

– a lovaskocsi ami a pályaudvarról nagybátyám lakására vitt, végigment a „Zokogó Majom” vendéglő előtt (később Bálint Tibor regényének lett a címe). Nagyjából ugyanabban az időben tűnt fel nekem Veszprémben a „Büntető Borozó”.

– a klinikán nagybátyámra várok. Egy idő után megjelenik a nyílegyenes, hosszú folyosó végén, fehér köpenyben közeledik gyors léptekkel, mögötte majdnem futva jön, ugyancsak fehér köpenyben, kb. tíz fiatal asszisztens, köztük több csinos lány.

– március 15-én a nagytemplom előtt a himnuszt énekeltük. Elöttem egy tízéves fiú áll és nem énekel, bizonyára egy kíváncsi román gyerek. Odalép hozzá egy férfi és leken neki egy nagy pofont. Vajon ő volt-e Funar?

Március 20.

Amikor franciát tanultam az amszterdami egyetemen, borzasztóan unalmas és érdektelen dolgokat kellett tanulnunk, pl. történelmi hangtant (melyik században és hogyan lett a latin „aqua” francia „eau” [ejtsd: ó]). Az irodalom tanszékvezető professzora csak kedvenc íróiról, Taine-ről vagy Saint-Evremond-ról beszélt, meglehetősen unalmasan, az egyetlen aki izgalmas előadásokat tartott, az ő fiatal asszisztense volt, egy állandóan dohányzó francia. A terem mindig tele volt, amikor cigarettával a szájában Sartre és Camus műveit ismertette, azaz még élő írókét, ami abban az időben az egyetemen nagy ritkaság volt. (A Sorbonne-on 1950 körül egyetlen huszadik századi íróról nem tartottak előadást!).

Később Párizsban a Champs Élysée-n egy autó elé vetette magát. Az amszterdami kultúrintézet titkárnője szerint azért lett öngyilkos, mert képtelen volt megírni a doktori értekezését. Amikor ezt Sophie-nak mesélem (aki erősen kétségbe vonja ezt a magyarázatot), hirtelen még a titkárnő neve is eszembe jut, akire ötven év alatt egyszer se gondoltam.

Március 27.

Idem. Milliónyi agysejtjeink rég elfelejtett, de jól tárolt anyagokkal mintha éppen hajnalban, alvás és ébredés határán aktiválódnának különösen. Ma reggel félálomban megfej-

tettem az összes holland szakszervezet kezdőbetűit, az általánosét, a katolikusét, a protestánsét – így ment ez régen Hollandiában, mindenki külön menetelt –, még a legkisebbikét is, a kommunista szakszervezetét: EVC, azaz Eenheid Vak Centrale. És mindez az ötvenes–hatvanas évekre nyúlik vissza.

Április 11.

Az egyik amerikai elnökjelölt keresztneve Barack.

Április 22.

A „ruha” talán a legkülönösebb magyar szó. Mi köze van a ruhához a beruházásnak? Annak, hogy valakit felruháznak vagy éppen megruháznak?

Május 1.

A Magyar Narancs május 1-jei száma közöl egy interjút Szuper Leventével, a nagyon sikeres magyar jégkorong-válogatott kapusával. Arra a kérdésre, hogy minek köszönheti a sikeres védést, azt válaszolja, hogy szerénynek kell lenni és hinni kell Istenben: „minden este lefekvés előtt beszéltem Istenhez (...) De az imádkozás nagy részét anyukám elvégzi helyettem.” Nem nézi a meccset, hanem a kertben sétálgat és imádkozik fia sikeréért.

Május 11.

Pünkösd a Szentlélek ünnepe. De miért beszélünk mi magyarok a *Szentlélekről*, mikor a többiek *Szentszellemről* beszélnek: „heiliger Geist”, „saint esprit”, „holy spirit”? Talán azért, mert magyarul a Szentlélek szó szebben hangzik?

Május 13.

A detroiti szimfonikusok mai előadását egy robot-karmester vezényli. Minden jegy elkelt elővételben.

Június 2.

Meghalt Fejtő Ferenc. Amikor 1954-ben ösztöndíjjal Párizsba utaztam, megkérdeztem a müncheni Szabad Európa rádiónál dolgozó barátaimat, az Új Látóhatár szerkesztőit, hogy szerintük kivel vegyem fel ott a kapcsolatot (többen ui. Párizsból jöttek át szerződéssel a rádióhoz). Két nevet említettek, Fejtő Ferencét és Hatvany Bertalanét. Hatvany mindig vasárnap kora reggelre hívott, reggeli nélkül rohantam a metróhoz, hogy eljussak idejében tizenhatodik kerületbeli előkelő lakásához. Megállás nélkül cigarettával és whiskyvel kínált (harapnivaló semmi). Tao te King fordításáról mesélt (amit a müncheniek később ki is adtak). Teljesen kimerülve jöttem el tőle. Fejtő Ferencnél egészen más volt a helyzet, ő koktélparkra hívott meg, ahol sok híres párizsi értelmiségivel találkoztam (hogy híresek, ezt csak később tudtam meg). Arra is emlékszem, hogy nagyon tetszett a felesége. Fejtővel jóval később is találkoztam, tartott egyszer előadást a hollandiai Mikes Kelemen Kör egyik szeptemberi kongresszusán.

Június 8.

Mendlik Éva magyar szobrászművész most ünnepelte nyolcvanadik születésnapját. Éva Mendlik Oszkár, a Hollandiában ma is neves festőművész unokája, aki Bánffy Miklóssal

volt annak idején jó barátságban (Bánffy Kun Béla elől hozzá menekült 1920-ban). Három Mendlik lány élt Amszterdamban, mind csinos, és a szülők időnként meghívtak jó magyar vacsorára egy pár amszterdami menekült magyar diákot (pl. Tóth Miklóst meg engem), akik kis ösztöndíjjal és általában rossz koszton éltek. Éva volt a legidősebb, és hozzá egy mulatságos emlék fűz. 1954-ben ugyanabban az időben voltunk Párizsban; ő egy műteremben dolgozott, én disszertációmát írtam. Esténként időnként elmentünk egy éjjeli mulatóba a Place Pigalle-on, ahova ingyen beengedtek és még két ingyen italt is adtak diákoknak, azzal a feltétellel, hogy pontosan tízkor ott legyenek: az oda benéző turistának, vendégnek nem szabad üres termet látnia. A második feltétel persze az volt, hogy féltizenkettőkor, amikor már volt egy pár fizető vendég, mi diszkréten távozzunk.

Június 15.

Meghalt egy híres német festő, a nevére nem emlékszem, csak arra, hogy barátja, a Párizsban élő spanyol képzőművész Arroyo szerint halála előtt pár nappal egymástól függetlenül négy barátja küldött neki egy-egy képeslapot. Erősen hasonlítottak egymásra és mindegyik egy távolodó csónakot ábrázolt. Görög mitológia? Kharón ladikja?

Június 19.

Ma délben egy kávéházban találkozom egy itteni germanista kollegával. Nyugodt, kissé unalmas ember benyomását kelti, de közben hihetetlenül aktív. Új-Zélandban egy kis vidéki egyetemen spanyol irodalmat tanít, Mexikóban a huszadik századi német-mexikói irodalmi kapcsolatokról beszél és ott most éppen egy spanyol nyelvű könyvét adják ki erről a témáról, Kanadában pedig németül tart előadást. Itt Freiburgban unta a középszerű germanista kollegákat, ezért elvállalta a francia kultúrintézet vezetését. Mikor mondom neki, hogy ez az állandó rohanás-repülés az egészségét veszélyezteti, azt válaszolja, hogy attól nem fél, mert tíz éve vett egy telket Franciaországban, és ott maga épít házat, még hozzá beépített uszodával. Mellesleg rengeteget publikál, ezt láttam az interneten. A kétórás beszélgetés teljeseen kimerít, szédülök, ahogy megyek haza.

Május–június

Freiburgban két hónapig mindenki megállás nélkül spárgát és epret eszik. A spárgáért van, ahol sorban állnak. Lehet kapni négy euróért, de tízért is. Mikor június végén Sophie szüleihez érkezünk Bretagne-ba, látom, hogy itt nem eszik, de még csak nem is nagyon tudják, hogy mi a spárga.

Július 1.

Sophie édesanyja három éve Alzheimer-betegségben szenved. Ez eleinte csak abban mutatkozott meg, hogy keveset beszélt, könyveket nem olvasott, az újságokat meg csak lapozta. Én kedvenc íróit, Balzacot és Baudelaire-t diktáltam neki, és ezt nagyon szerette. Az utcára se akart kimenni, én vittem sétálni, úgyhogy rám támaszkodott és beszélgettünk. Később már csak a házon belül mozgott, most pedig már az ágyából sem tud felkelni. Ugyanakkor szellemi képességei megmaradtak, kedvesen mosolyog Sophie-ra és a húgára, akik beszélnek vele; nagyon halkán, de ő is beszél hozzájuk, mondja, hogy szép idő van, vagy hogy valamelyik étel nem ízlik neki. A szellemi stimulálásra nagy szükség van, sokat kell mosolyogni, beszélgetni.

A test romlása mellett a szellemi épség megmarad, ez a szörnyű. Néha suttog egy pár szót. Mindenki jól van (tout le monde va bien), mondja neki Sophie, és erre az anyja válasza: „et moi aller oust” (én meg megyek gyorsan kifelé).

Ha jól tudom, Puskásnak is Alzheimerre volt és Hugo Clausnak is, annak a híres belga írónak, aki a Le Monde szerint e miatt a szellemi visszafejlődés miatt öngyilkos lett. Szeretném tudni, hogy erre hogy volt képes. (Anyósom mozogni se tud).

Július 6–11.

Pár napra Párizsba utazom, meghívtak egy nemzetközi kongresszusra (International Association for Word&Image Studies), hogy tartsak egy előadást. A résztvevők legnagyobb része francia vagy angolszász, de megdöbentő látni, hogy hány más országból jöttek emberek, még akkor is, ha maguk fizetik a költségeket és nem meghívott előadók. A részvételt és (sok esetben mindössze húszperces) előadásukat ugyanis fel lehet tüntetni az előmenetelhez elengedhetetlen CV-ben. Volt itt észt, román, portugál, de még izlandi és chilei is.

Egyik este egy nyolctagú társasággal vacsorázom, és velem szemben egy harminc év körüli nő ül. Látszik rajta, hogy nagyon fáradt, mert mindennap korán kel és rengeteget dolgozik. Munkája abból áll, hogy tanácsokat ad nagyvállalatoknak: miként vehetnek észre gyanús pénzügyi tranzakciókat-átutalásokat (fehérre mosás). Néhány éve létesült ugyanis ebben az ügyben egy nemzetközi megegyezés, főleg a svájci és luxemburgi bankok hanyagsága miatt.

Szállodaszobám a harmadik emeleten van. Alattam tőlem balra a második emeleten egy erkélyről egy pocakos fiatalember nézi a csekély és nem túl érdekes utcai forgalmat: két-három nyakkendőös férfi útban munkahelye (vagy haza) felé, egy pár rakodómunkás vagy kövér öregasszony. Mint egy Balthus-festményen. Bármikor nézek ki az ablakon, este tizenegykor vagy reggel nyolckor, a pocakos fiatalember mindig ott van és néz.

Július 8.

Pár napja meghalt Párizsban kilencvenegynéhány éves korában Albert Cossery egyiptomi író. Regényeit franciául írta, de mind Kairóról szólnak, az ottani szegények sorsát, a gazdagokkal szembeni harcát és furfangjait írja le. Párizsban hatvan éve ugyanabban a szállodaszobában lakott és Saint-Germain-des-Prés legnevesebb kávéházaiban és vendéglőiben étkezett (Café de Flore, Armani Caffé). Többször láttam ott, mindig hosszasan nézett, mintha azon törné a fejét, hogy nem ismer-e engem valahonnan. A francia sajtó hosszasan megemlékezett róla, és természetesen kiadták azonnal összes művét, hat regényt. Az egyiket most megvettem és elolvastam, egy elegáns kairói tolvaj kalandjait meséli el: kimonodtan tetszett.

Július 14.

Mint mindig, idén is megnézem a televízió a francia nemzeti ünnepen a katonai felvonulást. Ha mindezt Moszkvából közvetítenék, bizonyára elég ijesztő lenne, így azonban, mint a francia nemzeti büszkeség jele, tűrhető. Az elnököt rengeteg külföldi vendég vette körül, tőle jobbra a japán miniszterelnök, balra az egyiptomi elnök ült, és meglepetésemre azt vettem észre, hogy srégen Mubarak mögött a második sorban mindjárt Gyurcsány Ferenc látható. Közelebb, mint Angela Merkel.

Július 18.

Jeanne, Sophie nagynénje a breton tengerparton él, ír és olvas németül és oroszul, de csak franciául beszél. Álomban magyarul beszélget Krasznahorkai Lászlóval. Utána meg én kísérem Laura Busht, az amerikai elnök feleségét a parlament felé, mert eltévedt a kihalt pesti utcákon.

Július 22.

A breton tengerparton mindennap megyek úszni, de gyakran járok uszodába Freiburgban is. Az úzás maga meglehetősen unalmas tevékenység, úgyhogy közben azzal foglalkozom, hogy számolok: számolom azt, hogy mint mellúszó hány csapással érek a 25. ill. 33 méter hosszú medence egyik végéről a másikra, de még a hullámzó óceánban is számolom a csapásokat és összehasonlítom az uszoda eredményeivel. Végül teljesen belezavarodok, de nem baj, mert így az úzás legalább nem unalmas. Vajon mit csinálnak úzás közben a nagy bajnokok, mint Mark Spitz vagy Laure Manaudou, akik nálam ezerszer több időt töltöttek, illetve töltenek a medencében, hogy ne unatkozzanak?

Július 25.

Régebben vitatkoztam egyszer egy tanárommal, aki azt állította, hogy a fejünkben minden gondolat vagy megfigyelés azonnal szöveg formájában jelentkezik. Ez szerintem nem igaz. Ha látok az utcán egy kövér nőt, ha ízlik az ebéd, ha eszembe jut egy régi esemény, ha az emberi test romlandóságára gondolok, nem jelenik meg azonnal bennem a *kövér*, az *ebéd*, a *betegség* szó. A régi esemény pedig gyakran vizuális és nem verbális emlék, egy kép jelenik meg a fejemben, egy utca, egy szoba képe. A (sokszor pontatlan) szavakra csak akkor van szükségem, ha másokkal akarok közölni valamit. Most olvasom, hogy Einstein pontosan ugyanezen a véleményen volt. Max Wertheimer pszichológussal órák hosszat beszélgetett arról, hogy hogy alakult ki benne a relativitáselmélet. A fejében először bizonyos jelek és képek jelentek meg, csak később próbálta meg a gondolatokat szavakban is kifejezni.

„Hanni Kureishi” és „Kilenc-negyedtíz”: félálomban hirtelen mégis megjelenik két szó a fejemben, valószínűleg azért, mert semmi közük sincs egymáshoz. A pakisztáni regényíró nevét épp most olvasom egy francia napilap irodalmi mellékletében (nagy betűkkel és egy nagy fényképet is közölnek), ugyanakkor arra gondolok, hogy Sophie-nak sürgősen meg kell mondanom, hogy holnap délelőtt hánykor kell elindulnunk.

Július 29.

A tengerparton háromféle fürdőzőt lehet megkülönböztetni. Van, aki messzire kiúszik, van, aki csak lubickol a hullámok között, három-négy méterre a parttól, hogy lehűtse magát, és végül vannak azok, akik legfeljebb a térdükig mennek be a vízbe. Mindez a Balaton mellett, különösen a somogyi oldalon, egészen másképpen fest. Fél órát is mehetünk befelé anélkül, hogy a térdünkig érne a víz; én így nagy beszélgetéseket folytattam többek között Fodor Andrással és Berend Ivánnal.

Július 31.

A francia autótutakra jellemző, hogy rengeteg a körterelő. Egyesek szerint azért, mert a franciák anarchisták, nem ügyelnek a vörös lámpára, és sok baleset lenne, mert nem las-

sítanáak le; mások szerint éppen ellenkezőleg, a körterelőnél le kell ugyan lassítani, de utána általában gyorsan kell kihajtani, sokkal fegyelmezettebb és ügyesebb autósokra van tehát szükség.

Augusztus 3.

Sophie szüleinél, a breton tengerparton mindig sokáig nyaralunk, legalább két hónapot. A hosszú nyaralásra a várás jellemző. Most gyakran várom Sophie-t, amikor lassan eteti beteg édesanyját, akinek ennie kellene, de sokszor nincs étvágya, de a várás már egyébként is része a hosszú nyaralásnak. Van, akit a hirtelen nyugalom megöl, mivel azelőtt rengeteget dolgozott; van, amikor férj és feleség rájönnek, hogy nem szeretik igazán a huzamos együttlétet, ami otthon a mindennapi munka közben nem tudatosodott bennük.

Én most itt nem ilyen drámai esetekre gondolok. Várom a tengerparton a homokban, mert csak akkor akarok beúszni a vízbe, amikor végre előbújik a nap a felhők mögül, várok arra, hogy elmúljon az apály, hogy ne legyenek olyan nagyok a hullámok. És közben nézem az eget, a felhők formáit, hallgatom a hullámverést. A hullámverés ritmusa, mint minden ritmus, mindig ugyanaz és egy kicsit más. Egy vallásos élmény. (Delphine-t, Sophie húgát ez a különös zaj a dalai lámára, a buddhizmusra emlékezteti.)

Várom és élvezem ezt a várást. Szép. És egyben metafizikai állapot. A mulandóságra, az élet értelmére gondolok, az az érzésem, hogy a nagy misztikusok élete is így telt.

Augusztus 6.

Mindenki naponta vásárol újságot, a boltok rengeteg hetilapot is ajánlanak, sokszor több száz is ki van téve a „Relay” polcain. Az egyik legnagyobb példányszámban elkelő például a „Gala”, mely kizárólag pletykákat mesél a pillanatnyi hírességekről: melyik fotómodell állapotos, melyik milliomos vált el, melyik színésznőnek született ikre, stb. Ezeket a híreket tudni teljesen felesleges, a közönség másnap már el is dobja ezeket az újságokat, csak a brazil őserdőben kénytelenek egyre több papírt termelni. De kérdés, hogy a komolyabb politikai hírek ismerete annyival fontosabb-e? Miért hasznos tudnunk, hogy ma Mauritániában államcsíny zajlott le, hogy Líbia pár napig nem szállított olajat Svájcnak, hogy Argentínában tüntettek az áremelkedések miatt?

Hogy a sajtóban mennyi a mindannyiunk számára teljesen fölösleges információ, erről már írtam egyszer a naplómban, de nem hagyhatom szó nélkül, ha végigmegegyek a polcok előtt nap mint nap, hiszen én is vásárlom rendszeresen ezt a másnap már ki is dobott és csak maximum félig elolvasott papírmennyiséget.

Augusztus 8.

Úgy élek itt nap mint nap, mintha egy görög tragédiát néznék, bizonyos fokig be is vagyok vonva a darabba. Yvette-nek, Sophie anyjának most már hónapok óta tartó agóniája, a rokonok mosolyognak, amíg mellette vannak, de a sírás kerülgeti őket, sokszor zokognak is, mihelyt kimennek a hálószobából és hogy valami eltérítse a figyelmüket, elkezdik felületesen lapozgatni az újságot, vagy a híreket nézik a tévén. (A hírek Franciaországban egyébként különösen unalmasak, mert fél órát kell megtölteni, és ha nincs fontos anyag, az arcachoni osztrigák minőségéről beszélnek hosszasan). Ez is hozzátartozik a tragédiához.

Augusztus 10.

A bécsi testőrírók közül Báróczi Sándor műfordításait már Weöres Sándor figyelmembe ajánlotta annak idején, Bessenyei György pedig kedvenc íróim közé tartozik. Most éppen 1777-ben megjelent *A filozófus* című vígjátékát olvasom. Egy Pontyi nevű „igaz magyar”-nak titulált idősebb és nevetséges vidéki úr kivételével a darabban csak nemesi családból származó fiatalok szerepelnek, közéjük tartozik Párménió, a filozófus is. Elsősorban az ő szerelmi ügyeik bonyolódnak. Angyélrika, Párménió húga, így írja le Szidaliszt, aki a vígjáték végén a filozófus felesége lesz:

„olyan szép, mint a kiderült tavaszi nap; magas homloka a nemes erkölcsöknek méltóságát s királyi székét mutatja; szemének mélységéből okosság tetszik ki, melyeknek külső tüzei szelíd érzékenységeket mutatnak; hósín bőrire fekete szemöldökeit a mosolygó természet gyenge ujjaival rántotta két részre; felemelkedett mellének fejérsége minden kék erecskét megmutat, s a lehellések alatt csendesen dagadoz; teste, dereka, válla, sugár természetének lehető tökéletességét mutatja, állásában olyan, mint a cédrus, járásában hasonlít a kevély szarvashoz; tekintetiben ifjúság, okosság, szelídség, nyájaság, mély gondolkodás, fájdalom, édesség egyszerre mutatják magokat, ifjú szépségének oly méltósága van, mint valamely magasra felnyúlt egyes ág tetején kinyílt rózsának”.

Augusztus 12.

A nevek varázsa. Párizsban egy fogorvoshoz jártam, akinek Archibald volt a keresztnéve. Londonban élő unokaöcsémnek most született egy fia, akit a szülei Nathanaelnek neveztek el. Talán még érdekesebbek a városnevek: milyen szépen hangzik Tihany, Révfülöp, Törökszentmiklós. És különösen vonzó a helynév, ha a várost nem ismerjük: a német autópályánál egy kijárat: Freudenstadt, Bretagneban Guémené-Penfao (erről a névről az a Guémené hercegnő jut eszembe, aki a tizenhetedik században egy francia bíborosnak egyetlen szeretője volt; egyetlen, ezt a bíboros maga emeli ki emlékirataiban!).

Ha aztán a várost mégis megismerjük, az majdnem mindig nagy csalódás. Ez történt velem, amikor külön megálltam Chateauroux városában, amelyik Jean Giraudoux egyik regényében mint egy egészen csodálatos hely szerepel. És végül ott vannak gyönyörű írónevek, mint a francia Saint-Denis de Saint-Evremond vagy a német Christian Knorr von Rosenroth. A megismerés itt is csalódás: mindkét író meglehetősen érdektelen.

Augusztus 14.

Egy erdélyi magyar folyóiratban olvasom a következő mondatot: *„Meggyőződésem, hogy a bizalomalapú kapcsolatok szeretetalapja minden egyéb energetikai összhangnál tartósabban és hatékonyabban képes szervezni az emberek közötti kapcsolatokat.”* Hogy tud a „szeretetalap” „kapcsolatokat szervezni”? Mit szervez egy alap? Bizonyára arról van szó, hogy a szeretet a legjobb alapja az emberek közötti kapcsolatoknak. De miért kell ezt ilyen bonyolultan mondani? Okosabb? Tudományosabb?

Augusztus 16.

Nem mindig jó az idő a breton tengerparton, a sok nyaralót tehát szórakoztatni kell. Erre két rendezvény különösen alkalmas. Egyrészt az általában kéthetenként megjelenő hol kisebb, hol nagy cirkusz, bohócokkal, oroszlánokkal és a többi hagyományos kellékekkel, másrészt a „vide-grenier”, magyarul padlásfelrámolás. A falu nagypiacán mindenki bérelhet

egy pár négyzetmétert és ott kirakhat mindent, amit ki akar dobni, azaz olcsón megpróbál eladni. Ma is volt egy ilyen vásár, rengetegen jönnek, bár az áru általában érdektelen: rozsdás kampók, régi képeslapok, csészek, könyvek. A legérdekesebb talán még egy pár példány volt egy a háború alatt a németek által engedélyezett, azaz kollaboráns újságból.

Augusztus 18.

Gyerekkorom óta kísérnek bizonyos márkanevek: Nivea, Alfa Romeo, Philips, Oetker. Úgy tűnik, időtlenek. De vajon mióta? Voltak kétszáz évvel ezelőtt is márkanevek?

Augusztus 24.

Maryam, apám, második felesége kilencvenéves korában halt meg, de végig megőrizte frissességét, olvasott, főzött, kiállításokra járt stb. Mondta, hogy korát csak azon veszi észre, hogy körülötte ritkulnak a sorok, barátok, barátnők, ismerősök mind eltűnnek. Ezt veszem észre most én is. Ismertem Siklós Istvánt, Weöres Sándort, Pilinszky Jánost, Nemes Nagy Ágnessel, Lengyel Balázst, Fodor Andrást, Garai Gábort, hogy csak az írókról beszéljek. De ki él még nálam idősebb? Kevesen. A könyvhéten találkoztam megint Heller Ágnessel, és él Tóth Miklós, akihez szoros barátság fűz 1949 óta, valamint Flór Ede festőművész barátom, akik – úgy tűnik – legyőzhetetlenek.

Augusztus 25.

Itt derül ki, hogy nem vagyok francia. Halkan és gyorsan beszélő embereket nem értek mindig meg; azt hiszem, hogy ellentmondásokba keverednek, és később kiderül, hogy nem, csak rosszul értettem őket. Pilinszkyt, emlékszem, amikor franciát tanult (azért, hogy eredetiben olvashassa Simone Weilt), a homonímiák nagyon zavarták.

Augusztus 27.

A francia ős különlegessége a „rentrée littéraire”. Hetekkel előre jelzik már az újságok, hogy augusztus végén és szeptember elején milyen regények jelennek majd meg. A media-tizált írók (Christine Angot, Amélie Nothomb) regényeiről előre lehet tudni, hogy melyik nap lesznek kaphatók a könyvkereskedésekben. Magyarországon van az ünnepi könyvhét, és a kiadók sok könyvet pont előtte adnak ki, Németországban van a frankfurti könyv-vásár, de „rentrée” nincs. Ez a francia jelenség valószínűleg a négy nagy őszi irodalmi díjjal függ össze, a díjazott könyvek kiadói rengeteg példányt adnak el.

Szeptember 2.

József főherceg volt apám főnöke, és amikor apám 1945 nyarán megtudta, hogy Regensburgba menekült és ott a Thurn und Taxis hercegek kastélyában lakik, elhatározta, hogy felkeresi, és engem vitt magával. Vilshofenben egy tehervonatra kapaszkodtunk fel, személyvonat nem volt, ott ült mindenki egymás mellett a porban. A főherceg barátságosan fogadott, panaszkodott, hogy előkelő rokonai reggelire csak egy tojást adnak neki, és főleg a súlyosan megsebesült fiáról beszélt, akit orosz katonák elvittek és összeverték. Szépen, „tősgyökeresen” akart magyarul beszélni: arra világosan emlékszem, hogy a fia „elpáholtatásáról” beszélt.

Szeptember 4.

Olvasom, hogy az angol kormánynak egyre több gondot okoz, hogy fiatal angol turisták külföldre, főleg Spanyolországba, utaznak, és ott egész éjszaka isznak, és reggel a rendőrség szedi össze az utcai padokon horkoló tökrészeg angolokat. Ezt én magam is láttam már vagy tíz évvel ezelőtt Ibiza szigetén. A mulatságos az az eset volt, amikor egy fiatalember el akart különülni ezektől a honfitársaitól, és amikor fizetnie kellett egy (angolul valószínűleg nem is tudó) spanyol boltosnak, „how much?” helyett azt kérdezte tőle: „What do I owe you?” (mivel tartozom Önnek?).

Szeptember 9.

Ülök egy váróteremben és hogy ne kelljen a várás közben a sokszor piszkos és mindig feülletes-unalmas folyóiratokat nézegetni, amelyeket az orvos asszisztensnője rak ki a pácienseknek, elhoztam magammal az *El País* irodalmi mellékletét, és abban egy hosszabb cikket betűzök Marina Cvetajeva tragikus életéről. Én, a Németországban élő magyar spanyolul olvasok egy orosz költőnőről, mindaddig, amíg az orvos nem hív a rendelőjébe, ahol majd németül kell előadnom neki, hogy miért jöttem. Hogy lehet egyszerre ilyen sok különböző világban élni? Van-e ma, a telekommunikáció korában, még olyan ember, aki csak egy világban, egy nyelven belül éli le életét?

Derridát a hetvenes években meghívtam Amszterdamba, hogy tartson egy előadást nálunk az egyetemen. Utána feleségem megkérdezte, hogy hány nyelven beszél. A válasz: csak franciául. Ez persze nem ellenpélda, mert olvasni más nyelven is tudott, hiszen – hogy csak egy példát említsek – Heidegger műveit jól ismerte.

Szeptember 27.

Általában mindig több könyvet, de legalább két regényt olvasok egyszerre. A véletlen úgy hozta, hogy most két magyar bestsellert olvasok egymás mellett, Markovits Rodeon 1927-ben megjelent *Szibériai garnizon* című regényét, amit 14, és Dragomán György tavaly megjelent *A fehér királyát*, amit viszont 28 nyelvre fordítottak már le. A „bestseller” szó negatív kicsengése ez esetben zavar: mindkét könyv komoly irodalmi alkotás! Markovits Rodeon könyvét Budapesten vettem meg júniusban, Dragománnal személyesen is találkoztam. Mindkettő erdélyi író, az első oroszországi hadifogságáról, az ott dúló polgárháborúról számol be gyorsan pattogó, asszociáló mondatokkal, a másik egy tíz év körüli gyerek szemével írja le, ugyancsak gyors, egyfajta belső monológként futó mondatokban a Ceaușescu-kor borzalma. Nemeskürty irodalomtörténetében hosszan ír Markovitsról, szeretné „visszahozni az irodalmi köztudatba”.

TANDORI DEZSŐ

II. szerencsétlenkedés

SAJÁT VÍZILÓ: A LÁTÓ MÁS. ÓMÁS

Óma németül nagymamát jelent.
Csak úgy tudom.
Ah, a németiség. Felejttem a névelőket is.
Az angol, a francia, a lengyel, az orosz nyelvről
nem, is beszélve. Talán a felejtés is egy saját
víziló (így hívtuk a víziót, anno, valami
nehézkés, de kedves ízét csináltunk,
egy ilyen dolgot a tündér tüneményből, s nem
volt-e igazunk; ís), benne ott vannak azért
csodák is, még egy meseregény, egy Chandler,
Paddington, jó, persze, a felejtés luxus,
s nem az, ha jóidtól megszabadít, melyek
nem javak, mégse. De ezt hagyjuk.

Író nemcsak kritikusoknak nem válaszolgat,
típpeket (magáról) sem ad jó ízléssel, s mégis
történik ez. Magam például, fene tudja,
hogyan fogtam (tudom! de nem elmondható)
egy bizonyos regényem, virtuális regény-
nyel benne-általa (a regény, virtuális
regénynél, persze, e. p. regény, kisszregény
dolga ott volt, az irodalom egyetlen mindig,
ahogy e szót 1968-ra első verskötetemről
leirtották, nagyobb baj se legyen), e bizonyos
regényem... hagyjuk. Németiség: láttam a ZDF
(kettes német adó) úgynevezett színházcsatornáján
(itt kellene mondani: theaterkanal) egy különöset.
Micsoda víziló! kiáltottam. Mintha a rendező,
dizlettervező egy doboz fedőfestéket,
6–8 tempera alapszínt kapott volna húsvétra,

mint egykor én, tízévesen, jutalomként (nem érdemes részletezni), és ezzel a készlettel festett volna jókora monokróm felületeket: fal, fák, kapu, folyó, rét, porond, kellékeket – egy pokrócon kívül – nem nagyon hoztak be a többnyire párosával megjelenő szereplők, akik – rájöttem – egy Csehov-darabból és egy Gorkijból (két darab ment így, váltogatva, egy hónapon át) voltak. Természetesen aktusok a nyílt színen nem folytak, de irányultak erre az illetők, vagy meggyőzték egymást, ne, meg miért ne, tönkrementek, tönkre voltak menve (gyakorlatilag, lelkiileg), és pergett az egész, stilizálnak nem hatott, natúr volt, nem kiszámított, Csehov és Gorkij (!), kavargott, általam fel nem fogható cél nélkül (volt hátrább egy folyó, színpadi ünnepségre készültek, avagy nyaraltak, Gorkij: Nyaralók, Csehov: Ivanov? Platonov? de a Három nővér, a Cseresznyés kert, a földöntúli Virginia Woolf csoportvilága, maga-szerencsétlensége, s mind a nem annyira kilógó szerelmi, nemi vagy szublimált (szoc., ambíc. stb.) szálak világboga, ilyen volt, bár vízilovak nem folyókáztak hátul. S a személyek nem régészeti leletek után kezdtek kutatni nálam – akik e csehovi világ vízilovából s Virginiáékét nem feledve, és pedig de mennyire nem, létrejöttek, nem is jöttek, ott voltak, mint egy kibontakozó víziló, ezt nem részletezem, kecsesebbek talán, már ha! –, nem a föld sugárzását mérték, nem a csehovi világot élték, hanem ...na ja. Nem volt jellemük, semmi szándékuk, céljuk (?), vagy hát ők tudják, én nem. Nem akartak (nem akartam velük) semmire rámutatni, nem akartam (ég óvjon! Gott behüte) olyat mondani, hogy nekem ennyi az ember (nem ennyi, de nem tudom mennyi, s mi az, hogy „ember”), a cselekménynél sokkal kevésbé fárasztó, automatikus akciócselekmények is képzelhetők, nem vitás. Megtoldottam azonban ezt a virtuális regényt a másik réteg, másik sík (hah! másik?) regénytörténéssel, ott is pusztulás következik be, most akkor nem mondom el, istenem,

közepes ötlet, ahogy a dolgok összefüggenek,
hanem hát nálunk még mindig elég jó ötlet,
a régi írók anekdotáztak, a még régebbiek
olvashatatlanok lassan, vagy csak nagyon lassan
olvashatóak, és mi is azzá leszünk, kevés kivétellel,
meg ráadásul a regény/virtuális regény alaprétegei
mögött – Csehovék mellett – a nálunk nagyon be nem fu-
tott Evelyn Waugh is ott van, csak ez elszabadultabb.
Egy víziló vágat a temperapusztán, de jegyzetekbe
fullasztom, mert egyáltalán nem akarom ezt
állítani a jónépről, magamról se, hogy csak ezt
állíthatom a jónépről, megjelenik Atyaisten,
rosszall engem, de megbocsát, aztán a hülye kereskedelmi
társasjátékot eljátsszuk („Neked mégis ki a legszebb,
a legjobb...”), közöljük (ezerrel többet találtam ki,
ennyi fért) a sajtóvéleményeket (Durci Delnő, Boston Bögözd
stb. magazinokéit), és kész. A folytatással zárul
majd az ügy, ahol nagy meglepetés lesz, ám
le is lepleződöm: én nem tudnám? ily dolgokban
mérsékeltlen vagyok csak zseniális, kultuszom
pedig a földi lovak voltak; maradtak a medvék s madarak.

És akik itt a szokott irályt várták: háromszor
üött-el-majdnem-autó (busz stb., terepjáró etc.)
az utóbbi hónapokban.
Győzelemről ki beszél?! Csak kibírni! mondja Rilke.
S én sem akartam virulni már rég semmi könyvemmel,
kedvem is elfogy róluk, le, hamar, később,
és ha 70-től homályt és kevés fáradalmat (Rilke, is)
akarnék csak, azt mondom magamnak: „Víziló! E vízilót
is, hogy 70, előbb még meg kell élni, érni, és az nem
biztos.” És, íme, még magunk sem tájékozódunk együtt (Rilke:
egyet; nem értünk egyet), itt a váratlan betáncoló Lalala
Human Steps, nem-is-megfejtendő cselekményével a Velazouez
kis múzeuma c. darab utólag igazolt. S mi minden van még!

(Megjegyzés: Ómás: célzás szerző kicsit túlfavorizált
kötetének kezdőversére. Hommage. A szöveg – e szöveg –
szerző általi gondozása, értsd elolvasása, a meghőkölés
stb. során ment a színházcsatorna, ezúttal festészettel.

És szerző elgondolkodott: nem kell-e máris magyarázat, s nem csupán a túlhangsúlyozódó olaj-és-pénz reáliák korszakában, de telt-múlt időkben, nem kell-e mentség Motherwell mester motívumainak? Rothko mester majdnem monokróm, Ad Reinahrdt mester teljesen monokróm, a mezőfestők – nem tehenek a réten, kolomppal, netán szagoskép! – műveinek? Picassón kívül szinte mindennek? Rossz esély, hogy örökké tréfálni kéne. Szép Ernőt, Kosztolányit ismertette is, talán J. A. az egyetlen, aki e vidámvásárinak ellenáll. Nem állok ellent, még hogy engem világomat jelentő deszkák alá beszállásolva mentsenek a megszállóktól! Semmi megszállottság. Készséggel mondom, Ómás: „Ki szedi össze váltott vízilovait”, mondom a satöbbit. Se, értsd: roppant, megroppanatlan mag. Meg hát jócskán meg is roppant, de még nem buszkerék alatt vagy szecskában, csontsalátaként. De még!

Ah, ma is e' a klumpa!
Egy cipőben (félcipőben) járok
(egy éve, alig volt tél,
most meg túlnyár ez az ép éssen).

Lazán: 2008 május (de lesz-e 2009 db?)

Jön, jön! A Kosztolányi–125!

„Már meg. Bocsássatok.
Már megbocsássatok.
Társatok eseng,
ez, mi lecseng.
Jaj, túl hamar
megy át bronzba a kar.
Egészséges bronzarcok
tér szobrain, kavarcok
és karcok, karcosok,
lépcsőn amott lebotyog.

Kis kút bugyog,
valóság.
Nem érnek rá, hogy ne tudják,
panaszolja druzsám.
A mi időnkben ez természetes
volt, a tömör és a részletes.
Akkor jött a cifrás, az esedékes
helyett az esetleges éktelen,
az este-reggel ékes.
Nem érnek rá, hogy ne tudják?
Na tessék.
Hát akkor tudják meg, azaz plusz.
Itt jutsz – hova? Csak tétova
bizonyíték itt, mire lesz,
ki esz, mi esz, mit tud, mit – – –
Ma már fogalmam sincs, mi ez
az egész. Nincs rá a rész.”

x

Én/se/tudom/több/é/a/-z/irod/alom/mi/rejő
El/ment/ah/a/jó. (Arany János erre: „Ajjó...!”)

ZALÁN TIBOR

c-átirat

BÁNK Te Isten!

TIBORC *Ő tonnaszámra szarja teli
szánkat, széjjel az agyunk,
szívünk s a fejünket,
éppenséggel mintha mindenik porcikája
egy-egy üritő-gép volna; sok
arctalan – s ő az arcátlan köztük;
olykor azt hinné az ember,
hogy tán a móri gyilkost viszik, úgy körül
van véve elvbarát maszkos bitanggal;
s mi már egy műanyag felest is csak
ketten tudunk hitelből rendelni
bajunkra ótvar korecsmánk nyirkos homályán.
De ezt már... mintha elébb
mondtam volna,
s ha mondtam, már akkor
is, bizony, mintha untam mondani volna.*

BÁNK Te isten! Vagy... én is mondtam már?

TIBORC *Mondtad, és mondtad rá, ismétlés
a tudás anyja. Rendben,
kapaszkodj csak bele egy fasz kis mondatba,
mi addig takarja előled, mit látnod kéne,
míg rá nem csukódik pillád a nemlétre.
Folytathatom? Fajtam a téttem!*

Úgy értem,

*el kellene pirúlniok, midőn
páncélozott verdákon utaznak kátyús
mindennapjainkon és foszladozó
lelkünkön át, egész a bankjukban
őrzött milliárdjakig, s tovább.
Én nem alkusz, a minden*

*seggnek teszek panaszt: mert az összes,
ami felhalmozódott ott,
s bukásuk után őket majd tovább is a
pénz-istenek asztalánál ülteti,
tudható: véres verejtékünk gyümölcse az.
Lelkemre mondom, ha legalább
képmutatásban adnák kissé alább,
nem táncikálna annyit csontzenénken
id-s-oda a töméntelen sok báb s a láb,
s nem lenne úgy átlátható,
mint hazudoznak közös miccenésre.
Legalább pányvát köthetnének a röhögésre,
mi belőlük felszakad, midőn a gyászunk
látják lent, s zajlik közben
nemtelen nászuk a nemtelessel fent.
Solidarność, kiabál a lélek azon
nyomorúltakért, kiket kiállhatatlan
adósújtásaikkal, rossz törvényeikkel,
korrupt hivataljaikkal a sírba döntenek:
nyugdíjasok, hajléktalanok, törékeny lelkek
akár a kóbor kuttyák, ínségükben sorra döglenek.
Na, mi van, nagyúr, miért
nem vartyogod most, te istenek, te istenek!
Megmentőként érkezted te is,
de máris tele a töke mindenkinek veled!*

FERDINANDY GYÖRGY

Ej uhnyem

Párizsban volt egy magyar könyvesbolt. Azokban a boldog békeidőkben, amikor még könyveket olvastak az emberek. Almássy. Lehet, hogy éppen az, aki kettős ügynöknek állt a háborúban, és aki élete végére angol lett és beteg. Mert eredetileg ez is Párizsban élt, és Almássy védett név: nincsen belőle sok.

Secko jedno. Az én időmben már egy hirtelenszóke fiatalember, B. Zoltán volt a boltos, a cég neve pedig Société Balatonra változott. Almássyból csak a pecsétnyomó és egy ütött-kopott cégtábla maradt. A hatodikon az is, mint a nóta mondja, egy emeletet kapaszkodni kellett, mert a lift, mint minden párizsi házban, itt is csak az ötödikig szállított.

De nem is ez itt a lényeg. Aki magyar betűre vágyott, tudta így is, hogy hol keresse. A lényeg a negyed volt, mint ma mondják, a megtalálhatóság. A *Grange Batelière* pedig, ahol a Balaton fészelt, mondanom se kell, jó negyed. Nem Franzstadt, de kilencedik kerület. Folyami hajósok ugyan már nem dokkolnak errefelé, de az utca neve, a *Batelière*, őrzi még a nevüket.

Nekem annak idején a Volga menti dal, az emlékezetes *ej uhnyem* jutott róluk az eszembe. Micsoda ízlésficam! Nem mentség rá, hogy 1956 után mindenről ugyanaz ugrott be annak, aki mint én, napkeletről érkezett.

Rövid kis utca, alig százméteres. Almássy a 12. alatt található, de még előtte, a sarkon, működött egy másik magyar firma is: egy étterem. Bevallom, hogy engem ez a sarok, a paprika, jobban vonzott, mint a hatodik emelet. Itt a földszinten cigányzene szólt, és aki betévedt, potom pénzért paprikás csirkét és Gundel palacsintát ehetett.

De most nem erről beszélek. A francia lányok, akiket a paprikával szédítettem, külön fejezet. Diák voltam és költő. Ebben a minőségemben pedig jobban kellett hogy érdekeljen a paprikás csirkénél a Société Balaton.

B. Zoltán üzlete másfél apró szobából állt. Vasrács védte az ajtót, mert a párizsi magyarok azokban az időkben betörésből éltek. És hát hová törjön be az ember, ha nem az ismerőseihez?!

Boldog békeidők: még a nehéz fiúk is szerették a könyveket! És én is, természetesen. Ha leemelem a polcra Eckhardtot, Füst Milánt vagy a Hét évszázad magyar verseit, lám, beléjük van írva, vastag, fekete ceruzával, hogy 64F, azaz Frank, és 3k, azaz kötet. B. Zoltán szálkás betűi körbejárták a fél világot. Nála, a *Grange Batelière*-ben vásároltam az első könyveimet.

*

Ami a polcokat illeti, lehet, hogy volt a sorok között valamiféle rend. Ezt azonban egy kívülálló nem állapíthatta meg. Első látásra antikvárium, ócskaságok gyűjteménye volt ez az Almássytól örökölt lerakat. Egy jó kereskedő azonban kiismerte benne magát. Előbányászott bármit: szótárt, filléres regényt, enciklopédiát, pillanatok alatt. Igaz, hogy aki ide betért, ritkán tudta, hogy mit akar. Neki, Zoltánnak kellett a vevőknek segíteni.

Ő maga, úgy tűnt, már mindent elolvasott. Gulácsy Irént és Gogolák Lajost. Sápadt fiatalember volt, még alig negyvenes, de a hirtelenszöke hajából már csak egy hosszú, rebellis tincs maradt.

Sokat beszélgettünk, a boltban nem volt nagy a forgalom. Jó dolog, ha az embernek idegenben egy ilyen sokat tapasztalt beszélgetőtársa akad.

Ám ez nem minden. Mert a háttérben nyílt a szobának egy szűk, magas, amolyan lichthofra néző ablaka. Alatta pedig, cérnaspulnival az ölében, horgolt egy apró, almakerek öregasszony, B. mama. Az ő hangját nem hallottam soha. Csak néha nézett fel, de arra emlékszem, hogy valahol a plédék és a réklik között két koromfekete szem világított.

Fölötte, úgy, mint egy családi képen, állt B. Bácsi, a férje. Télikabátban, kablapan, nyáron is. Ősöreg volt már, legalábbis nekem. Ebben a huzatos udvari szobában nagyon fázhatótt. Ő sem volt kifejezetten beszédes, de ha megszólalt, mindig mondott valami fontosat.

Példának okáért, hogy kassai, azaz felvidéki a B. család, és ha igaz, még az én őseimmel is rokonok. Máskor, amikor mi a szabadságról beszélünk – mi másról beszélhetett volna, aki akkor és onnan érkezett! –, megjegyezte, hogy ez a fene nagy szabadság nem egyértelmű dolog.

Ő – mondta akkor – csak a börtönben volt igazán szabad. Hogy miért? Hát, mert ott tanult. Gondolkodott és olvasott.

Ezt azért persze nem hittem el neki. Húszéves koromban a szabadság volt az istenem. Úgy tudtam, hogy amit lehet, azt szabad. És hát Párizsban sok mindent lehetett.

Elfeledkeztem még az egyenlőségről is, ott Galliában. A testvériségről nem is beszélve. Ki gondolt ilyesmire, 56 után, kint a vadnyugaton! Nekem, emlékszem, még az is komikus volt, hogy B. Zoltánnak apja és anyja van.

Később persze a görög auktoroknál is megtaláltam B. bácsi töprengéseit. A diákjaimnak már azt tanítottam, hogy a szabadság alapja a tudás. Aki csak egy márkát ismer, magyaráztam, az nem tudja a legjobb autót kiválasztani. Minél tájékozottabb az ember, annál szabadabb.

De akkor, ott, a Szajna partján, mindez smafu volt egy hozzám hasonló vadzeninek. Még azt sem tudtam, hogy ez a *smafu*, amit ma már talán senki sem ismer, francia jövevény: mi találtuk ki, és *je m'en fous*-t, mit bánom én-t, vagy még inkább fütyülök rá-t jelent.

*

Párizstól és a Balatontól messze kerültem. Bejártam a szigetvilágot és a trópusokat. Dolgoztam. Zoltán még sokáig küldözgette utánam a magyar lapokat. Azután ez is abbamaradt.

Elmúltak az évek. Itt, az *Államokban*, már nem autómárkával bolondítom a diákjaimat. Ahol nincs tömegközlekedés, nincs szabad költözködési jog. Legfeljebb csak annak, akinek pénze van. És mi értelme szabadságról beszélni ott, ahol harmincéves részleteket törleszt egy egész társadalom?!

Ami a tudást illeti, ezen a kontinensen funkcionális analfabéták a diákok. Néha elfog a kétely: így lenne rendjén? Lehet, hogy – 56-os veterán – idejétmúlt sémák és hamis elképzelések rabja vagyok? A szabadság valóban nem egyszerű dolog.

Még szerencse, hogy – mint B. bácsi mondta – gondolkodni szabad.

Az Óvilágba néha még visszalátogatok. Párizs nem sokat változott. Megnézem, hol lakik az asszony, akit szerettem, ellenőrzöm a régi otthonomat. Elmegyek a *Grange Batelière*-be is. A sarkon kávézó áll a Paprika helyén, és a 12. alatt nincsen sem Almássy, sem Société Balaton.

Idegenben az ember hamar magára marad. Hogy itt, a hatodikon lett volna egy barátom? Volt egy háza Normandiában, most ez is eszembe jut. Normandiában sose jártam, a címét nem tudom.

És hát ez a két kisöreg. Némák mind a ketten. Nincsen többé, aki Kassáról mesélne fent a tető alatt.

Furcsa dolog egy emlék. Gyomorszájon vág, ha nem vigyáz az ember. Én pedig nem tudom megvédeni magam.

Melódiák kavarnak. *Il y a longtemps que je t'aime*. A francia asszony. *Jamais je ne t'oublierai*. Soha nem foglak elfelejteni.

Ez pedig apám. Vasárnap reggel, szól a rádió. *Rózsafa virít... Rózsika visít!* – Apa mindent kiforgatott. És nem az *ablakom*, hanem a *paplanom alatt*.

Marad az *ej uhnyem*. A gürcölés. A stílustörések, a pánt a vállamon. És B. Zoltán? A barátság? Ma már tudom: egyedül, társak nélkül, csak földönfutó lehetsz, nem szabad.

2008.

BÁGER GUSZTÁV

Mag-kezdemény

Bodnár György emlékére

*Hát téged is utolért?
Vagy te érted utol?
Nincs több találkozás Piliscsabán?
Nincs több pontosan kezdett tanóra?
Nincs több PhD-s konzultáció?
Nincs több telefonos (rá)ébresztés?
Nincs több sétád a Wallenberg utcában?*

*Voltam a lakásodon többször,
hogy hallgassam bölcs szentenciáid
a kortárs líra dolgairól,
a tárgyias linkekről és a tradíció
elevenjeiről. Akik mi vagyunk.
Az új lipótvárosi háztetők magasában
a galambok röptét figyelve rámutattál,
a Kozmoszról nem csak „juhászi mértékkel” lehet írni.
Ünnepi beszédben, versben
a rövid is lehet hosszú.
Az angolszász close reading-től a cultural studies-ig,
mindent beépítettél világképedbe.
Nevetve definiáltad a sznobok allűrjeit.
Óvtál a tudós pökhendiségtől
és a súlytalanság egyszerű poénjaitól.
Kafka Margitról is alaposan írtál,
ahogy egy szintézis-kedvelőtől elvárható.*

*„MOST KEZDEM”.
Utolsó telefonbeszélgetésünk során ezt rebedted.
Bennem is elkezdte valamilyen.*

Kháron

*Mielőtt megérkezett volna,
az álom megszakadt.
Miután megérkezett,
valami folytatódott.*

*Már kikötött a ladik,
mégis fölfelé zuhant.
Ami fölért, meghasonlott,
kigyúlt sötétség foglya lett.*

*Aztán leváltotta őt egy angyal:
felfűjt egy gumimatracot.
Álmomban elaludtam, rémlik,
mintha a Titanic jött volna felém.*

A végítélet

*A Nyugat csupa depresszió.
Akár a „gazdag boldogtalanok”.
Már-már elfelejtik, ami jó.
A világ egy könyv? Tépd ki a lapod.*

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR

Armand Régnier gyászbballadája

Eugène Labiche (1815–1888)
Életvidám vígjátékíró
És halhatatlan akadémikus
Halálára, 1888. január 13-án

*Humorral élt, s meghalt Labiche.
Most már nevezzük őt Jenőnek...
Volt a fején egy kalap is,
Melyet lekapva s föltevőleg
Köszöngtetett több röpké nőnek,
Míg fiákeren hazatért –
S mosolyból így gyűlt csöpp előleg
Egy olasz szalmakalapért.*

*Körmölt bohó börleszkeket,
Magát törvén száz színdarabba,
Örömhöz jól törleszkedett,
Kedélyt kevert a híg kaczatba,
S a bugris Páris így kaczagta
Ki szellemét s a hars affért –
Ó, mennyi czéczó, csinnadratta
Egy olasz szalmakalapért!*

*Huncut volt, s nem hamis Labiche:
Bohócvigyort kent úri mázra...
Vidám művész ad is, kap is,
Császárkorban reszpublikázva
Vált régi fintort új grimászra –
Röhög a száj, de csal a térd,
S úgy reszket, mintha gúny imázna
Egy olasz szalmakalapért!*

AJÁNLÁS

*Polgár, neved, komédiázz ma!
Hadd hordja sanda a babért...
Labiche sírjából is kimászna
Egy olasz szalmakalapért*

Francia élezcslapból fordítottam
a kedves lókötő, Labiche emlékére
Maros-Vásárhelyt, 1888. június 7–8.

Hétköznapi klapancia

*A lég fagyos, ködös, deres.
A szó fehér s fölösleges...
Kristályzó percek belseje
Zimankós lelkek perselye,
S ha megjön, elmegy elseje –*

*Nem zörget ágat, csillagot,
S nem tisztaság, mit itthagott
Kihűlt tereknek belseje,
Ürült a mennyek perselye,
S ha megjön, elmegy elseje –*

*Az ég kihalt, ma el se főd,
Hiába hívtad, el se jött,
Hiába vártad elsejét –
Csak rázd a mennybolt perselyét,
Mint sapka rongyolt belsejét*

*A koldus, rázd a perceket,
Szárnyaddal nem sepersz eget,
Mert nem vagy angyal – elsején
Merengj a semmi belsején,
A vers kifosztott perselyén.*

(1909. január 2. – április 30.)

BITÓ LÁSZLÓ

Káin zarándoklata*

Sok állattal találkozott Káin, miután szülőotthonából kiűzve napokon át folyvást napkeltének tartott. Egyik sem viselkedett ellenségesen vele szemben, pedig voltak közöttük izgága kicsinyek és méltóságteljes nagyok. Kíváncsian figyelték őt, a fák és a bokrok vagy a sziklák mögül. Az első napokban zavarta ez az érdeklődés, attól tartott, mindannyian tudnak végzetes tetteről: „Nézzétek, itt jön a testvérgyilkos!” – olvasta ki a tekintetükből.

Aztán, ahogy napokon át nem találkozott magához hasonlatos, emberforma, beszélő lényel, aki előtt kimagyarázhatta volna magát, egyre barátságosabban tekintett vissza rájuk. Az állatok kíváncsiságát ekkor már annak tulajdonította, hogy még sosem járt arra emberállat. Ez elkeserítette, de azért jó szívvel vette, hogy vándorbotját nem kellett rájuk emelnie. A száműzött ezt az Uruktól kapott jel védelmező varázserejének tulajdonította.

Amikor pár nap múlva – a víz csorgásának megnyugtató hangját követve – egy kis csermely fölé hajolt, hogy megtöltse az apjától kapott, kiszáradt tömlőt, megnyugvással látta: az Úr jele, a kis folt még mindig ott vöröslök a homloka közepén.

Mivel az állatok mind igen barátságosak voltak, felbátorodott, és szólott hozzájuk:

– Nem unjátok, hogy engem bámultok, nyulakra vadászó rókák és mindketőtjüket estebédjüknek szánó leopárdok? Ki hozta nektek hírül: erre jön a testvérgyilkos, rá várjatok?! Ki, ha nem az ég madarai? Legyetek átkozottak hát, szárnyaló hírvivők! De a vadon állataitól nem félek, amíg homlokomon Uram jele. És ti, fák ágain játszadozó majmok, hozzám szólva mit makogtok? Meg kell tanulnom a nyelveteket, ha remélni akarom: egyikőtök felnő, és Évám lesz?

Válaszra egyetlen állat sem méltatta, de azért továbbra is hangosan szólt, ön-maga bátorítására:

– Még megyek három napot, több mint harminc után az már nem sok. Ha addig sem találok emberi lényre, letelepszem bárhol, és bármiféle jószágot magamhoz édesgetek: ha tud beszélni, ha nem. Sajnálattal fordultam el Ábeltől, amikor arról győzködött: nem is olyan rossz egy engedelmes jérékével lenni. De én

---

* Részlet a szerző *Aldott vagy, Káin* című, a tavaszi könyvfesztiválra megjelenő regényéből.

nem törném be. Magamhoz szoktatnám, ahogy az anyját vesztett őzgida anyám tejére szokott.

Anyám teje? Hol van az már! De mit tennék, ha megadatnék nekem egy új kezdet? Tudnám, hogy serdülésemben vágyammal mit kezdjek? Érdeemes volna az élet göröngyös útján újra elindulnom? Tán lenne belőlem Ábel, és Ábelből Káin? Mire megyünk, ha változik a szerep, de a sors marad? Vagy felülírhatja az akarat? Jó a kérdés, de honnan jöhet rá válasz? Arra nem is várok: hangom, bárha válaszra nem talál is, elúzi az elviselhetetlen magányt. Jó, ha fennhangon szólok már csak azért is, hogy hallja az Úr, ha esetleg követ valahogy, láthatatlanul. Hadd hallja szavaimból: milyen nagy az én nyomorúságom. Már sokszorosan megszenvedtem, hogy öcsém megfékezésére túl súlyos követ ragadtam.

Ezen elgondolkodott Káin, mielőtt fennhangon szólt megint a pusztaságba:

– Miért küldtél utamra e világba, Uram, ha Évát magamnak itt sem találhatok? Miért hagyta, hogy éljek, ha nem adsz célt életemnek? Talán szüleimet is csak azért alkottad meg, hogy lépten-nyomon próbára tedd őket, és botlásaikban, gyötrelmeikben gyönyörködj? Te, aki kisgyermekéidként szeretted anyámat, apámat, és mindenre okítottad őket, miért fordultál el tőlük, amikor felnövekedésük jelei kérdések özönét támasztották bennük? Nem válaszolsz? Nem baj: fennhangon csak azért szólok, hogy életben tartsam a reményt: hangom elérhet valahol egy szavaimat értő Évát. De erre talán válaszolsz, vagy rám olvasol még egy átkot: Te, igenis Te ölted meg Ábelt apjával állítva szembe őt! És most, hogy nincs, milyen jövő fakadhat gyilkosa ágyékából, akit a száműzetéssel megfosztottál jövőjétől? És miért lopod meg éjszakáimat: miért hagyod, hogy a sötétben Ábel álljon elém. Miért? Hogy életéért cserébe éjjeleim békességétől foszson meg? Mit érhet el ezzel: talán a holtak világában célt ad a létnek az élők bűntudata?

– Azért jelensz meg nekem éjjelente, öcsém, hogy a bennem csiholt félelem meggyőzzön: vétettem ellened? Így áztatnád magad azzal, hogy te ártatlan vagy? De elég volt ebből, nem engedem, hogy a halottak világából érkező éjjeli látogató megrontsa életemet!

Elhatározása meggyorsította Káin lépteit. És gondolatai árját is:

– Lehet, hogy nem bosszúra vágyva jelenik meg álmaimban öcsém, hanem csupán figyelmeztetni akar valami veszélyre, amely abból fakad, hogy nem hallgattam rá, mielőtt apám életére tört. Miért nem merem átélni álomban azt a napot, amikor Ábel megosztotta velem tervét? Talán attól tartok, hogy ő életre kel, és én halok meg, ha meghallgatom? Ezért riadok fel álomból, valahányszor félholtra vert kosának keserves bégetését hallom? Attól félek, hogy én leszek az a kos, ha hagyom, hogy álmom folytatódjék? Megváltozhatott volna a múlt, ha Ádámnak elmondom, mit tervez ellene kisebbik fia? Talán ezt kell megértenem: mi lett volna, ha... Talán mégis megnyugvást nyerek, ha hagyom, hogy álmom-

ban újraéljem a napot, mikor öcsém fölkerít: legyek apánk ellen a szövetségese? –
töprengett, majd engedett a fáradtságnak, és lefeküdt egy fa árnyékába.

Hagyta, hogy elnyomja az álom. Hamarosan hallani vélte az Ábel elől menekülő kos keserves bégetését, de most nem riasztotta fel, mint éjjelente mindig. Látta magát magvakat ültetni a Kintvilág zsíros földű, termékeny mezején. Öccse futott feléje:

– Elmenekült az a dög. Láttad? – kérdezte lihegve, pontosan úgy, mint hetekkel az előtt a nap előtt, amikor Ádámra támadt.

– Remélem, sosem éred utol. Cafatokban lógott a bőre, csoda, hogy megtört hátával még mozogni tud – hallotta Káin saját hangját, majd ismét Ábelét:

– Fogd be a szád, vagy te is kapsz egyet! – emelte rá a kos véréből vöröslő buzogányát Ábel. – Kicsodád ő neked, hogy mellé állsz, ellenem? Különben is, kósum van kettő, annyi elég.

– Akkor miért akarod ezt is betörni?

– Csak elrettenteni akarom a jerkéik védelmére kelő kosokat. Egyikük nemrég a karám falának támadt, hogy asszonyaimat kiszabadítsa.

– Asszonyaidat? Komolyan mondtad a múltkor, hogy jobb egy jerkével is..., mint a semmi? Elment az eszed, Ábel, mióta – ahogy mondd – pástorkodásra adtad a fejed?

– Te könnyen pofázol, hiszen tudom: Éva olykor magához enged. Ne tagadd, hiszen láttam.

Káint meglepte, amit öccsétől álmában hallott, mert éberem nem emlékezett ezekre a szavakra, miként azokra sem, melyeket a saját hangján hallott vissza:

– Leskelődsz is? Hogy mire nem vagy képes?!

Aztán látta magát, amint zavartan elfordul, majd lehajol, hogy elültessen még egy magot, ahogy ez valójában megtörtént. Erre Ábel akkorát rúgott a hátsó felébe, hogy orra bukott. Ábelén látszott, mennyire meglepi, hogy – életében először – sikerült bátyja fölé kerekednie.

Ettől kezdve minden más is tisztán tárult Káin elé, amire addig nem akart visszagondolni: öccse a bunkóját vállmagasságban suhogtatva ugrált előtte, mi alatt ő ide-oda hajladozva igyekezett feltápáskodni, kikerülni az ütések.

– Most megkapod! Vagy talán nem emlékszel arra, anyánk drága nagyfia, amikor parancsára fülön fogva vittél vissza hozzá? Ezért most megfizetsz! – fenyegetőzött Ábel, és többször megpróbálta megütni Káint.

– Nesze, nesze! – kiáltotta, de egyre nehezebben forgatta a nehéz husángot. Álmában Káin látta magát, amint sikerül öccséhez ugrania, és elkapni a derekát. Erősen szorította magához, hogy megfékezze.

Ábel adta fel hamarabb.

– Még nem bírok veled, de láthatod, nem vagyok már gyerek. Nekem is éppannyi jogom van Évához, mint neked, ha már más asszonyt nem teremtett nekünk Urunk.

- És Évára is úgy kényszerítenéd magad, mint a jerkéidre?
- Úgy beszélsz, mintha tudnád, hogyan kell akaratodat asszonyállatra kényszeríteni...
- Éppen eleget tudok, öcsém! A minap erőt vettem magamon, és noha a karámaid kibírhatatlanul bűzlenek, mindent szemügyre vettem. Felfedeztem a bűz forrását is: több állatod vérző sebét legyek meg férgek lepték el. S amelyik a földre rogyott, azt a többiek megtaposták. Elviselhetetlen látvány volt.
- Szóval te engedted ki őket! Én meg a kosukat vertem agyon...
- És egyetlen karámba kényszerítetted vissza a többit, ahol alig tudtak mozogni. De ha két karámot fontál össze indákkal, miért tartasz oly sok állatot az egyikben, a másikban pedig csak egyetlen törött szarvú kost?
- Épp erről akarok veled beszélni, Káin: már rég megtanultam, hogy egy karámban két kos nem fér meg.
- Káin most először fogta fel, miért nézett rá öccse olyan jelentőségteljesen, amikor nyomatékosan hozzátette: – Mondta Urunk, hogy sokat tanulhatunk az állatoktól.
- Ugyan vajon mit tanulhatsz rabságba vetett, agyonkínzott juhoktól? – kérdezte ekkor Káin.
- A fiatalabb kos idővel legyőzi az addig uralkodót, hogy a jerkéihez jusson.
- Csak nem magadra és Ádámra gondolsz!? De hiszen apád ő, s kétszer olyan erős, mint te!
- Ketten elbírnánk vele...
- Káint éppúgy megdöbbenették Ábel szavai, mint amikor első ízben hallotta őket. Fel is riadt álmából. Vagy legalábbis azt hitte, felriadt. De aztán hallotta öccsének adott választát:
- De akkor is ketten maradnánk – amire addig nem emlékezett.
- Vagy nem akart emlékezni, mert öccsének úgy tűnhetett, hogy elfogadja az apjuk elleni szövetséget. Talán ezért részletezte tovább a tervét Ábel:
- Egyikünk ezt a Kintvilágot kaphatná meg, melyet Urunk Ádámra hagyott, amikor kiátkozta őket a kertjéből.
- És a másikunk?
- A másikunk meg Évát – állt elő végül Ábel meggyőzőnek hitt ajánlatával.
- Káin álmában újraélte, mennyire megbotránkozta, amit az öccse mondott. De még ennél is jobban megdöbbenették tulajdon szavai, amikor még mindig minden indulat nélkül, szinte közönyösen megkérdezte:
- Nem gondolod, hogy ebbe Évának is lenne beleszólása?
- De hiszen téged magához enged!
- Az más...
- Miért volna más? – kérdezte végül Ábel a beállt csendben. És Káin alig várta, hogy hallja a maga hangját, mert emlékezett rá, milyen bölcsnek érezte választát:

- Téged fiaként szeret jobban nálam, ezért nem enged magához.
– Miket beszélsz itt összevissza? – értetlenkedett Ábel.
– Amikor megszülettem, nem tudta, mit kezdjen velem az anya nélkül felnőtt Éva: mellére nem csak etetni vett. Meg aztán... De nem ítélkezhetünk fölötte, hiszen mit sem tudhatott az anyaságról. Lánytestvért sem teremtett neki a Kert Ura, akivel aggodalmait megbeszélhette, érzéseit megoszthatta volna, amiképpen te meg én megtehattük.
– Emlékszem, de most sem értem, miért ne lennék Évának éppolyan jó, mint te, ha magához engedne.
– Nem erről van szó...
– Hát miről?
– Ülünk le, de előbb tedd le azt a buzogányt! Nem lesz rá szükséged. Amit mondani akarok, mindkettőnkéről szól: miután anyám testéből kiszakadtál, rájöttem, hogy jómagam is ekképpen jöttem a világra. Akkor helyettem téged ölelt mellére anyám, én meg keservesen üvöltöttem, így olykor engem is magához vett. És derengeni kezdett, hogy korábban is a mellére szorított, akkor is, ha nem voltam éhes.
– Most hazudsz, ugye?
– Arra is emlékszem, hogy akkoriban barlangunk közelébe sem engedte Ádámot. Az ennilót, amit reggelente hozott, egy távolabbi kőre rakatta le vele. Csak akkor kezdtem megérteni, miért, amikor egyre gyakrabban veszekedtek.
– Ádám, a sokkal erősebb, miért hagyta Évát...?
– Sosem fogod megérteni, amíg juhaidban leled társaságod: van más erő is, Ábel, mint amit a karodban érzel.
– Össze kell fognunk, aztán osztozhatunk Éván.
– Elment az eszed? Mit képzelsz rólam? – hallotta önmagát Káin, és érezte álmában a felháborodást, melyet akkor élt át, amikor mindez valóban elhangzott. Majd további szóváltásukat is hallotta:
– Mit képzelek? Azt, hogy megnézheted magad, bátyám, ha apánknak elmondom...
– Lehet, hogy tudja..., de azt is, hogy nincs számomra más asszony.
– És számomra van? Miért nem szült ágaskodó vágyamnak helyetted lányt anyánk? Vagy azt hiszed, örökre megelégszem bégető jerkékkal, akik utódokat aligha adnak nekem? Hát tudd meg, Káin: Urunk csak rám számíthat, hogy töretlen akaratommal megvalósítsam tervét: a mindenek fölött uralkodó férfiúi világot.
Ábel e szavait csak álmában hallotta Káin. A valóságban nem hangzottak el. Sem az, amit utána kiabált öccse, miután dühösen magára hagyta:
– Ha ezt akarod, legyen hát köztünk háború!

Káin erre azonnal felriadt, és ijedten nézett körül. Aztán megnyugodva látta a napos tájat, amely békésebbnek, vonzóbbnak látszott, mint eddigi útja bármely napján.

– Igen, ez történt, mielőtt Ábel apánk életére tört, – mondta magában, miután eltöprengett álmán. – Látnom kellett újra arcának minden rezdülését, hallanom minden kimondatlan szavát, s megértenem minden hátsó gondolatát. Hát én? Tehettem volna másként, mint ahogy tettem? Nagyravágyó öcsémet úgysem békíthettem ki sorsával. Jobb, ha tovább indulok, ha már magam mögött tudom a tűző napot.

Elindult, de gondolatai vele maradtak.

– Elmondhattam volna apámnak, mit tervez ellene kisebbik fia? Csak áskálódok öcsém ellen, gondolhatta volna Ádám. Mégis hibáztam, hogy hallgattam, még ha attól kezdve szüntelen apámmal jártam is az erdőket-mezőket: vigyázó szemem elől el nem tévesztettem őt. A kérdés mégis kérdést szül: a mindenre eltökélt Ábel szavainak hallatán vajon tudnom kellett volna, hogy csak az ő élete árán védhetem meg az apámét? Avagy arra számítottam, hogy Apám mellé állva megszabadulhatok nagyra törő öcsémtől? Igazán nem sejtettem, hogy az a hirtelenében felkapott kő kiolthatja az életét? – efféle gondolatok gyötörték, de aztán erőt vett magán, és az önvád helyett más kérdések kezdtek foglalkoztatni:

– Ha elnyerjük is mások bocsánatát, mire megyünk vele, ha magunknak meg nem bocsátunk? Ezt szolgálhatja a vezeklés, ez a hosszú, keserves út, amelyre Urunk küldött? Vándorlásom során már másodszer tekint le rám a telihold: a megvilágosodás és a remény. Most már belátom: szükségem volt ennek az útnak minden lépésére, hogy megszabaduljak az önvádtól és a kételyektől, hogy öcsém élete árán mentettem meg apámét. Álmomban újra hallottam Ábel szavait, de akkor miért érzem, hogy még mindig szólni akar hozzám? Talán a holtak világából másképpen látja a múltat?

Hirtelen úgy érezte: egy lépéssel sem bírja tovább. Lerogyott egy tamarisz-kuszfa árnyékába. A nap már majdhogynem útjának végére ért, amikor Káin meghallotta magában Ábel hangját:

– Tőlem a „megbocsátok” szót nem hallhatod, mert nincs mit megbocsátanom. Nem vetted el az életemet, mert abban a világban, amelybe beleszülettem, nem volt életem. Most, hogy benned élek, és a te szemedden keresztül látom Évát, tudom: ha apámat is, téged is legyőztelek volna, őt akkor sem kapom meg soha. Mindannyiunkénál erősebb az ő akarata. Ezt akkor el nem hihettem, de azóta többször eszembe jutottak szavaid: „Van más erő is, Ábel, mint amit a karodban érzel!” Te talán tudod, bátyám, mi az az erő, amely Évában lakozik? Igaz, lehet, hogy ezt is tőled hallottam, vagy a te szavaid vezettek rá: az ő ereje annak tudata, hogy ő az Éva, az Életadó. Mi, férfiak, csak elvenni tudunk életet, adni nem. Ez a különbség a férfiember és az asszonyember között. Még megmenteni is csak úgy tudtad apánk életét, hogy az enyémet elvetted. Éljen helyettem is, Káin! Meg-

bocsátásomat azzal nyered el, ha személyemben nem az irigy gyűlölködőre emlékszel, ahogy életem utolsó éveiben láttál, hanem gyermekségemben, amikor imádattal tekintettem fel rád.

*

Másodnapjára – a nap delelésekor – majdhogynem elállt a vándor szívverése: lábnyomokat vett észre a homok porában. Emberi lábnyomok voltak, kétségtelesen. Megijedt, mert azt hitte, a sajátjai lehetnek: akármennyire vigyázott, hogy útját mindig napkelte felé vegye, nem kizárt, hogy az egyenes út helyett, gondolataiba merülve, nagy kört tett meg. Hátranézett, és látta: saját útjának irányát keresztezték a lábnyomok. Megpróbált belelépni az előtte fekvőbe: kisebb volt az övéénél. Egy Éváé lehet, gondolta boldogan. De aztán másik, nagyobb lábnyomot is észrevett.

– Ádám és Éva? – kérdezte magától: – Itt is harmadik leszek? – érezte, amint a keserűség tölti el szívét, majd egész lényét. – Most mit tegyek? – töprengett. – Kövessem utam Urunk által megjelölt napkeleti irányát, vagy kövessem ezeket a nyomokat?

Így gondolkodott Káin, miközben kezével beárnyékolt szeme a messzeséget fürkészte. Ahol a homok a semmibe vészett, valami zöldellt.

– Ha azok fák vagy bokrok, víznek is kell ott lennie – biztatta magát, laposra fogyott tömlőjét tapogatva. – Elmegyek odáig, hiszen szükségem van vízre. Ha nem találok engem társukként befogadó emberekre, onnan is tovább mehetek napkelte felé, ahogy Urunk akarta.

Amiként elhatározta, akként is tett. De amint közelebb ért a fákhöz, látta, hogy a lábnyomok elkerülték a kis oázist, és hamarosan azt is megtudta, miért: állati csontvázak fehérlettek a homokban, és még több a fák között. A víz kútját övező kövek mellett pedig feküdt valami, amit még sosem látott, de felismert: csakis egy ember csontváza lehetett. A koponya tátott szája mintha figyelmeztetni akarta volna az arra járókat, hogy ne igyon a kút vizéből az, aki élni akar.

– Iható vízhez kell jutnom még ma, legkésőbb holnap – gondolta Káin. – Azok, akik ezt a helyet elkerülték, tudhatják, hol csillapíthatják a szomjukat. Jobb, ha tovább követem lábuk nyomát.

Így történt, hogy Káin még aznap felért egy alacsony hegység gerincére, ahonnan letekintve elállt a lélegzete. Alig hitt a szemének: többször is megdörzsölte, de újra és újra ugyanaz a kép tárult elébe:

A hegy tövében, olyan közel, hogy akár lekiálthatott volna hozzájuk, emberek álldogáltak! Hosszú zarándokútján többször elképzelte, hogy emberi lényekkel találkozik, de hogy egyszerre ennyivel, erre sose gondolt volna. Ennyi ember látása nagy félelemmel töltötte el.

Háromszor hatig és még háromig jutott el számolásukban, de közben még egy további érkezett hozzájuk.

– Rám várnak tán? Urunk valamiképpen a tudtukra adta, hogy itt várjanak a testvérgyilkosra? Hány Ábel lehet ilyen sok ember között? Ha vannak is ott Évák, hogyan találhatnám meg az enyémet? És hány Ábellel kell megharcolnom érte? – Káin levegőért kapkodott, mert úgy érezte, egyszeriben iszonyú súly nehezedik a mellkasára.

De szorongását valójában más kérdések okozták:

– Vagy lehet, hogy ezek is mind száműzöttek? Hogy a földönfutó gonoszok világába küldött Urunk? Ha tudott e világ létezéséről, miért hitette el velünk, hogy rajtunk kívül nincs több emberi teremtmény a földön?

Lelke mélyén megsejtette: egész világa, mindaz, amit eddig igaznak tudott, amiben eddig hitt, homokvárként omolna össze, ha meglelné a választ az utolsó kérdésére.

KABDEBÓ TAMÁS

Pillanatkép a Kölni Dómban

*Kis szerecsény a nagy gót templomban cuclizza a fehér tejet.
Jóllakik, a cucli szájából kibuggyan, gőgicsél, böfög, rámnevet.
Kilencóra harminc: Agnus Dei – anyja karjában emészti a fölöstököt.
Exultate Jubilate éneklí a kórus Mozartot a fejünk fölött.*

Csuka

*Tófenék tigrise
sásvadonban lakó
kannibál és bakó;
kis icig snicigek
féltsétek pikkelynyi éltetek:
les és eljő értetek
a zöldhátú gestapó*

A regényíró tiltakozik költői minősítése miá

*Aki verset ír, az nem biztos, hogy költő
S aki költő, az nem biztos, hogy verset ír:
A szöveg, a papírt ákombákommal kitöltő
Jelezhet zenítet, jelezhet nadírt.
A líra csupa felhevített próza,
S a próza: jegelt líra, mi dermeszt papírt.*

---

* Szerzőnknek ezúton gratulálunk 75. születésnapja alkalmából.

TURCZI ISTVÁN

Rózsás vers

PISTA BÁCSI ÉS A MODERN, MAGYAR ÁRNYAK

*Ma végre rózsás kedvemben vagyok,
Ha nem vigyázok, lesz vers is, szent bolond,
No nem az a széllal bélelt, mártírfényű,
Mit a novemberi napfény világi glóriába font.*

*Nem lesznek benne rózsák: vad-, gyepü-, ebrózsa,
Sem tövisek, páratlanul szárnyalt levelek,
Meta-eufóriába áztatott, ajándék töltő-
Tollamat nem szántja mélyen lírai üzenet...*

*Mi lesz benne, ha szinte semmi sem? Például
Pista bácsi és az önző, nehéz tudású sejtelem,
Hogy az „ómódi” rapszódíák, dalok és elégiák
'91 óta, lassan tizenöt év, hiába utaznak velem,*

*Hogyha találkozunk, valahol Cambridge
És Róma között, hol a modern, magyar árnyak
A bukolikus vérrel itatott időben kedvükre leszállva
Vigaszra, versre a múzsák küszöbén megálltak,*

*Méltómód köszönthessem őt. Rózsás hangulatban,
A perctől ihletetten mesélhessem a történetet,
Mit csak Piroska hús mozdulata, ahogy teát tölt
S a szentendrei kert bólogató fái rejtenek.*

*Szakmáztunk, mint mindig. Rím-hímtagok
Csendes csatája zajlott: arra, hogy „nagy láz”,
Vajon Babits, Tóth, Radnóti vagy Lőrinc
Mondana-e jobbat, mint a „székesegyház”?*

*Azután Ben Jonson, Molière köntösébe bújva
Mutatta meg, ki miért s miért nem, összetéveszhető.
A múzsák tárgyában utóbb csak annyit mondott:
„Legnagyobb ihlető erő már régóta a határidő!”*

*Hát ennyi. Közben kinézek az ablakon;
Hópelyhek, idén először. Kicsik és nagyok,
Akár az emlékek: lehullnak, eltűnnek lassan.
Ma végre megint rózsás kedvemben vagyok.*

Kezdődik

HAJNAL ANNA SZAVAI KÖZT SÉTÁLVA;
1907–1977–2007

*Hetven év hollózó hűség.
Altató kagylóbúgás, mégis ébren.
Csöndáldozat. Az idő csak
csiszolt kő a szél szemében.*

*Mint a madarak, a levegő gödrein
átzuhanva kicsit még megpihen.
Nem indul délnek vándorútra
az egyformák közt másmilyen.*

*Visszatartja meglelt könnyűsége,
a másik önmagával azonos viszony.
Áttetszőn áll a kettős homályban.
Lakható szíve csillag-garnizon.*

*Hová is vigye vétkét, ha van.
Minek pörögni, mint a trenderli.
Megtért magába. Maradása okát
ősi képek igazában meglelni.*

Mert nincsen mód választani.
Hangtalan nyílik és zárul a mély.
Csak az látja az éj fodrozatlan
fényét, akiben nő a szenvedély.

Feljött a hold, mint rendesen.
Megadja a módját, látod.
Színezüst tükroét minek is tartanál.
Tiszta az ég. Kezdődik ragyogásod.

Mintha mozdulatlan lenne

Egy kis szobor tűnik fel az idő körengetegében: befont hajú, redőzött ruházatú nőalak, a vállán madárral. Lehetne leány is, olyan légies. Ritkán süti nap; egy hatalmas tölgyfa lopja előle a fényt. A leány, akár kormozott üvegen át a hó. A madár szinte fekete. Nem szimbolikus, nem baljóslatú, csak fekete. Talán az árnyak rétegei miatt látszik sötétebbnek, talán a szemlélő látja így. A leány ma szótlán, és bánatosan komoly, s mint aki hosszú sétát tett a tóparti úton, nem egészen olyan, mint szokott, valahogy hiányzik, hiányzik onnan, visszavágyik a régi séták emlékeibe, padokra, tisztásokra, nála némább kódarabok és jeltelen fák közé, más szélhez és más illatokhoz bújna és megszólítaná a számára ismeretlen, színes madarakat, különféle neveken becézne és bátorítaná őket, vagy inkább önmagát bátorítaná, félkész mozdulatából ez derül ki, ez a félénk bizonytalanság, ó, de miért is nézne vissza, nem mozdul, ami nem ugyanaz, érzi, mintha mozdulatlan lenne, beletörődésében ott kószál a remény, hogy minden egyedül töltött pillanattal könnyebben eljut, eljut a Szóig, az egyetlenig, amely befont haját kibontani képes, elsimítja ruhája redőit és enni ad a vállán felejtett fekete madárnak. Valamikor szerették; töredezett sziklákon üldögélt, ezüstös derengésű kavicsok között hallgatta a bíborba mártott alkonyati vizek susogását, aludt és táncolt, virágot szedett és énekelt, imádkozott és szeretett, ismerte a testét, a vér zarándokútját, a felfedezett mozdulatok ritmusát, a viszszafojtott lebegést, a szavakban sorakozó hangokat, felszakadó lélegzetének forró hullámain, a szégyenlős mosolyt, az égbolt ráomló könnyűségét. Ismerte önmagát. Ilyenkor volt, hogy élt, ahogy a füvek és virágok élnek, és most nagyon szeretne volna látni önmagát, ahogyan nincs ott, ahol van, vállán a fekete

madárral, nincs ott, és nincs az, ami lett, ami már megtörtént vele, és ami nem történt meg és soha nem is fog, hiába törne át a késő délutáni napfény az öreg tölgy sűrű, könyörtelen levelein. Szerette volna megtenni azt a hosszú sétát a tóparti úton, még egyszer, még utoljára, és eljutni a körkörös en örvénylő víz átlátszatlan mélységeibe, eljutni önmagához, bárhová, csak el.

A távozó

*A csönd egy hely a távozó szemében,
Törékenyebb, mint bármely faág,
Lombok közt rejtőzve rémületében
Eltűnik, úgy mutatja meg magát.*

*Rajzolatlan szavak világossága,
Ami ha belőle egyszer felragyog,
Megmutatja, miért maradt árva.
Kötömbön egy név: ő nem is én vagyok.*

*Megteremti akkor égi mását,
Ellensúlyozni, ha mást nem tehet,
Öröktől rendelt barangolását,
És kitölteni a hiány alkotta teret.*

*Ugyanaz volt, lesz, ami van.
Belülről égő, önmagányi fény.
Át látszik, néha megcsillan,
Mint egy kavics az idő tenyerén.*

Örökség

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Karddal és pennával

JANUS PANNONIUS ÉS A HUNYADIAK

Egészen különleges évfordulóhoz közeledünk.* Szeptember 7-én, vasárnap lesz ugyanis a szigetvári hős, Zrínyi Miklós halálának 442. évfordulója, amely mindennek nevezhető, csak nem kereknek, azonban mégis alkalmat ad, hogy a hős születésének 500. évfordulójára emlékezzünk, mert hiszen azt tudjuk, hogy 1508-ban született, de azt nem tudjuk, hogy az év mely napján. Márpedig az is tudni való, hogy Zrínyi halála nem a maga, krónikákból tudható és rekonstruálható formájában vált a nemzeti emlékezet részévé, hanem azon apoteózis alakjában, amellyel dédunokája, a költő Zrínyi Miklós dicsőítette meg. Abban az eposzban, amely kétségtelenül mai napig a legnagyszerűbb magyar hősköltemény.

A hősköltemény, vagy hősi eposz iránti igény az újkori világirodalomban a humanizmus hajnalán ébredt fel. Azok a költők és teoretikusok, a humanizmus és a reneszánsz törvényadói közül, akik gyakorlatban írtak hőseposzt, vagy állították össze szabályait, természetesen a felülmúlhatatlan és mindenképpen utánzandó Vergiliusra, kisebb mértékben a Vergiliust követő római költőkre támaszkodtak gyakorlatukban vagy fejtegetéseikben; valamivel később pedig, a görög irodalom újrafelfedezése után Homéroszra is. Ezen elméleti megfontolások között igen fontos hely illette meg természetesen az eposzi főhős személyét, illetve az eposz befejezését. Mivel ezen klasszicista irodalomelmélet – elsősorban latin nyelven – egészen a 19. század első feléig tovább élt nálunk, és döntő módon befolyásolta mind a hazai latin (újabban bevett kifejezéssel neolatin), mind a nemzeti nyelvű irodalmi termést, ezért nem indokolatlan, hogy egy 19. század eleji gimnáziumok számára írott, több kiadást is megélt költészettani tankönyvből idézünk, Grigely József: *Institutiones Poeticae* című könyvéből (1816). A szerző megvizsgálja a maga helyén azt, hogy az eposz cselekménye miképpen lehet kitűnő és szerencsés. Az utóbbival kapcsolatban gondosan megvizsgálja azt az esetet is, amikor valamely eposznak szerencsétlen a vége. Ez kétféle módon történhetik: valamilyen bűn révén, avagy pedig büntelenül. Az első megoldást hibásnak tartja, amely ellen működik az eposz lélektani és pedagógia főcéljának, vagyis a lelkek erényre való ösztönzésének. Példaként hozza fel a római írók közül Statiust, akinek *Thebais* című eposza a két egymás ellen harcoló fivér mindkettejének véres halálával végződik. A másik rendhagyó megoldást azonban nem ítéli el! Hiszen szerencsétlen véget ért például sok vitéz hős mártírhalált szenvedve a haza védelmében, ilyenfajta cselekmény tehát lehet hőseposz méltó nyersanyaga! Megerősítésül még magát Senecát is idézi: „Az igazságos, de szerencsétlen férfiú, ha szerencsétlenségében vitéz és

---

* Eredetileg elhangzott Ozorán, 2008. szeptember 5-én.

nagylelkű, az Isten szemében igen kedves és igen méltóságos látvány lehet.”¹ Azért nagyon figyelemre méltó ez az állásfoglalás, mert gondos mérlegelésen alapul, hiszen a szerző az eposz jó vagy rossz végével kapcsolatban könyve egy korábbi helyén a leghatározottabban visszautasította a humanista olasz költő Maffeo Vegio kísérletét, aki írt egy 13. könyvet Vergilius *Aeneis*éhez, amelyben megénekelte az eposz szerinte elvarratlan szálaiból fakadó következményeket, a végén magának Aeneasnak halálát és megdicsőülését, azaz apoteózisát. Azt mondhatjuk tehát, hogy a költő Zrínyi a szigetvári hős dédapa halálát a klasszicizmus által még elfogadható, noha rendkívüli felfogásban és befejezéssel énekelte meg.

Jelenlegi ismereteink szerint a korszerű, vagyis a klasszikus, görög-római mintákhoz igazodó hóseposz létrehozásáról és tárgyáról folytatott vitákban igen előkelő és kezdeményező szerepet játszott Janus Pannonius. Ferrarába kerülése után nem sok idő múlva költői levélváltást folytatott a nála pár évvel idősebb és már igen nagy hírű, szintén latin nyelven író költővel, Tito Vespasiano Strozzával. A vita kiinduló pontja a szerelmi költészet értéke vagy értéktelensége volt. Az olasz költő ugyanis írt egy szép verset arról a gyűrűről, amelyet kedvesétől kapott. Janus ezért megtámadta, és egyrészt azt igyekezett tudatosítani, hogy a szerelmi zálog, vagyis a gyűrű önmagában is veszélyes, mert mágikus erejével leköti a költőt a szeretett nőhöz, akitől azután nem tud szabadulni, másrészt igazi költő ne írjon nőkről, vagy nőkhöz, mert a nők a legveszedelmesebb gyilkos fajhoz tartoznak, fel is sorolja a mitológia összes démoni és ártalmas hősnőit. Sokkal ajánlatosabb a hősi témák választása. Idézzük, Kerényi Grácia fordításában, azokat a sorokat, ahol az ajánlatképpen felsorolt ókori történeti témák mellett következnek a Janus által ajánlott kortárs események, méltó epikus témákként.

*És ha a régieket nem kedveled, új is adódik,
híres férfiakat bőven ajánl ez a kor:
itt a király, Alfonz, a neves Malatesta-család sok
sarja, s Modena jeles városa, herceged is.
Polgárháboru dúl ma Bolognában, s ura ellen
éppúgy fellázadt Génua: róla is írj;
foglald dalba Firenze, Velence hadát, s kik a kígyós
büszke vezért zengik, lépj soraikba legott.
S fegyvert fogtak a jogtiprók, a hitetlenek ellen
bátran a pannónok, lásd, igaz Istenükért:
róluk is írhasz, hadd őrizze a fennmaradó hír
harcaikat s elesett, nagynevű hőseiket;
ott küzdött a vitézek közt s elhullt a király is,
vallásunk, az örök szent Atya bajnokaként.
Nem gyürközhetem én neki ily fontos feladatnak:
most lepi első por harmatozó paripám;
ily veszedelmes pályán sokkal jobb, ha te vágatsz,
mert a porondot jól ismeri már a lovad.*

¹ Josephus GRIGELY, *Institutiones Poeticae* [...], Budaë, 1816, 56.

*S hogy ki nem mondjam: síma vizen próbáld ki vitorlád,
s édig emeld a dicső Estei-ház fiait!*²

Meg kell jegyezni, hogy – noha az olasz költő Strozzi először visszautasította a Janus által ajánlott eposztervet, azután azonban nekilátott Borsias címen Borso d'Este herceg életének hőseposzi feldolgozásához, amelyen azután szinte egészen hosszúra nyúlt élete végéig dolgozott és amely teljes formájában csak nemrég került elő. Őt magát a szakirodalom már felfedezte abban a minőségében, hogy előfutára az olasz reneszánsz legnagyobb epikus vonulatának, a regényes lovageposzt művelő Boiardo és Ariosto, majd a hősi és a lovageposzt összeötvöző Tasso Ferrarához és az Este-ház dicsőítéséhez kapcsolódó költészetének; mi nyugodt lélekkel hozzátehetjük azt is, hogy Strozzi viszont Janus biztatta, hogy erre az útra lépjen! Viszont szemügyre kell vennünk a felajánlott kortárs témák közül az egyetlen magyart, vagyis a várnai ütközetben hazájáért és a kereszténységért hősi halált halt I. Ulászló király történetét. Ez mint epikus téma, pontosan megfelel annak a teoretikusok által ritkának, de elfogadhatónak tartott sémának, amelybe Zrínyi Miklós, a költő is belehelyezte dédátja történetét, a szigetvári ostromot.

Megállapíthatjuk, hogy Janus egyáltalán nem valami egzotikus témát kínált föl itáliai kortársának, hiszen egész Itália és Nyugat-Európa visszhangzott a tragikus várnai ütközettől, amelyben nemcsak a fiatal lengyel–magyar uralkodó esett el, hanem a híres humanista bíboros, Giuliano Cesarini is, aki pápai küldött, azaz legátus minőségben tartózkodott a király oldalán. Igaz, hogy Vitéz János, Janus nagybátyja IV. Jenő pápához intézett egyik levelében, amelyet Hunyadi János nevében fogalmazott, a király és a bíboros mártíriumát, illetve az egész csatavesztést összekapcsolja a magyarokat, illetve az általában keresztényeket sújtó isteni büntetés motívumával: „Mindazonáltal úgy illik, hogy magunk is mély megrendüléssel sirassuk el vezéreink fájdalmas sebeit – királyunkra és dicső fejedelmünkre gondolok, továbbá az egész világ előtt tisztelendő atyára, Giuliano legátus úrra –, akiknek a rendíthetetlen vitézségéhez méltó hatalma szinte a tulajdon vállán hordozta e nép üdvösségét. Minthogy azonban igen gyakran emlékezetembe idézem ama meggyőződésemet, hogy háborúban nincs hőstett veszedelem nélkül, és hogy a csélcsap szerencse újból visszatér: épp ez a fájdalom kelt bennünk bátorságot a jövőt illetően – jóllehet a mostani eseményeket sem a mi elpuhultságunk, nem is a törökök vitézsége idézte elő, miközben az emberektől és fegyverektől csaknem üresen hagyott csatatéren nem az ellenséges katonaság, hanem az isteni ítélet mért reánk csapást, és csak a mi bűneink miatt maradtak erősebbek a barbárok.”³

² Ianus Pannonius de annulo, ad Titum Vespasianum Strozam – Janus Pannonius a gyűrűről, Titus Vespasianus Strozához, 181–200. sor, in: *Jani Pannonii Opera Omnia – Janus Pannonius összes munkái*, Közrebocsátja: V. KOVÁCS Sándor, Az 1972. évi válogatott kiadás átdolgozott és teljessé bővített változat, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987, 269.

³ *Levél, amelyet Hunyadi János, akkor erdélyi vajda és kapitány stb. nevében küldtek Jenő pápa úrnak, hogy nyújtson segítséget a fegyveres erők újjászervezéséhez Magyarország hadseregének Várna vára mellett, a tenger közelében elszenvedett veresége után, amelyben elesett Ulászló király úr és Giuliano pápai legátus stb.* in: VITÉZ János levelei és politikai beszédei, válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt írta BORONKAI Iván, a jegyzeteket írta: BELLUS Ibolya, fordított: BELLUS Ibolya, BORONKAI Iván, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 63–64.

A várnai csatáról tehát nem született eposz! Noha az esemény irodalmi vagy legendás visszhangja nem maradt el, még olyan változatot is számon tartanak a lengyel kutatók, hogy Ulászló csak halottnak tette magát, majd éjjel elmenekült és hosszú bujdosás után végül Portugáliában kötött ki, azonban nagyon sokáig magának Janusnak a nevéhez kötötték viszont egy olyan csak a 16. században keletkezett sírverset, amelyben maga a halott király szólal meg és a saját, a pápa és a legátus által rákényszerített esküszegést vádolja a csata vészes kimeneteléért. Idézzük Arany János fordításában:

*Cannaet római vér, az enyim Várnát örökíté;
Ember, okúlj innen: véték az esküszegés,
Engem is a papság ha nem indít béke-törésre,
Most Magyarország nem hordana ozman igát.*

(Ha az ebben a versben megfogalmazott vád, illetve önvád igaz volna, akkor Ulászlót e bűne önmagában kizárná az elfogadható epikus tárgyak közül, a fentebb ismertetett teória értelmében.) Vitéz nem ilyenfajta bűnre gondolt, amikor Isten büntetéseként állítja be a vereséget. Gondolata úgy értelmezhető, hogy bibliai alapon a magyarokra is érvényes az, ami a választott népre, a zsidókra, a próféták szerint, azaz, hogy Isten – javító céllal – idegen, pogány népeket használ választott népe megbabolására. Már pedig a Zsigmond király és császár halála utáni állapotokat Vitéz és köre anarchiának tartotta; a püspök nagyváradi humanista körében részt vevő magyar, olasz, horvát, görög, osztrák, lengyel humanisták között pedig állandó vitatéma volt a várnai csata és Ulászló szerencsétlen sorsa. A nemzeti bűnnek ezt a felfogását öröklő ezután a reformáció és a barokk történetírása és költészete, sőt ezt szentesíti mintegy Kölcsey *Hymnusa* is: Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben... Persze Kölcsey már nem Várnában látja az ősbűn, illetve ősbüntetés példáját, sokkal inkább a nemzeti megosztásban, abban, hogy a magyarság egy része önként elfogadta a török szolgaságot: Majd töröktől rabigát / Vállainkra *vettünk*. Ha a 19. században előjön Várna említése, az többnyire már ironikus, vagy még annál is keserűbb; Arany János például a *Rangos koldus* című, 1877-ben írott versében így jellemez egy lezuillott dzsentrit, aki fiktív jótékony aláíró ívvel házal:

*Erre ívet von ki zsebből,
Szép a kalligráfia,
S megmutatja, hogy hová kell
A nevét beírnia,
Ki Deákkal és Tiszával
Óhajt lenni egy lapon;
„Mi jótékony célra?” kérded;
„Nemes a cél, mondhatom:*

*„Egy dicső ház végső sarja –
(Tudja: Várna, meg Mohács...)
Nem lehet, ha birtok már nincs,
Sem szijgyártó, sem kovács.
Volt, igaz, még egy tenyérvnyi:
De a rozsdá és aszály...*

*No, meg Homburg, s a zsidóság...
Hanem a rang: az muszáj.”*

*Végre látod, az egészből
Hogy mi lóg ki: a „fizess!”
Fanyalogva mondod: „Itt van,
– Nem telik sok – pár tizes.”
Te örülsz, hogy így kiszurtad
(Ami nem volt) a szemét:
Ő örül, hogy a népkonyhán
Meglesz mára az ebéd.*

Janus azonban nemsokára továbbfejlesztette, még Hunyadi János életében, egy magyar nemzeti tárgyú eposzról szőtt tervét; itt már saját maga elé tűzte azt a feladatot, amelyre olasz költőbarátja, Strozzi nem vállalkozott. Ugyanis a mesterére, Guarinóra írott dicsőítő költeményében az isteni férfiúként ünnevelt hőst azzal kecsegteti, hogy hazatérően Magyarországra templomot emel neki szűkebb szülőföldjén, a Dráva partján, ahol ő maga fogja főpapként hirdetni a mester dicsőségét, aki úgy varázsolta újjá a világot, hogy visszahozta az alvilág, illetve a keresztény kifejezéssel élve a pokol tornáca sötétjéből az ott raboskodó ókori nagy írókat, a görög és latin nyelv hőseit, azaz megtanította újra méltóképpen beszélni és önmagát kifejezni Európát. Ez a Vergiliusra visszamenő, de továbbfejlesztett kép a templomépítéssel értelmző úgy is, hogy Janus dicsőséggel fogja alkalmazni és bevezetni a középkorias Magyarországon Guarino humanista korszakfordulót eredményező művelődési reformjait. Költői célt is tűz ki azonban maga elé: eposzt fog írni Hunyadi Jánosról, főleg annak hősies téli hadjáratáról, mivel a magyar hős fogja végleg elűzni és kiszorítani Európából a barbár törököt. A két dolog, Guarino humanista reformja és Európa felszabadítása viszont Janus szerint ugyanannak az isteni tervnek része: hiszen Guarino születését, pontosan azért engedélyezte az ég, mert őt szemelte ki a múzsák, azaz a kultúra megmentőjéül pontosan abban a percben, amikor a törökök behatoltak Európába és elfoglalták Görögországban a múzsák lakóhelyét is. Hunyadi hősi harcai nélkül Európa nem tudna újjászületni.

Kényszerítő erővel kell e ponton feltennünk azt a kérdést, hogy Magyarországra való hazatérése után Janus miért nem valósította meg e tervét Hunyadi fiának, Mátyásnak uralkodása idején?! Nem arra gondolok most, hogy felvessem az állítólagos magyar történeti eposz, az *Annales* (Évkönyvek) létének vagy nemlétének a kérdését, amelyet a Zsámboki János állítása alapján régebben Bécsben még láttak és ezért a kutatók egy része feltételezi, hogy megvolt, Janus valóban megírta, csak elveszett, vagy a mai napig lappang. (Pajorin Klára kolléganóm ennek a kérdésnek egyébként is külön tanulmányt szentelt.⁴) Arra gondolok, hogy Janus, ha Mátyás nevében szólt, akkor kitűnően forgatta mindazokat az érveket, amelyeket a király szükségesnek ítélt az európai közvélemény befolyásolására: leginkább az Antonio Costanzi olasz költőnek írt válaszversben, amelyben világosan meg-

⁴ PAJORIN Klára, *Janus Annalesának legendája*, in.: *Humanista műveltség Pannoniában*, szerk.: BARTÓK István, JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, Művészetek Háza-PTE, 2000, 73–78.

határozza Mátyás igényét az apja által játszott szerep folytatására és kiteljesítésére a törökellenes harcban, Magyarország és egész Európa védelmében és ez a szerep nem csupán hősi, hanem irodalmi szempontból teljesen hőseposzi is. Ha viszont a saját nevében szól, akkor bonyolultabbnak és kaotikusabbnak ítélte a világot, semmint hogy megválthatónak tarthatta volna akármilyen, hagyományos fejedelmi és méltóságteljes, tehát epikusan korrekt szereplő fölléptetésével. Erre a legnagyserűbb példa *Az árvízről* írott magyarországi elégiája (*De inundatione*). Meg kell jegyezni, hogy magyarul helyesebb volna *A vízözön* címmel fordítani. A Janus által jól ismert, Mátyás által vezetett törökellenes, moldvai, horvátországi és erdélyi lázadók ellen indított, csehekkel és lengyelekkel folytatott háborúkon túl az Itáliát emésztő belháborúk és a távolabbi nyugatot is szaggató harcok a költő szemében itt a világ végpusztulását előidéző hatalmas özönvíz látomásában összegeződnek. Tehát egy olyan természeti katasztrófa kozmikus nagyságú és a görög filozófia bizonyos tételeivel alátámasztott képébe rendezi a történelmileg megtapasztalt európai zűrzavart és békétlenséget, amellyel nem szállhat szembe, amelyet nem háríthat el semmiféle hagyományos eposzi hőssel, legyen bármekkora is. Az eposzból a költő ezen a ponton átlép a mítosz világába. Ennek megfelelően fő mintaképe Ovidius, a maga *Átváltozások*-beli vízözönével. A végén azonban, ha a régi világ pusztulását nem is akadályoztathatja meg semmiféle hagyományos hőssel a költő, megteszi saját magát és nővérét egy majdan megszületendő új világ létrehozóivá: ők menekülnek föl a legmagasabb helyre, amely még kiáll az özönből és a hátuk mögé hajított kövekből születik újjá a férfúi és a női nem, úgy, mint a mítoszban Deucalion és Pyrrha köveiből. Ebből a vad, világvégi vízióból sem marad ki Magyarország, hiszen a költő a költemény egy pontján felajánlja a haragvó istenségnek, midőn látja hazája teljes pusztulását, hogy fogadja el az egész emberiség helyett a magyar nép áldozatát engesztelő ajándék gyanánt; ez a gondolat tulajdonképpen oldalági továbbfejlesztése a konstanzi zsinat atyái által Magyarországnak adományozott és oly nagy jövőjű „Magyarország a kereszténység védőbástyája” dicsérő kifejezésnek, amely szállóigévé vált. Megjegyzendő, hogy valószínűleg a formulát tartalmazó oklevelet az az Pier Paolo Vergerio, az isztriai származású, humanista fogalmazta, aki a zsinat után Magyarországon telepedett le és akinek Vitézzel szőtt barátsága indította el az egész magyar humanizmust, és ő adta még azt az ötletet is Vitéznek, hogy Vergerio barátjához, Guarinóhoz küldje ki tanulni zseniális unokaöccsét, Janust. Vergerio volt az is, aki Magyarországra átültette a maga Petrarca kultuszát, azét a Petrarcaét, aki az éppen Vergerio által kiadott eposzában, az *Africában* teremtett meg az első humanista eposzmodellt, benne többek között a hazáért meghalt hősök apoteózisával.

Janus és Mátyás viszonyának végzetes és tragikus megromlása a maga egészében ma is rejtély. Kétségtelenül megnevezhetők politikai okok, akár Janus kancelláriai hatalomgyakorlásában, akár külpolitikai tájékozódásában. Ezekről viszonylag sok érvényeset tárt fel az utóbbi időben Kubinyi András⁵. Kell azonban egy olyan személyes oknak is lenni, amit igazából nem ismerünk. Az okot nem, de a hatását igen: ez a hatás pedig a Janusban kialakuló rettegés. Ennek megdöbbentő bizonyítéka egy rövidke, négy soros epigramma, amely a legutóbb megjelent kritikai kiadásban a 328. számot viseli, és Kurcz Ágnes magyar fordításában ez a címe: *Verseiről* (*De carminibus suis*).

⁵ Vö. pld. KUBINYI András *Mátyás király*, Vince Kiadó, Budapest, 2001.

*Hogyha kifáraszt már ölyvek-nyulak untalan ismert
kurta meséje, tekints arra, mit írt a spanyol.
Magleled ott, az egész könyvben, mily gyakran enyelgett
Afrika vadjának szája előtt a nyuszi.⁶*

Az itt emlegetett spanyol természetesen a hispániai származású római epigrammaíró, Janusnak e műfajban legfőbb mestere, Martialis. Ami pedig a nyuszi történetét illeti, valóban az antik költő epigrammáinak első könyvében végig, öt különböző versben is olvasható a vérfagyalag története. Idézzük például a 14-es darabot:

A jószívű oroszlán.

*Láttuk, Cézár, oroszlánok mily játszva enyelgnek,
Mert az aréna neked bémutat ilyeneket,
Amikor a nyájás fogak által megragadott nyúl
Visszakerül s a nyitott szájba be- és kioson.
Vérszomjas vad az ily zsákmányt hogy' tudja kimélni?
Ámde tiéd ez a vad: meg lehet érteni hát.⁷*

A vérszomjas zsarnok Domitianus császár szerette a római proletariátust – televízió híján – amfiteátrumi játékokkal szórakoztatni, ahol például *living show* is volt, azaz a Paphaet játszó színésznőt egy fatehénben meghágtá a bika, továbbá különlegesen idomított állatokat is felléptettek. Janus nemes egyszerűséggel tehát olyan nyulacskához hasonlítja magát, akit éppen csak azért nem marcangolnak szét ellenfelei, mert az uralkodó még nem parancsolt rájuk. Elképzelhetjük azokat a jó hangulatú országtanácsai üléseket, ahol a püspök és a király valamin összekaptak...

Ha visszalapozunk egy percre a Strozzói gyűűversére írott Janus-féle ellenvershez, láthatjuk azt is, amikor végül is elfogadott és megvalósított javaslatot tárgyalja, azaz az Esteház dicsőítését, akkor az Estét éppen békeművük miatt magasztalja, uralmuk alatt a béke áldásait látja megvalósulni. Magyarországon Mátyás folyamatos háborúi miatt természetesen ilyen látomása nem támadhatott.

Ha Janus maga nem is írt, nem írhatott nemzeti hőseposzt, felkeltette iránta az igényt és dicsénekeiben részben példát is mutatott rá. (Főleg a Jacopo Antonio Marcellora írott panegirikusában, igaz hogy nem magyar, hanem rómaiiasított velencei „nemzeti” tematikában.) A kereszténység és hazája védelmében hősi halált halt hőst majd megteremti a költő Zrínyi; Várna mint szimbolikusan katasztrófajelkép helyére pedig a történelem oda állította Mohácsot. Nem Kölcseyt idézném most, nem is Adyt, inkább Ottlik Gézáét: „Tíz órára járt az idő. Szép, nyári éjszak volt, úsztunk csendesen lefelé a Dunán.

A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán vereséget ünnepelni, de hát aki a győzelmét ünnepelhette volna itt most, a hatalmas ottomán világirodalom, már nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt időköz-

⁶ *Iani Pannonii, Opera quae manserunt omnia*, Volumen I, *Epigrammata*, Fasciculus 1, Textus, Edidit, praefatus est et apparatu critico instruxit Iulius MAYER, Similia addidit Ladislaus TÖRÖK, Balassi Kiadó, Budapest, 2006, 200; Janus Pannonius, i. m. 225.

⁷ Marcus Valerius MARTIALIS, *Epigrammáinak tizenégy könyve a Látványosságok könyvével*, bevezetéssel és jegyzetekkel magyarul tolmácsolta: CSENGERY János, Budapest, MTA 1942, 59.

ben, szinte a szemünk láttára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelegessük veszett nagy csatáinkat, melyeket túlélünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenesetre igazibb tulajdonunknak.”⁸

De megmaradt ihlető erőként Janus költőileg legmerészebb javaslata is, hogy az által klasszicizáló módon hunoknak nevezett magyarok váljanak az emberiség megváltóivá, mintegy krisztusaivá. Petőfi néha így gondolkozott a szabadságharc idején, Márai Sándor pedig így írt a magyar forradalom után, 1956 decemberében, a *Mennyből az angyal* című versében:

*Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett–
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.*

*És elmegy sok ember előtte:
A katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta.
Vele mártott kezét a tálba,
Harminc ezüstpénzért kínálta
S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és vérét itta –
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.*

*Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta –
Kik köntösére kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekesznek,
Csak orrontják, nyíznak, gyanítják
Ennek az éjszakának titkát,
Mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.⁹*

⁸ OTTLIK Géza *Iskola a határon*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 1988, 371.

⁹ MÁRAI Sándor, *Összegyűjtött versek*, Helikon Kiadó, Budapest, 2000, 326–327.

MÓSER ZOLTÁN

A megbízott Mátyás király

PÉLDABESZÉDEK ÉS JELES MONDÁSOK GALEOTTO ÉS DUGONICS ANDRÁS ALAPJÁN

Akit valamivel megbíztak, az megbízott. Mátyás királyt azzal „bízta meg” a nép, hogy az igazságot közvetítse, sugározza évszázadokon át. De mással is megbízták. Sándor István írja, hogy a történeti mondáinkban „ha Szent László a hit bajnoka, Mátyás király az értelemé. Okosabb, ravaszabb, mint bárki az országban, és eszét jól használja: mint igazságos uralkodó a szegény nép érdekét szolgálja. Se szeri, se száma a sok mondának, amelyekben öfelsége áruhában járja az országot.”¹

Az áruhás királyt, aki *qui pro quo* útján válik felséggé, jól ismeri a mondavilág: Kelemen Naszreddin, Nyugaton pedig Sacchetti novellája alapján Valois Fülöp az igazságtétel képviselője. (A német Nagy Frigyes, az osztrák II. József, az angol Földnélküli János, az orosz Rettegett Iván, vagy Nagy Péter, a svéd XII. Károly, az Ezeregyéjszaka híres kalifája, Harun al Rasid: ők mind áruhában járták országukat.)²

A kutatók szerint valamennyi Mátyás-anekdotánknak kimutatható a vándor rokonsága, elágazódása. De a magyar Mátyás a környező népek mondáiban is fellép: például a szlovén folklór első számú hőse ő.³ „Ez nem csökkenti a történetekkel érzett közösségünket, mivel csak olyan jellemző események ruházódtak rá, amelyek annyira illenek hozzá, hogy vele is megtörténhettek volna.”⁴

Erre példa a *Mátyás lustája*, vagy *lustái* szólásmondás. Az adoma úgy tudja, hogy Mátyás király egyszer tréfás kedvében összekerestette országában a három leglustább embert, és egy házat adott nekik, hogy ott kedvükre kilustálkodhassák magukat. Egyszer azonban tűz ütött ki a lusták házában. Már bent is javában csapkodtak a lángok, amikor az egyik lusta megszólalt: – Talán mégis el kellene innen menni. A másik csak vállat vont: – Majd elvitet bennünket a király, ha szüksége van ránk. Végre a harmadik, a leglustább, méltatlankodva letorkolta őket: – Ugyan hogy nem restellitek beszéddel fárasztani magatokat? – Mondani sem kell, hogy mind a három lusta bent égett a házban.

„Ez a kis tréfás történet – persze nem Mátyás királyhoz kapcsolva – a világirodalom legrégebben ismert anekdotái közé tartozik – írja O. Nagy Gábor a *Mi fán terem?* című könyvében. – Egy, a Kr. u. III. századból fennmaradt, *Philogelos* nevű gyűjtemény tanúsága szerint már a régi perzsák és az ókori görögök is ismerték. A középkorban alakultak olyan változatai is, amelyben a lustákat nem éri el a méltó büntetés, hanem a lustasági

¹ Sándor István: Történeti monda. In Magyar Néprajz. V. 163.

² Kriza Ildikó: Rex iustus – Rex clarus. In Hunyadi Mátyás. Bp., 1990. 372.

³ Magyar Zoltán: Halhatatlan és visszatérő hősök. Bp., 2001. 129.

⁴ György Lajos: Anekdota. In. A Magyarság Néprajza. III. 140.

verseny győztese még jutalomban is részesül, egy egész birodalom örököse lesz. Nem néhez meglátni, hogy az adoma ebben a formájában is maró gúnyt tartalmaz: arra céloz, hogy a császárok a világ leglustább emberei. Nálunk a XVIII. század vége óta Mátyás királyhoz kapcsolódik a történet. Ebben része van talán Ráday Gedeonnak, a felvilágosodás egyik magyar előkészítőjének is, aki verset írt az adomából, és már *Mátyás lustáiról* beszél. Azóta úgy él a magyar köztudatban, hogy a leghíresebb lusták, akik még azt is reszelték, hogy saját életüket megmentse, Mátyás király lustái voltak.”⁵ (Ez a közmondás szerepel Mikszáth *Szent Péter esernyője* című regényében is.)

A mesék és trufák Mátyás királya jól ismert. Az viszont engem is meglepett, hogy mennyi példabeszéd és szólásmondás őrzi emlékét. Ezeket majd mind Dugonics Andrásnak s az 1820-ban megjelent gyűjteményének köszönhetjük.⁶ Siriska Andor írta róla, s erről mindenki itt meg is bizonyosodhatik: „A közmondások unalmas egyformaságát Dugonics igen sok jegyzettel frissítette, most adomát, majd történeti apróságokat s más mulattató magyarázatot közölt utánuk, hazai és külföldi, a jelen és az ó világból egyaránt. Magyar anekdotái leginkább Mátyás király korából valók, mi azt bizonyítja, hogy Dugonics nem egyszer hallgatta a népi előadásokat, melyekben Mátyás az egyetlen.”⁷

De ezek nem elsősorban közmondások, hanem a címe szerint is példabeszédek, a legtöbbször anekdoták, amelyek nagyjából egy forrásból táplálkoznak. Ahogy az alábbi magyarázatokból is kitűnik, Galeotto Marzio könyvéből származnak. Köztudott, hogy Mátyás király, aki udvarában a humanizmusnak az Alpoktól keletre legtekintélyesebb központját teremtette meg, tudósokkal, művészekkel vette körül magát. Köztük volt Janus Pannonius egykori tanuló társa, Galeotto Marzio is, aki 1460-ban látogatott először Magyarországra szerencsét próbálni, s mivel számításaiban nem csalódott, több alkalommal is visszatért. 1461 márciusában családjával Magyarországon, Janus Pannonius oldalán találjuk. 1461 és 1486 közt gyakran tartózkodott Mátyás király udvarában. 1485-ben Itáliában írta *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae* (Mátyás király jeles, bölcs és elmes mondásairól és tetteiről) című művét, melyet Korvin Jánosnak ajánlott. (kiad. JU-HÁSZ László, Lipcse, 1934.)

Innen való tehát az alábbi, közel két tucat példabeszéd és jeles mondás, amelyek magyarázat nélkül alig érthetőek. Ezekben, Dugonics szavait kölcsönözve, Mátyás király *ábrázolja, szava, és teste álladalma mindenkor a' dologhoz alkalmaztatott*.

1. Apja fia.

Mátyás királynak atya Hunyadi János, ki akarván fiát a' tanulás végett kül országokra küldeni, e' feleletet vette: hogy ő annak akarna tanítványa lenni, kinek fia lenne. Már kis korában által látta Mátyás: mi haszna a' kóborlásoknak, és minő fesletségekkel jönnének az Ifiak országjokba vissza.

⁵ O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* Bp., 1963. 222.

⁶ Dugonics András: *Magyar példa beszédek és jeles mondások*. Szeged, 1820. Az itt olvasható közmondások (egy kivétellel) ebből a gyűjteményből származnak, s ezért a helyesírásuk ahhoz igazodik.

⁷ Siriska Andor: *Magyar közmondások könyve*. Pécs, 1891.

2. Meg felel magáért.

Mátyás király még kisdéd korában királyosdit játszván a' gyermekekkel, mivel magáért mindenkor ki tett, a' többtül királynak tétetett. Ezt nem jó szívvel vévén a' Játék mester, ki a' gyermekek között leg éltesebb vólt, és maga vágyott a' királyság után, maga ült a' királyi székre; Mátyást pedig egy alacsonyabb székre maga mellé ültette. Erre Mátyás föl nem háborodott; hanem csendességgel csak azt mondotta: hogy ő magáért mindenkoron meg fogna felelni, meg is mutatni azt: hogy nem a' hely teszi az embert nagygyá; hanem a' nagyra menendőtül veszi minden böcsületét a' hely is.

3. Szó szaporító.

Mátyás királyhoz (szokás szerént) sok külső országi tanúttak iparkodtanak. El jött a' többi között olyan is, ki országunkban az ékesen szállást akarta tanítani. Hogy ez magát a' király előtt nevezetessé tegye; azt ígérte: hogy ő akár minő csekély dologrúl is hosszasan tudna szállani. El fordúlván tölle Mátyás, azt mondotta magyarul: (melly nyelvet ama' nem értett) még a' Csizmadiában se szeretem, ha egy kis lábra nagy csizmát varr. Ezzel ki adott a' hosszasan szálló Tanítón.

4. Akkor felelly, mikor kérdeznek.

Mátyás király a' szolgálknak locsogássait el únván, meg parancsolta nékik: hogy csupán csak akkor szollyanak, mikor őket valamiről kérdezi. Egykor el küldé az egygyikét az akkori tárnokhoz: hogy őtet ebédre hívja. El jöven az ebédnek üdeje, jelen voltak mindnyájan a' tárnokon kívül. Elő szólította Mátyás a' szolgát, és meg kérdi tőlle: el hittá é a' tárnokot? El hittam Uram felele a' szolga. Ismét a' király: hát el jön é? erre a' szolga: ő azt mondotta: hogy sok foglalatosságai miatt ma nem jöhet. Fel pattanván Mátyás: hát te (úgymond) erről nem szóllhattál valamit? Nem (felele a' szolga) mivel erről nem kérdezett nagyságod.

5. Vérré válik, mint Barátban a' lencse.

Azt mondgyák Mátyás királyunk felől: hogy két Barátot csak azért zárattatott bé szobáinak egygyikébe: mert nálla előljárójok ellen azt merték meg panaszozni: hogy őtet örökké lencsével tartya. Ezeket a' király egy két nap meg koplaltatván; harmad' napra lencsét adatottatott nékik, meg parancsolván a' lencse hordó inasnak: vigyázna a' Fráterekre: mit szóllának egygyütt. Ezek a' lencséhez hozzá látván, azt jó ízűen meg ették. Hogy az inas (ki deákül nem tudott) szavokat meg ne értené; azt mondották magyaros deáksággal: Vérvé válet; az az: bizon jó ízűen meg ették legyen a' lencsét, szünetlen azt mondván: hogy vérré válik bennök.

6. Nincs májja, mint a' Csóri csukának.

A' Csóri vendég fogadóban (mely Fehér Vármegyének egy Magyar falúja) soha a' vendégek csuka májját nem ehettenek; mert a' szakácsné (igen szeretvén a' meg sültt májat önni) maga emisztette el, azt akarván a' vendégekkel el hitetni: hogy a' Csóri csukának semmi májja nem lenne. Mátyás király semmi májat nem evett, nem ugyan azért, mintha nem szeretné, hanem (Galeottusnak írása szerént) kis korában két embert látván, kik a' csuka májon vér folytáig össze vesztenek, meg fogadta légyen: hogy soha nem fogja azt önni. Egyszer még is a' Csóri vendég fogadóba (midőn a' csukát bé hozták) a' szakácsnétül a' csuka májat kérdezte. Akkor mondotta a' szakácsné: hogy a' Csóri csukának nincsen mája. Ekkor a' király is; de a' palotai pácának se lesz száma. Ekkor elő adta a' májat.

Erdélyi János megjegyzése: „A csóri fogadóban megszállt egyszer Mátyás király, s hallván, hogy a szakácsné igen szereti a csukamáját, tréfából ezt parancsolt ebédjére. A szakácsné most is azzal állt elő, hogy nincs mája a csóri csukának. Erre a király: „de ha úgy, a palotai pálcának sem lesz száma.” – Gondolhatni, a csukamáj asztalon termett. D. – Akkor mondják, mikor valaki nem akarja adni, mie van, fenyegetéssel s erővel kell tőle kicsikarni azt.”

7. Aluszékony.

Csuda dolog: hogy a' mint Marcius Galeottus írja, Mátyás király az akkorbéli ország nagyainak aluszékonyaságokról szóllván, azt nehezteli: hogy reggel hat óráig is alusznak. Már mostan azt se mernénk mondani aluszékonnak, kit az ágyból kilenc óra vet fel. Talán két száz esztendő múlva dél tájban fognak fel kerekedni alvó ágyokból, a' hivalkodó emberek, még se fogják őket aluszékonyoknak tartani. Változik a' világ, változnak a' szokások is, de némelyeknek tapasztalások szerént mindenkor rosszabbra.

8. Közelebb az üng, mint a' suba.

Midőn a' Törökök ellen tanácsot tartana Mátyás király: azt mondotta Bátor István: (egy hadi Vezér) hogy valamit tanácsot akarna adni e' katonaságnak. De tanácsának hasznát másképpen nem lehetne venni, hanem: ha egy két nap nagy titokban maradna. Kérte is a' királyt: hogy nevezzen ki egyet fő emberei közül, kivel a' tanácsot közölje. Erre a' király Magyar Balázst rendelte; mert ennek emberségéről régen meg vala immár győződve. Ki mentenek ekkor ezek ketten a' gyülekezetből, és Bátor így kezdette elő adni tanácsát: ha mi egy két nap reá beszélhetnénk falusi leányainkat: hogy a' törökökhöz szökvén, őket szerelmeskedéseikkel meg gyöngíthetnék, akkor éjjeli üdőben reájok eshetnénk, és őket bizonyosan meg vernénk. Ezt halván Magyar Balázs, vissza tért a' gyülekezetbe, és a' királynak azt mondotta: hogy Bátorinak tanácsa hasznos ugyan, de nem tisztességes. Erre a' király: közelebb az üng, mint a' suba, azt értvén ez által: a' suba hasznos ugyan akármikor, de az üngnek hordozása tisztesség, ha bár nem annyira haszon is, mi Balázs maradjunk meg a' tisztesség mellett inkább, mint a' haszon mellett: mert a' böcsületes emberhez közelebb van a' tisztesség, mint a' haszon.

Erdélyi János megjegyzései: „Közelebb az ing a csuhánál. KV./mint a suba. A mi közelebb van, az elsőbb. Értetik rokonokra, barátokra mások felett, magunkra rokonok felett, de legszebb jelentése: ha például becsület és haszon kérdésében alkalmazzuk e közmondást. Latin: *Tunica pallio propior est.* Német: *Das Hemde liegt mir näher an, als der Rock.*”

9. Árva voltál, árva maradsz, Árvában is halsz meg.

Mátyás király mondá Péter nevű irnokának, midőn az árvai várban hagyá. Ezt a diák irók így fordíták át: Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris. – Jelent szegényt, kinek se múltja se jelene se jövője.

Tóth Béla szerint ezt mondta volna Mátyás Váradi (Várdai) Péter kalocsai érseknek 1484-ben, amikor Árva várába záratta. De azt is megemlíti, hogy komoly történeti bizonyítékot erre nézve nem talált.⁸

10. Hasonlók a' hasonlókkal hamar össze barátkoznak.

Ezzel a' közmondással immár Mátyás királyunk is élt egy alkalmatossággal, melynek környűlményeit így írja le Marcius Galeottus. Mivel Magyar ország ennek előtte a' Keresztény hitben állhatatlan volt, a' szentséges Pápáktól, és azoktól a' királyoktól, kik a' Szenteknek számok közé íratattnak, valami meg jobbitást vettek. Mert a' mint mondgyák a' Magyar Fejedelmek azt a' röndölést tették: hogy, kik a' keresztet el nem fogadnák, nagy büntetésre kárhoztassák azokat. Mert a' keresztnek tisztelete, a' keresztenségnek világos jele és bizonyítássa. Innent vagyon mely szokás most is meg tartatik: hogy a' Magyar országi helységeknek úccáikon a' meredt gerendákra sok feszületek vannak fel függesztve, úgymint bé vételének jelei. A' mi több: három királyok' napján, szokásba jött a' Magyaroknál: hogy a' szent ruhákba öltözött Papok (minden embernek házába kezökben tartván a' köröszöt) bé mennyenek, mint egy meg akarván a' háznak lakosait késérteni: ha a' régi szokás szerént a' szent keresztet el fogadgyák é? vagy nem? Akkor valami imádságokat mondanak, és alamizsnát szednek.

⁸ Tóth Béla: Szájruul szájra. 1901. 21.

Tolna nevű helységben valánk egy időben. Ez nagy Mező város a' Dunának partján, három királyok napján a' mint ott szokásban vagyón bé mentenek a' Papok a' királyi házba is. Imádkoztak, és osztán alamizsnát gyűjtöttek. A' fölöstökökre mert ezen a' tájon itallal is élnek némelyeket a' nagy Urak közül némelyeket kézen fogva visz vala Mátyás király arra a' részre, melyet a' Püspöknek, és a' világiaknak különösen el rendelt. Ezek között viszi vala a' király Túz Jánost is a' Püspököknek részökre. (...) Midőn mindnyájan csudálkoznának: mit akarna ezen erőszakjával a' király: hogy amazon említett világiakat a' Papoknak részökre vitte: a' király azt mondá: hasonlók a' hasonlókka könnyen össze gyüleköznek. Erre amazok azt mondgyák: hogy ők se Püspökök, se Papok nem volnának, még is hozzájuk hasonlónak mondattatnának. Könnyen se gyülnének össze, mivel hozzájuk erőszakkal vitettenek légyen. Erre a' király ezeket mondotta. Igazat szolottatok ugyan: mert a' világiak különböznek a' Papoktól, de csak a' szentségben. Közületek egynek sincs felesége mert ekkor Túz János is még nőtelen vala, nőtelenek a' Papok is. Titeket tehát nőteleneket a' nőtelen Papoknak részökre vittetek, társaságunkba bé nem vittelek úgymint másféléket, és hozzánk nem hasonlók. Hogy pedig könnyen is jöttetek a' Papok' gyülekezettyekbe, azt én leg jobban érzettem, mert midőn benneteket a' Papokhoz vittelek, oda vittemben semmi fáradságomat nem érzettem. Igaz tehát a' köz mondás: hogy hasonlók a' hasonlókka (tik a' Papokkal) könnyen össze barátkoztatok. Mátyásnak e' szavai után meg vidámútak minnyájan. Mert ebben a' királynak igen kellemetes a' tréfás beszéd. Ábrázattját, szavát, és testte álladalmát mindenkor a' dologhoz alkalmaztattya. Edig Galeottus.

11. Úgy áll rajta a' ruha, mint ha a' vas villával hányták volna reája.

Mátyás király Szabácsot meg vevén mind a' várban, mind körül belől lévő helységeken sok Török katonákat el fogott. Mivel ezek a' király' táborának ki kemlelése felől gyanúságba estenek, őket Mátyás árúba bocsátotta de kétszeribe. Ruhájokat elsőben, az után magokat. Ruhájokat az emberek csak hamar el kapdosták: mert azok fényesek, selyemmel suhogók, arannyal és ezüsttel terhesek voltak; ugyan azért rajtok sokan kaptanak. De a' raboknak testtyeikre nézván a' venni akarók, azt mondották: hogy mintha ruhájokat vas villával hányták volna reájok. Árnyékos duttyánokban nevedtek, munkára nem szokott herék sima bőrűk voltak. Mátyás király mind ezeket embereitől hallván, el ment az árú piacra, és midőn az el adott ruhákat látta, fel kiáltott: fiaim! ime miért hadakoztunk. Osztán a' meztelen Törökökre mutatván, ime (úgymond) kikkel hadakoztunk.

12. Pénz emberség, ruha tisztesség.

Miképpen kedvellették őseink a' tiszta, és minden mocsok nélkül való tisztességes ruhát, ki teccik abból, a' mit Marcius Galeottus ír Mátyás király felől, kinek udvarában lakott. Szavai ezek: szokásban vagyón a' Magyaroknál: hogy az asztalhoz való ülésben négy szegletű asztalokhoz üllyenek. Ez a' Romai régiségtől származhatott ide, avval egygyütt: hogy mindent levesessen adgyanak fel, de az eledeleknek külömbségjök szerint változtatván a' levet is. A' libák, récék, kappanyok, fácánok, foglok, seregélyek (melyeknek sokaságok ottan), osztán a' tehén, bárány, kecske, disznó, vadkan hús, ismét sokféle halak, és más efélék mindenkor különös és tulajdon levökbe vagy csináltatnak, vagy leg alább mártogattnak – szokás az is nem mint mostanában Olasz országban mi nálunk: hogy egy tálból mindnyájan egyenek – Senki se hoz villát magával: hogy azzal a' húst ki vegye (va-

lamint most Pádva vizén túl szokásba jött az Olaszoknál) hanem kinek kinek kenyérből tányérja lévén előtte a' köz tálból azt veszi ki újjával, a' mi néki teccik, és ott, darabokra vágván, ismét újjával a' szájához viszi. A' Magyaroknál nincs igen szokásban az étel osztogatás: ugyan azért alig eshetik meg: hogy az ebédlő sokaság között, a' kövér vendégségekben egy valaki vagy újjait, vagy ruháját meg ne piszkolya: mivel néha csöppenként folynak le a' sáfrányos levek. Mert ezzel, osztán szekfűvel, fahéjjal, borssal, gyömbérrel és más efélékkel igen bőven élnek. Tudniillik: mivel a' Magyarok hevesebb és keményebb természetűek az Olaszoknál, nem ok nélkül van: hogy az ilyen fűszerszámokkal élnek. Mert (Avicennának tanúsága szerint) a' heves a' heveshez illik, és a' gyarapodás hasonlóból származik. Hogy pedig azok az eledelék, melyek e heves fűszerszámokkal főzetnek, hevesebbek legyenek, ki ki tudhattya. A' sáfrányos lévtől pedig hogy az embernek főképpen körmei, és újjai meg sárgúlnak, abba sincsen kécség – De Mátyás király mindeneket kezével illetvén soha meg nem mocskolódik, noha mindenkor a' beszédekre figyelmez. Mert az ő asztalánál, mindenkor, vagy vetekednek, vagy valami tisztességes, vagy valami tréfás dolgokról beszélnek, vagy énekeket dallanak: Vannak ott musikusok, vannak hárfások is, kik a' bajnokoknak cselekedeteiket anyai nyelven kopzák mellett éneklük az asztal felett. Ez a' Romaiak' szokások vala, és tőlök származott a' Magyarokra. Énekeltek pedig mindenkor valami jeles cselekedet, de nem is szűkölködik ám ezek nélkül a' Magyarság. Tudniillik: mivel Magyar ország külömbbféle nyelvű ellenségeknek közepén vagyon mindéig a' hadi dolgok' szikrája az ő foglalatossága. Főképpen a' Törökökkel való csaták jönnek elő igen szép Magyarsággal. Szerelmes versek ritkán énekelteknek – A' Magyarok (akár nemesek akár nemtelenek legyenek) szinte egyenlő szavakkal élnek, és minden külömbözet nélkül szóllanak. Egyenlő mindenütt a' nyelv, egyenlők a' szavak, hasonló a' szó ejtések. De nálunk (Olasz országról szóllok) a' beszélésben nagy a' külömbség. Polgár és paraszt, Kalabrus és Tuskus oly külömbséggel vannak egy más között: hogy egygyik a' másikat meg nem értheti. De a' Magyaroknál (a' mint tapasztalva mondám) egy a' beszédnek módgya; vagy igen csekély a' külömbség. Innent vagyon: hogy Magyar nyelven szerzett versek egyenlőképpen meg értetnek a' parasztoktól, Polgároktól, a' vég lakosoktól, a' közép lakosoktól. De (hogy az előbbienekre vissza térjünk) csudálkozva hallottam Mátyás királyt beszélteni, vagy füleit a' versekhez, vagy a' beszédhez nagy figyelemmel alkalmaztatni: holott magát soha meg nem mocskosította. A' mi valóban csudálkozásra méltó dolog, mivel mások leg nagyobb vigyázással, és szorgalmatosággal meg nem tehetik: hogy vagy kezeket, vagy gúnyajokat meg ne piszkolyák.

13. Nem illik minden mindenre.

Mátyás király igen kedves emberét Kinisi Pált oly követségbe akarta küldeni a' Törökökhöz, melyben inkább halálát, mint követségének sükerét remélhette. Hogy nagyobb kedvvel menne Kinisi, azt fogadta a' király: hogy, ha a' Török az ő fejét le találná üttetni, ő tús-tént a' Törökökre esne, meg se állana addég, még az ő feje helyébe harmincz ezer Török fejet le nem vágat. Úgy ám mondá Kinisi de azon harmincz ezer fejek közül egy se illik úgy a' Palkónak fejére, mint e' mostani fejem.

14. Nehéz a' hosszas remény.

Némely fiatal (de nagyra menendő) nemes a' királynak udvarában valami tisztségért fáradhatatlanul esedezett. Ezt szegént (szokások szerint) csupa reménsséggel táplálták az

udvarnokok. Ezt ő észre vévén' egyenesen magához Mátyás királyhoz ment, 's előtte ugyan csak egy hivatalért esedezett. A' király annak lehetetlenségét vittatta. Meg köszönte ezt az ifiú, 's magát nagy örömmel meg hajtván, ki jöve szobájából. A' király azt gondolván: hogy talán a' választ nem jól találta érteni, vissza hivattya őtet; és tőlle azt kérdezi: mit köszönt meg légyen ez előtt? felele az ifiú: Fölségednek jó akarattját köszöntem meg. Mert enge- met udvarnokok közel két esztendeig csupa reménséggel tápláltak; Fölséged bizonyossá tett: hogy a' hivatalt meg nem nyerhetem. Most tehát más kenyeret keresek. Teccett ez Mátyás királynak, és az ifiat meg boldogította.

15. Fenékgig bé lát az emberbe.

Bebek István Mátyás királynak szökevény tiszttye, a' Csehekhez Podiebrág mellé állván keményen hadakozott Mátyás király ellen. Végtere őtet hadnagya órozva meg ölte; írássait össze szedte, melyekbe sok levelek voltak azon Budai fő emberektől, kik Mátyást gyaláz- ták, és Bebékét hogy ellene kardot rántott felette magasztalták. Által küldötte mind ezeket Mátyásnak, azon örvendetes hírrel: hogy Bebékét leg nagyobb ellenségét sátorában meg ölte. Kérte is őtet: hogy a' Budai levelezőkön boszszút állyon. De Mátyás fenékgig be látván az emberekbe a' hadnagyot magához hivatván meg ölette. A' leveleket pedig tüstént meg égette; a' város nagygyainak nevöket látni se akarta.

16. Tarcs a' szakálas aszszonytól.

Marcus Galeottusnak írása szerint: három dolgot tartozott Mátyás király kellemetlennek: a' kétszer főzött levest; a' meg békélt Barátot; és a' szakállas aszszont. A' kétszer főzött levesben mindenkor benne volna az ízetlenség; a' meg békelt Barátban valami harag. A' szakállas aszszonyokban valami firfiúság, mely utóllýára az aszszonyokban kutyasággá változik.

17. Hasztalanúl (ha lehet) ne szenvedgy.

Meg hallván azt Mátyás király: hogy egy Csikós nagy tolvajságban kapattatván semmit se akarna vallani, sőt a' leg keserveőbb kínzásokon is által esett légyen, azt mondá: nem tudta a' rossz ember: hogy ki hasztalanúl szenved, nincs elegendő esze. Erejét, egészségét melyel a' közjónak tartozik, ily haszontalanságban vesztegeti. Ebből jó katona vált volna, ha magát meg böcsülte volna.

18. Semmi rosszabb a' sajtnál.

A' mint Martius Galeottus bizonyította ezen közmondással: semmi rosszabb a' sajtnál, gyakorta élt Mátyás királyunk is. Mivel pedig ezen Magyar közmondásnak valóságáról némelyek azért kételkedhetnek: hogy sajttal sokan élnek, 's ugyan csak ezen okra nézve azt roznak nem tarthatnák az emberek, ezen kívül sok más eledel lennének, melyek a' sajtnál sokkal ártalmasabbak volnának. Mátyás király ennek a' közmondásnak valóságát ismét állította, de egyszer'smind azt is mondotta: hogy annak velejét az ellene mondók nem értenék. Ennek értelme az igazi Magyaroknál e' lenne: a' semmi sokkal rosszabb lenne a' sajtnál, az az: ha valakinek semmie sincs, ez a' semmi százszorta rosszabb volna a' sajtnál.

19. Olybá tarhattya, mint ha zsebében volna.

Mátyás király ama' híres fekete seregének egy kapitányát erkölcstelenségei, de főképpen lustasága miatt a' seregtől el eresztette. Midőn pedig emez esztendőbéli jutalomul száz forintot kérne, nem ugyan azért, a' mint mondá; mint ha arra néki szüksége volna; hanem csupán azért: hogy az emberek ne vélekedgyenek felőlle: mint ha tisztségétől meg fosztott volna; hanem, gyengesége miatt el eresztettnek mondassák, Mátyás éppenséggel semmit se akart neki jövedelmül adni. Hanem hogy minden vigasztalás nélkül el eresztettnek lenni ne láccattassék, arra intette: hogy minden esztendőnek végén dicsekedgyék az emberek előtt: mint ha zsebében volna immár; ő pedig azt nem fogná tagadni.

20. Járt uton nem terem fű.

Mátyás király mondotta arra, miért nincs a sok férfival szerelmeskedő nőnek gyermeke. (Német: *Auf viel betret'nem Fuszsteige wachst kein Gras.*)

21. A' Fejedelmet ne oktasd.

Ama' nagy Kinisi vezérünknek közmondása volt ez, főképpen akkor midőn Mátyás királynak azon cselekedetéről emlékezetet téve, melyel Szilágyi Mihált, a' többi között, arra az okra való nézve is a' Világosi tömlöcbe záratta, mert a' királyt mindenekben oktatni akarta. Erre láccattatott ügyelni a' régiek között Temistokles is; ki az akkori Fejedelmeknek csak azt javallotta maga is Fejedelem lévén, hogy könyveket olvassanak, és benne

a' történetekre jól vigyázzanak. Ezekből tanulhatták ők meg: a' mit senki se merészel nékik szemekbe mondani.

22. Csiri-biri rossz emberek.

Ezt a ravasz és általában gonosz szándékú emberekről mondják. E szólásmondás eredetét nem Dugonics, hanem Bél Mátyás írta le. Őt idézzük:

„A Csallóköz Mad nevű falvában állott egykor egy igen magas nagy hársfa, melynek árnyékában Mátyás király örömet szokott megpihenni és ebédelni. Mikor ezt gyakrabban cselekedte, a falu lakói érezni kezdték a sok alkalmatlanságot, melyet a király számos kísérlete okozott; és a tanácsban elhatározták, hogy a király sok ott mulatásának legkönnyebben azzal lehetne elejét venni, ha a hársat kivágják. Hamarjában fejszét is fogtak hát a terebélyes, vén, de még gyönyörű fára, és ledöntötték; és mind törzsökét, mind galyait, mind legmélyebb gyökereit oly gondosan eltakarították, hogy még a legjáratosabbak sem tudták volna megmondani, hol állott valaha. Mátyás király idegen földről visszatérve, véletlenül útba ejtette Madot, s mikor észrevette, hogy a hársfa eltűnt, haragosan vont a kérdőre a falu lakóit: mi lett az ő kedves fájával? A falubeliek hol azt adták okul, hogy villám sújtott a fába, hol azt, hogy forgósél csavarta ki; és e kétféle beszéddel elárulták gonosz cselekedetüket. A bosszús király nem bírta magát türtőztetni; keményen leszidta a madiakat, és egyben azt is kimondta, hogy mivel méltatlanokká lettek a királyt vendégül látni, sohase viselhessenek semmi tisztséget, se maguk, se ivadékaik; és ezzel a szokott gúnyolásával végezte beszédét: »*Csiri-biri rossz emberek!*« Azt mondják, a madiak közül azóta valóban senki sem vergődött semmiféle tisztségre avagy hivatalra. A király csiri-biri szidalmát pedig főbenjáró dolog említeni abban a faluban, mert a madiak véresre verik, sőt gyakran meg is ölik azokat az embereket, akik ezt az átkozott szót ajkukra merik venni.⁹

23. Király Mátyás, és Mátyás Király.

Egy Budai varga (Király Mátyás) fel kívánkozott menni Mátyás királynak Palotájába; de az őrkötől meg állítatott, és töllök fel menetelének oka kérdezett. Azt felelé: hogy ma Sz. Mátyás napja légyen, ugyan azért hosszas életet akarna néki kívánni úgymint atyafiának: mivel magát is Király Mátyásnak neveznék. Ekkor az Őr azt mondta néki: hogy Király Mátyás és Mátyás Király között az a' különbözet lenne, a' mi egy varga, és egy Király között vagyon.

*

Miért mindig és mindenütt az igazságos, a népet segítő király alakja tűnik fel a magyar folklórban? Mert a későbbi nehéz, vészterhes és zivataros századok során uralkodása a boldog aranykort tükrözte vissza. Ezt fogalmazta meg a XVI. század elején írt latin nyelvű distichonban Nagyszombati Márton is:

⁹ Notitia Hungariae, Bécs, 1735. I., 245. In Tóth Béla: Szájrul szájra. 1901. 20.

*Régi királyaink közt Mátyás csúcsként kimagaslik
Fenség, a szeretett nemzet gyámola volt
Országunk az uralma alatt kivirult, kivirágzott,
Hajdani Róma virult így Ciceró idején
Mindig igazságos kézzel tartotta a kormányt
Jól megfontoltan vitte a hon szekerét.¹⁰*

---

¹⁰ In Szöveggyűjtemény I., 1951. 139.

PAJORIN KLÁRA

Mátyás és Beatrix

HATALOM ÉS HÁZASSÁG

Csaknem három hónapos út után Buda felé közeledve, Mátyás király menyasszonya, Aragóniai Beatrix 1476. dec. 10-én találkozott először jegyesével Székesfehérvár közelében, ahová az uralkodó a bosnyák királlyal és a külföldi követekkel, valamint Magyarország érsekeivel és püspökeivel ment elébe, hogy rendkívüli figyelmességgel és pompával fogadja őt, majd Budára kísérje az esküvőjükre. A pfalzi fejedelem követe hosszú beszámolót írt a december végéig tartó pompás ünnepekről. A Fehérvár melletti mezőn három sátrat vertek, ezek legékesebbikét bíborszínű bolyhos tiszta selyemmel vonták be, és a sátrak előtt tizenkét sötétkék posztóból álló, hosszú szőnyeggel takarták le a földet. Beatrix kíséretéből először a limbachi herceg érkezett, akivel a menyasszony egy gyönyörűen font koszorún függő gyűrűt küldött vőlegényének. A gyűrűbe egy nagyon értékes gyémánt volt beleillesztve. Mögötte nem messze aranyozott hintóban érkezett a menyasszony, a hosszú szőnyeg végénél szállt ki, és egy vezetővel indult el. A szőnyeg másik végén ekkor a király is elindult, és a szőnyeg közepén találkoztak össze. Beatrix – olvassuk – „egy kissé térdet hajtott, de a király udvariasan fölemelte, és nagy szerelemmel fogadta” őt.¹¹ A térdével biccentő 19 éves, sudár alkatú és madonnaszépségű olasz fejedelem lányt ezzel az udvarias gesztussal Mátyás nemcsak mint jövődő házastársat, hanem mint valódi társuralkodót egyszer és mindenkorra maga mellé emelte fel.

Beatrix nagyszámú és luxussal kiállított kíséretében két igen előkelő vendég érkezett, egyikük a menyasszony, másikuk a király családtagjaként. Beatrix öccse, Ferenc katonai mesterséget tanulni jött Mátyás mellé, és természetesen azért, hogy személyében a maga módján a királyné számára az otthoni melegséget, a családot képviselje. Beatrix kíséretében volt Hunyadi Jánosné Szilágyi Erzsébet, aki udvarhölgyeivel és húsz előkelő magyar lánnyal, Bánffy Miklós gróf királyi pincemester kíséretében Magyarország határáig ment elébe fia mátkájának, és Pettaunál fogadta őt.¹²

Diomede Carafa nápolyi humanista egy memorialéval indította útnak Beatrixt, melyben összefoglalta, hogyan kell majd férjéhez méltón viselkednie, alkalmazkodnia, és megszerettetnie magát új környezetében. Külön kitért arra, hogyan kell anyósával viselkednie,

¹¹ *Mátyás király esküvője = Krónikáink magyarul*, III/1, vál., ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi Kiadó, 2006, 123–132.

¹² BERZEVICZY Albert, *Beatrix királyné (1457–1508)*, Bp., 1908 (Magyar Történelmi életrajzok, 52), 165.

a családi béke és férje nyugalma érdekében is.¹³ Nem kizárólag a menyen múlt, hogy ez a viszony – úgy látszik – később elromlott, sőt ellenséges lett.

Hunyadiné Szilágyi Erzsébet királynénak kijáró tisztelettel és nagy szeretettel fogadta fia menyasszonyát, anyja helyett anyja kívánt lenni. Beatrix félárva volt, hatévesen vesztette el anyját. Nélkülözte az anyai gondoskodást és szeretetet – nővére, Eleonóra, Ercole d'Este ferrarai herceg felesége iránti túlzó ragaszkodásának ez állt a háttérében. Anyai melegségre és elfogadásra vágyott, de sem ő, sem anyósa nem tehető felelőssé azért, hogy ez nem sikerült. Keresve sem lehetett volna két ellentéteesebb személyiséget találni, mint ők. Az anyós, Enea Silvio Piccolomini (II. Pius pápa) jellemzése szerint *heroica mulier*, hős asszony volt, méltó párja hős férjének, Hunyadi Jánosnak. Nagy becsvágy és hatalomvágy jellemezte. Feljegyezték, hogy nagyobbik fia, László haláláért fegyveresen akart bosszút állni, a kisebbiket, Mátyást pedig inkább akarta halva látni, mintsem korona nélkül.¹⁴ Tudta a pénz értékét, puritánul és beosztással élt, vagyonát növelte. Beatrix viszont könnyed és könnyelmű volt, pazarló, szerette a szórakozást, a luxust, a pompát. A pénzzel nem tudott bánni, sokszor kért kölcsön férje tudta nélkül, és titkolózásokkal, az adósságok megadásának halogatásával, ügyetlen manőverezésekkel stb. nemegyszer kínos helyzetekbe került.¹⁵ Rendkívüli műveltség jellemezte, amellyel nemhogy az anyósát, de sok magyar mágnást is megszégyenített. Magabiztosan szónokolt – nagy nyilvánosság előtt is – latinul, s tanultsága és szellemessége érzékeltetésére beszédébe szöve egy-egy antik római költőtől származó idézettel is elkápráztatta hallgatóit.¹⁶ Hunyadi Jánosról ismert, hogy olvasni se tudott, legalábbis egy ideig, felesége sem lehetett nála sokkal képzetebb.

Mátyás nemigen láthatott feleségéhez hasonló műveltségű, szép és vonzó, fiatal hölgyet a térségben, és egészen elvarázsolódott tőle. Szabad kezét adott neki az udvari élet alakításához, és megengedte, hogy befolyásolja az ország kormányzását. Nem különösebben várta el, hogy ő alkalmazkodjék a magyar szokásokhoz, hanem eltúrta, sőt elősegítette, hogy a magyar udvar alakuljon át felesége kedve és ízlése szerint. A király ugyanis „Beatrix jövetelével egész életformáját is megváltoztatta, s átalakította az udvartartás rendjét. A pannon királyoknak az volt a szokásuk – írja Antonio Bonfini –, hogy az előkelőségekkel és a nemességgel családiasan éltek, a bejutást nemigen ellenőrizték, sok asztalt terítettek, a főurak közt lakomáztak barátilag, étkezés közben az ajtó nyitva állt, a kéregető koldusokat beeresztették, alamizsnát osztogattak nekik, mindenkit szívesen meghallgattak, többnyire közönséges kenyeret ettek, a királyhoz való bejutást lehetővé tették bárkinak, a legnyomorultabb személyeknek is, igénytelenül éltek, hitvány lakással is megelégedtek, a kápráztató háborúkra eszméletlen költséget áldoztak, de a fényes épületeket lebecsülték, odahaza szűkmarkúak, kifelé nagyvonalúak és pazarlóak voltak ...”¹⁷

¹³ Diomede CARAFA, *De institutione vivendi*, ford. LÁZÁR István Dávid, VÍGH Éva, szerk. EKLER Péter, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2006, 98–99.

¹⁴ BERZEVICZY, *i. m.*, 196–198.

¹⁵ Uo., 274–275.

¹⁶ Galeotto MARZIO, *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, ford. KARDOS Tibor, Bp., Magyar Helikon, 1977, 14, 76.

¹⁷ Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi Kiadó, 1995, 4.7.70, 867–868. l.

Képzeltetni, mit szoltak a magyarok a korábbi királyaikétól eltérő szokások bevezetéséhez. Beatrix teljesen megváltoztatta az udvari etikettet. Ugyancsak Bonfini írja, hogy „az asztalt és az életmódot kulturáltabbá tette, a hitvány háztartástól viszolyogva nagyszerű ebédlőtermekek rendezett be, díszes csarnokokat, aranyozott lakószobákat teremtett, a királyt visszafogta a közvetlenségtől, az ajtókhöz silbakokat állított, megszüntette a szabad bejárást, rávette a királyi felséget, hogy sokkalta gondosabban őrizze a méltóságot.”¹⁸ Minden ügyintézés bonyolultabb és nehezebb lett, az uralkodóval való érintkezésben a kedélyesség és a közvetlenség csökkent, a korábbi barátságos jellegű viszonyt hűvösebb, kimért és távolságtartó váltotta fel. Jól ismert, hogy Beatrix érkezése az élet és a kultúra minden területén változásokat eredményezett. A királyné kelméket, ruhaanyagokat, divatcikkeket, lakberendezési tárgyakat, ékszereket és dísztárgyakat Itáliából hozatott, meghonosította az olasz ételeket és a kés és villa használatát, mindenféle mestert, művészt és tudóst hívatott be az országba, és nagy fizetéssel honorálta őket, francia és német énekeseket, zenészeket szerződtetett, és vonzotta a humanistákat, akik írásaikért és udvari tevékenységükért ugyancsak nagy fizetésben részesültek. „Mindez Mátyásnak csodamód tetszett, és támogatta; Pannóniából második Itáliát akart csinálni”.¹⁹ Ezeket a jól ismert adatokat a humanizmus térhódításának illusztrálására a legnagyobb büszkeséggel szoktuk gyakran idézni, de az érem másik oldalát ritkán nézzük meg. Pedig Bonfini arról is ír, hogy mindezt „a magyarok ferde szemmel nézték, nap mint nap szidták a királyi felséget, amiért a pénzt játékszernek tartja, a tisztesebb célra rendelt adót silány és üres dolgokra fecsérli, amiért sutba dobta a régi királyok takarékoságát és gazdaságosságát, odahagyta az ősi és szigorú erkölcsöket, eltörölte a hajdani szokásokat, és egészen átállt a római, mi több, a spanyol élvhajhászásra meg az elasszonyosodott életmódra. Morgolódtak, hogy papucsférj lett, hogy az idegenek nemcsak az aranyat rabolják el, hanem az uralkodó puhanysága folytán idestova az egész országot is.”²⁰ A magyarok közül sokan szakállas-bajuszos fejükkel, hosszú, méltóságteljes öltözékükkel távol álltak a hozzájuk képest nagyon is ápolt, borotvált, leomló fürtű, testhez tapadó nadrágokat viselő, lány kelmékkal ékesített olasz férfiaktól és a divatos ruhájú, a társasági életben, a férfiakkal való érintkezésben bátor, magabiztos, nagyvilági nőktől. Beatrix udvarhölgyei például minden további nélkül leültek úrnőjük jelenlétében, megelőzve őt és meg sem várva, hogy erre felszólítást kapjanak tőle,²¹ ami a túlságosan tekintélytisztelő magyarok körében megütközést keltett. A magyarok leginkább azért érezhették magukat kirekesztettnek királyuk mellett, mert az udvart előzőnlötték az olaszok, és a nyelvtudás hiánya miatt a legtöbben meg sem tudták kísérelni, hogy szót értsenek velük.

Minden jel arra vall, hogy Mátyás szenvedélyesen ragaszkodott nála tizennégy évvel fiatalabb feleségéhez, és teljesen alárendelve magát neki, még azt is elviselte, ha emiatt esetleg kinevették. Bonfini szerint a magyarok túlságosan asszonytól függőnek, *nimis*

¹⁸ Uo., 4.7.80, 868. l.

¹⁹ Uo., 4.7.85, 869. l.

²⁰ Uo., 4.7.85–90, 869. l.

²¹ MARZIO, *i. m.*, 14.

*uxorius*nak tekintették őt.²² Ezt a kifejezést már Horatius használta pejoratív értelemben, és Vergilius is Róma nagy hősére, Aeneasra alkalmazta, amikor az feladatait halogatva és feledve, csaknem ott ragadt Dido szoknyája mellett.²³ Ma is *uxorius*nak nevezik a pszichiátriában azt a jelenséget, amikor egy férfi önmagát feladva teljesen aláveti magát egy nőnek, és rabja lesz. Mátyásnak és Beatrixnak a Biblia volt a fő irányadója, amelynek a szellemében mindenkinek ahhoz kellett tartania magát, hogy férfi és nő egy test, és az egyik fél elhagyja a másikért az eredeti családját, hogy egyet alkossanak. Elvárták ezt mindenkítől, de a királytól még inkább, aki népe példaképe kellett hogy legyen. A katolikus egyház nagyra becsüli a szerelmet, és azt tartja helyesnek, ha a házaspárnak minden más családtagot megelőzve a házasság jelenti a legtöbbet: „Ezért (mármint a feleségért) elhagyja a férfi apját és anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy testté lesznek.” (Ter 2.24.) De károsnak tekinti a túlzó szerelmi szenvedélyt, amely szolgáltságot és alárendelődést, önfeladást eredményez, s még a társadalom követelményeihez, az Istentől kapott erkölcsökhöz való igazodást is képes feledtetni az emberrel.

Úgy tűnik, Beatrix is rendkívüli módon ragaszkodott férjéhez, de az eredeti családját nem sikerült lélekben elhagynia érte. Minden bizonnyal ő szorgalmazta, hogy a király gyakorlatilag mindenhová magával vigye. A hadba szálló Mátyással együtt ő is felkerekedett a saját udvarával, s alkalmanként buzdító beszédet is tartott a csaták előtt. Szilágyi Erzsébetben, úgy látszik, egy ideig nem merült fel, hogy átadja a helyét a menyének, s Mátyás sem tudta vagy akarta érzékeltetni vele, hogy ez ajánlatos lenne. Kezdetben hármasban mentek a hadjáratokra, természetesen mindhárman roppant nagy kísérettel, a Beatrix érkezése utáni első ausztriai hadjáratra fiát Szilágyi Erzsébet is elkísérte. Az egyik kortárs (Rangoni Gábor egri püspök) szerint ez a hadjárat inkább nászmenethez hasonlított, mint hadba menethez.²⁴ Míg Mátyás hadakozott, a hölgyek a pozsonyi várban időztek, s Beatrix onnan látogatta férjét, gyakran a pozsonyi fiatal polgárasszonyok csapatától övezve.²⁵ Egész Európa tudta, hogy minden hadjáratra elkíséri férjét. Kivételek ez alól voltak, de még 1487-ben is ott volt a várost ostromló férje közelében Retzben.²⁶ Mátyás anyja egy idő után visszavonult, és törvénytelen származású unokája, Korvin János jövőjének biztosítása kötötte le. 1484-ben halt meg, és végrendeletében az unokát – ráhagyva nagy vagyonát – az ország egyik leggazdagabb főúrává tette. Hozzájárult ahhoz, hogy abban az esetben, ha férje haláláig sem születik gyermeke, a gyermektelen királynénak ő legyen a riválisa a trón megszerzésére irányuló törekvéseiben. Mátyásnak a Korvinnal kapcsolatos elképzeléseiben neki nagy szerepe lehetett. A kisfiú első rangú nevelésben részesült, az ismert olasz humanista, Taddeo Ugoletto, aki 1477-ben érkezett Budára, oktatta őt. A király már 1482-ben birtokadományban részesítette fiát, és magával vitte ausztriai hadjáratára, anyja halála után pedig egyre inkább világossá tette, hogy trónja öröklését fiának szánta. Az erre vonatkozó lépései, egészen a milánói hercegnővel, Bianca Maria Sforzával

²² BONFINIS, Antonius de, *Rerum Ungaricarum Decades*, ed. I. FÓGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ, *Rerum Ungaricarum decades*, tom. 4, pars 1, liber 7, Budapest, 1941, 135. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.)

²³ HOR., *Carm.*, 1, 2, 19; VERG., *Aen.*, 4, 266.

²⁴ BERZEVICZY, *i. m.*, 205.

²⁵ Uo., 206, 251.

²⁶ BONFINI, *i. m.*, 4.7.165., 875. l.

való eljegyzésig és az országnagyoktól kicsikart, Korvin majdani megválasztására vonatkozó esküikig közismertek.

Nősülése után, bár erre kísérletet tett, Mátyás nem szakadt el véglegesen Korvin anyjától, korábbi szerelmétől, Barbara Edelpecktől, ami súlyos következményekkel járt házasságára nézve. Minden jel arra vall, hogy Szilágyi Erzsébet jobban kedvelte Korvin anyját, mint Beatrixt. Az illedelmes, tisztelettudó Borbála minden bizonnyal jobban hasonlított hozzá viselkedését és szemléletét tekintve, mint olasz menyé. A királyné, mint tudjuk, nem szült gyermeket. A meddségtől való félelem, majd kétségbeesés összekapcsolódott benne a féltékenységgel, aminek következtében esztelen lépésekre ragadtatta magát. Minden oka megvolt a féltékenységre és a sértettségre. 1489-ben feljelentette a pápánál Korvin anyját, Barbara Edelpecket, hogy az ő „varázslata” miatt nem születik gyereke, s követelte, hogy Budáról távolítsák el.²⁷ A hölgygel, aki osztrák polgárlány volt eredetileg, Mátyás még 1470 elején ismerkedett meg. Hogy itt többről volt szó, mint könnyű kis kalandról, Ritoókné Szalay Ágnes meggyőzően mutatta be.²⁸ Mátyás, mint Bonfiniól tudjuk, „az emberi gyönyöröktől nemigen hagyta magát megfosztani, néha szerelembe keveredett egy-egy nőcskével, de az asszonyoktól tartózkodott”.²⁹ Még inkább tartózkodhatott tisztességes hajadonok elcsábításától. Borbála jó családból való lány volt, mikor megismerkedtek, és szerelembe estek. Szülei nagy szolgálatokat tettek Mátyásnak, amikor valamilyen nehéz helyzetben segítségére voltak. A lányuk, Borbála, „nemes erényekkel ékesítve és udvari magatartást tanúsítva” jelent meg Mátyás előtt.³⁰ Udvarában a király fejedelmi pompával vette körül, s fiuk születésekor, 1473-ban nagy birtokadományban részesítette. Szerette és tisztelte, és feleségül is akarta venni, de Borbála alacsony származása miatt és a birodalom érdekeire hivatkozva barátai lebeszéltek erről.³¹ 1475-ben, amikor elkezdődtek a Beatrixszal kötendő házasságról, Borbálának az udvarból távoznia kellett. Mátyás azonban nem szakadt el tőle. 1489-ben Borbála a királyi udvarban tartózkodott, amikor fiának a királynéval való ellenséges viszonya botrányt eredményezett. 1482-ben és 1484-ben, mikor a királyné ugyancsak távol volt Budától Ausztriában hadakozó férjét kísérve, Mátyás Borbála enzersdorfi várában is kirándulást tett, s hosszabban is ott időzött.³² A meghódított Bécsbe a király 1485-ben fiával vonult be, Beatrixért pedig, aki akkortájt Pozsonyban múlatta az időt, csak később küldetett embereket, hogy a királyné részt vegyen a hálaadó szertartáson és a többi ünnepségen.

Mind Mátyás, mind az ország és a világ bizakodott a királyi törvényes utód születésében, de Mátyásnak ettől függetlenül is uralkodói kötelessége volt, hogy gondoskodjék a trónról esetleges halála esetére. A család, az udvar, a nagypolitika is felsorakozott a két rivális mellé. Korvin mögött ott állt a király és számos híve, Beatrixot pedig nápolyi családja bujtogatta, támogatta a trónra vonatkozó elvárásai érvényesítésében. A királyné nem riadt vissza az aljas ármánykodástól sem – a legjobb példa erre a Sforza-lánnyal kötendő házassá-

²⁷ Uo., 329.

²⁸ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Borbála = Uő.*, „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok ...* Bp., Balassi Kiadó, 2002, 121–133 (Humanizmus és Reformáció, 28).

²⁹ BONFINI, *i. m.*, 4.8.245, 898. l.

³⁰ RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 124.

³¹ Uo., 121. l. és 1. jegyzet.

³² Uo. 132.

ság meghiúsítását célzó tevékenysége –, hogy megakadályozza Korvint a trón elnyerésében.³³ Nem tudjuk, mit tett ellene Borbála, akinek leginkább érdeke volt fia trónra lépése, mert ő mindig a háttérben maradt, sohasem lépett – nem is léphetett – nyíltan a színpadra. Visszahúzódását, háttérben maradását korántsem kell annyira nagyra értékelünk, mint ezt XIX. századi történészeink tették. Bizonyos, hogy fiát nem nevelte a királyné iránti köteles tiszteletre. Az 1489. évi botrány alkalmával, Mátyás jelenlétében, Korvin egy feltehetően tőle hallott, vagy általa is helyeselt övön aluli sértéssel replikázott Beatrixnak egy veszekedés hevében.³⁴

Minél inkább veszélyeztetve látta a jövőjét, Beatrix annál szorosabbra igyekezett fogni nápolyi családjával a soha el nem tépett kötelékeket. Egyre sűrűbben váltott levelet Eleonóra nővérével, és mind gyengédebb, melegebb lett a hangnem köztük. Gyermek utáni sóvárgása, anyai érzései a házasságában férje révén nem elégültek ki, ezért is ragaszkodott annyira hozzá, hogy honfitársai közül és eredeti családjából többen legyenek mellette. A stallumok, amelyeket honfitársai, rokonai számára szerzett, főképp az esztergomi érsekség, a jövőjére nézve, vagyis az örökösödése szempontjából is haszonnal kecsegtettek. Már 1479-ben megérkezett fivére, Aragóniai János kardinális, az esztergomi érsekség várományosa, aki rövidesen elnyerte főpapi székét. Rendkívül művelt, széles körű humanista kapcsolatokkal rendelkező ifjú volt, 1485-ben fiatalon hunyt el. A magyarok már azt sem nézték jó szemmel, hogy az ország legnagyobb és leggazdagabb egyházi javadalmát ő nyerte el, de ami ez után következett, az felülmúlta minden addigi elképzelésüket. Mátyás – a trón öröklését kivéve – egészen haláláig nem tudott ellenállni felesége semmilyen kérésének. Alighogy eltemették Aragóniai Jánost, Beatrix kérésekkel ostromolta férjét, hogy nővére hatéves fiára ruházza át a főpapi tisztséget. Kívánsága nemsokára teljesült. A Mikszáth Kálmán *A kis prímás* című novellájából jól ismert Ippolito d'Este érsek nyolc éves korában nevelőnővel és „dajkaszerű” gondozónővel, valamint nagyon sok játékkal érkezett székhelyére.³⁵ Ekkorra már olaszok lepték el a gazdasági, egyházi élet és a politika legfontosabb helyeit. A magyarok elégedetlensége nemcsak Beatrixot fenyegette, hanem Mátyásra is kiterjedt.

Röviddel Hippolit érkezése után, 1487-ben Antonio Bonfini olasz humanista kereste fel Mátyás katonai táborát az ausztriai Retzben. Az olasz tudós saját irodalmi alkotásait hozta el a királynak és családjának, Beatrixnak *Lakoma* című könyvével kedveskedett. Ebben egy három egymást követő napon folytatott vacsora utáni beszélgetésben a hitvesi szerelem, a zabolátlan szexualitás és a szűzi önmegtartóztatás előnyeiről és hátrányairól adnak elő, és azon vitatkoznak, hogy melyiket követve él az ember boldogan és helyesen. A házasságot védő Mátyás király viszi el a pálmát, de a szüzesség mellett korteskedő királyné is megdicsőül a műben. Ennek végén Bonfini gyermekáldást kíván a királyi párnak, de hangot ad annak is, hogy ha nem születik a királyi párnak gyereke, hagyják abba a házasság gyakorlatát, válasszák a szűzies önmegtartóztatást a dicsőség megszerzése érdeké-

³³ BERZEVICZY, *i. m.*, 335, 422–423, 443.

³⁴ RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 121.

³⁵ BERZEVICZY, *i. m.*, 373,

ben, és bízzák másra az utódlás kérdésének megoldását.³⁶ Volt olyan elképzelés, hogy a mű Mátyás sugallatára és azzal a céllal íródott, hogy feleségét szüziességre buzdítva, a király maga kibújjék a házaselet gyakorlásának kötelezettsége alól, és felesége dicsőségének útját kijelölve semlegesítse Beatrixt mint harcelet.³⁷ Mátyás és Bonfini korábbi kapcsolatairól nem tudunk, csak Aragóniai Ferenc találkozott Itáliában a *Symposion*t író Bonfinivel, akiről nehéz elképzelni, hogy nővére és nápolyi családjuk érdekeivel ellentétben a Mátyáséit képviselte az utódlás kérdésében. Az Aragóniai család nem Mátyás és Korvin János, hanem a saját érdekeit tartotta leginkább szem előtt, és kíméletlen harcot folytatott azért, hogy a magyar trón Beatrixon keresztül a birtokába jusson. A királyné annál inkább eredeti családja befolyása alá került, minél inkább elfajult a harc közte és Korvin János között, és alattomos, aljas eszközöktől sem riadt vissza céljai megvalósítása érdekében. Ennek ellenére úgy tűnik, Mátyás túlzó ragaszkodása Beatrix iránt nem szűnt meg. Felesége kéréseinek, vágyainak maradéktalan teljesítése ennek éppen az ellenkezőjéről árulkodik. Az egyik legutolsó levelében, melyben a király részletesen leírja, hogy felesége harca a magyar trónért reménytelen, és azt is megindokolja, hogy miért, rendkívüli tisztánlátással elemzi a helyzetet. Az 1489 májusában írt levelet, mely Beatrix apjához, Ferdinando fejedelemhez és a királyné fivéréhez, Alfonso nápolyi trónörökshöz szól, Mátyás követével, Sánkfalvi Antal pozsonyi préposttal küldte el Nápolyba.³⁸ A király a legkomorabb színekkel ecsetelte a jelent, Beatrix küzdelmét a trónöröklésért, és prófétaként jósolta a balvégzetű jövőt, amelyet ez a hatalmi harc a királyné számára eredményezhet.

A levél abban a felindulásban keletkezett – derül ki a sorok közül –, amelyet az okozott, hogy a nápolyi rokonok nyíltan beleavatkoztak az ország belügyeibe, és az addigi suba alatti praktikák helyett odáig merészkedtek, hogy arra kérjék Mátyást, az örökösödési tervekben Beatrixt részesítse előnyben fiával szemben. „Arról van ... szó – írja a király –, hogy Ófelsége (vagyis a nápolyi király) és fenséges Úr is (azaz a nápolyi trónörökös) nekünk a királyasszonyt, hitvesünket ajánlják; ámde jól tudjuk, hogy ezek az ajánlások nem Ófelségétől, nem is Ófenségétől, hanem magától a királynétól erednek, aki, ha nem is nyíltan, de leplezetten oly valamire törekszik, amit mi semmiképp meg nem tehetünk. A királyné tudniillik azt kívánja elérni, hogy a mi halálunk után – amennyiben az megelőzné az övét – ő legyen az uralkodásban utódunk és vegye kezébe a kormányzás gyeplőit, amit, ha még úgy akarnánk is, kieszközölni nem tudnánk, sőt még csak szóba se hozhatunk alattvalóink előtt, ha csak az ő örök gyűlöletüket magunk és a királyné ellen földidézni nem akarjuk. A magyar nép ugyanis később magát egy szálígy levágná, mintsem asszony uralmát eltérni ... Ehhez járul, hogy a királynét, – őszintén és bizalmasan szólva –, alattvalóink nemigen szeretik, amit mi sajnálattal látunk, de szeretetet beléjük utóvégre is nem önthetünk, a királyné pedig hajlamukra és jóindulatukra rászorgálni nem igyekszik. Ez ... és sok más okozza, hogy az ő kívánságát nem teljesíthetjük, ő azonban folytonos sopánkodással, perpatvarkodással, könnyekkel zaklat bennünket éjjel-nappal.”³⁹

³⁶ Antonio BONFINI, *Beszélgetés a szüziességről és a házaselet tisztaságáról*, Ford. MURAKÖZY Gyula, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1985. – A műről lásd PAJORIN Klára, *Bonfini Symposionja*. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1982, *Reneszansz Füzetek*, 50 = Itk, 1981. 511–534.

³⁷ KULCSÁR Péter, *Újplatonizmus Magyarországon*, ITK 87(1983), 46–47.

³⁸ BERZEVICZY, *i. m.*, 445.

³⁹ Uo., 445–446.

Mátyás azt írja, hogy puhatólózott a magyaroknál és többi népe körében, mit szólnának mégis felesége majdani trónra lépéséhez, de azok sziklaszilárdan elzárkóztak ettől. Korvin jelölését viszont úgy állítja be a nápolyi rokonok előtt, hogy ennek a gondolata nem tőle, hanem alattvalóitól ered. „Azt kívánnák – írja –, hogy fiunkat, Korvin János sziléziai herceget még életünkben választassuk meg, és jelentsük ki utódunknak és az ő jövőendő királyuknak, természetesen olyan törvényes kikötéssel, hogy amennyiben a királynétől fiunk születnék, az volna a trón örököse. És ebbe mi nem egyeztünk bele, a királyné ellenzése miatt. Gondunk, aggodalmunk ilyenképpen nőttön nő.”⁴⁰

Ennek a levélnek az volt a célja, hogy a leghatározottabban ismertesse a király álláspontját és fenyegetessen, s rávegye a nápolyiakat arra, hogy Beatrixt tántorítsák el trónutódlási igényeitől. Mátyás még életében szerette volna királlyá választatni fiát, s azt is várta, hogy vegyék rá Beatrixt, egyezzen ebbe bele. „Mert ... – írja – ha a királyné erre nem lesz hajlandó, nemcsak nagy fáradsággal szerzett jó hírnevünket és dicsőségünket fogja örök gyalázat elhomályosítani, hanem saját magának és fiunknak vesztét fogja előidézni. ... Megeshetik, hogy igen sokan meg fognak feledkezni jótéteményeinkről, s hálátlanul épen azt fogják megválasztani, ki ez idő szerint személyünknek országunknak legnagyobb ellensége ... Mert tudja és értse meg Őfensége: ha mi életünkben meg nem választatjuk a jövőendő királyt, az halálunk után többé nem fog hatalmunkban állni. A választás a nemzet joga, s az választhat olyat is, akit mi nem kívánunk: csak Isten tudja, mit rejt az alattvalók szíve, mert csak ő lát a szívekbe és a vesékbe.”⁴¹ Berzeviczy megjegyzi, Mátyás mint országa legnagyobb ellenségére valószínűleg III. Frigyesre gondolt. A király jól tudta, hogy vannak olyanok, akik a Habsburgokat tartják legitimnek és megfelelőnek, s eléggé jól látta a jövőt. Halála után, ifj. Vitéz János veszprémi püspök és mások hívására, trónkövetelőként III. Frigyes fia, I. Miksa is megjelent Magyarországon. Mátyás azt is jövőendölte, hogy ha továbbra is ellene szegül a királyné Korvinra vonatkozó terveinek, olyan helyzet is adódhat majd halála után, hogy a magyarok semelyiküket sem választják, hanem egy harmadikat, aki kisenmizi mindkettejüket a vagyonából, s elúzi őket az országból, „sőt még az is lehetséges, hogy a királynét kegyetlenül meg fogják ölni”.⁴² Ha az utóbbi nem is, de az bekövetkezett, hogy a magyarok egyiküket sem választották meg, és győztes harmadikként II. Ulászló nyerte el trónt. Mátyásnak a királynégyilkosságról szóló jósolgatása sem volt egészen alaptalan, hiszen jól ismerte mindenki II. Endre király feleségének és Nagy Lajos királyunk özvegyének tragikus történetét.

Mátyás azonban éppúgy tévedett, mint a felesége, trónja biztosításáról az ő elképzelései sem voltak elfogadhatóbbak, mint az ellenfeléé. A király nem tudott belenyugodni abba, hogy esetleges halála esetén, ha nem születik fia, a magyarok ellensége, III. Frigyes császár vagy a fia, I. Miksa a jogos örökös. Erről még a korona visszaszerzése idején, 1463-ban született meg az egyezség Mátyás és Frigyes között. Korvin János – törvénytelen fiú lévén – nem volt jog szerinti örökös, a trón nem járt neki. Márpedig ha a trón elnyerése választáshoz volt kötve, Beatrix jogosan gondolhatta, hogy férje halála után neki legalább annyi esélye van arra, hogy megválasztják, mint a mostohafiának. A királyné jól tudta –, s erre épp a saját apja, Ferdinánd szolgáltatta neki a legközelebbi példát – hogy alkalm-

⁴⁰ Uo., 446.

⁴¹ Uo., 447–448.

⁴² Uo., 448.

sint, a kor divatja szerint, törvénytelen fiúból is lehet fejedelem. De azzal is tisztában kellett, hogy legyen, hogy Magyarország nem Nápoly, és itt mások a törvények. Bizonyára magyar hívei között – mert akadtak olyanok is – voltak, akik szívták hatalomvágyát és ellenkezését a király akaratával szemben, és azt erősítették neki, hogy a magyarok sohasem választanak maguknak törvénytelen származásút királyul, vagy ha mégis ezt teszik, az nem Korvin János lesz. Korvin Beatrixszal szemben nem jelentett vonzó választási lehetőséget a magyaroknak, s nem volt nehéz olyan érveket találni (pl. Nápoly hatalma, itáliai és szentszéki befolyása, a török elleni harcra való készülése stb.), amelyek éppen a királyné mellett szóltak. Voltak olyan alattvalók is, akik azt remélték, hogy majd Beatrix trónra jutása hozza meg számukra a hatalmat, az anyagi javadalmakat, a sikert. Jó szolgálataik fejében majd többet annál, mint amennyit Mátyás uralkodása alatt élveztek.

Ugyanabban az évben, melyben az idézett levél keletkezett, írta Budán a vak Filippo Brandolini *Az emberi élet mibenléte és a testi betegség elviselése* című dialógusát, melyet Mátyásnak, Beatrixnak és Korvinnak ajánlott. A mű a nagybeteg, lábfájásától (podagra) nehezen mozgó, szenvedő király vigasztalására íródott. Brandolini egy Szophoklésztól és másoktól megfogalmazott, jól ismert gondolatot adott Mátyás szájába: Legjobb, ha az ember meg sem születik, vagy ha már megszületik, legjobb, ha minél hamarabb elpusztul.⁴³ Egy olasz humanistának írt levelében, csaknem húsz évvel korábban, mikor alattvalói, köztük a legkedveltebbek, Vitéz János és Janus Pannonius esküdtek össze ellene, a király azt írta, hogy szomorú a királyoknak a sorsa, mert folyton háborút kell viselniük.⁴⁴ Brandolini dialógusa alapján úgy látszik, Mátyás sorsa a közben eltelt két évtizedben még szomorúbb lett.

Bizonytalan érzésekkel gondolt szerettei és országa jövőjére, és ez fokozhatta a halála előtti, súlyos betegsége okozta elkeseredését. Alattvalói többsége csak színleg ígérte meg, hogy halála után Korvin megválasztását fogja támogatni, mások kibúvókat kerestek a nyílt színváltás helyett. Félelme és a saját tehetetlensége összefonódott egyéni, magánemberi tragédiájával. Nagybeteg és halála közeledtét érezve, birodalma jövőjének biztosításán fáradozva, a feleségével került szembe. Hiába kedvezett neki, minden szeszélyét és kívánságát teljesítve, a királyné szerelmét és nagyrabecsülését elvesztette, s úgy tűnik, végül már csak a trónörökléssel kapcsolatos harc kötötte őket össze. Nem tette boldoggá Borbálát sem, akit szeretett, és akinek rejtőznie kellett, s aki úgy érezhette, hogy egy olyan nő vette el a helyet előle, aki még gyereket szülni sem képes királyi férjének. Mátyás – mint láttuk – nem vette el Borbálát, de házassága idején se szakadt tőle el. Mint tudjuk, végül azok a kísérletei, akciói sem lettek sikeresek, melyek révén fiának akarta biztosítani országa(i) trónját.

A Mátyás halála után bekövetkező események azt mutatták, hogy hiábavaló volt a családtagok harca egymással a hatalomért, az országot ért borzasztó kárról nem is beszélve. A két küzdőfél, Beatrix és Korvin, gyakorlatilag egymást lehetetlenítette el, tette tönkre.

⁴³ Aurelius BRANDOLINUS, *De humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine = Olaszországi XV. századbeli írónak Mátyás királyt dicsőítő művei*, kiad. ÁBEL Jenő, Bp., 1890, 14 (Irodalomtörténeti Emlékek, 2). – Az idézet többek között Sophoklés *Oedipus Kolonosban* című tragédiájában is szerepel.

⁴⁴ *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*. I, *Humanizmus*, szerk. ÁCS Pál, JANKOVICS József, KÓSZEGHY Péter, Bp., Balassi Kiadó, 1998, 399.

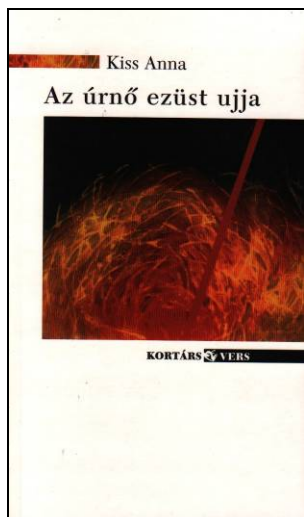
Nem biztos, hogy bármelyikükből is rosszabb király lett volna, mint Mátyás utóda, Ulászló, de ez szóba sem jöhetett, mert szembenállással és rivalizálással eljátszották erre az esélyeiket. Beatrix férje halála után állítólag haza akart menni, és kolostorba akart vonulni. Egy emlékirat szerint, mely nem sokkal Mátyás halála után és a királyné instrukciói szerint készült, szándékától a magyar bárók és prelátusok térítették el, akik az ország érdekeire hivatkozva állandóan kérték, hogy menjen férjhez Mátyás utódához, Ulászlóhoz, jóllehet ő semmiképpen sem akart többé magának férjet.⁴⁵

⁴⁵ *Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia. Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok.* Kiad. BERZEVICZY Albert. Bp., 1914, 318–319. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Tört. Emlékek, Diplomataria 39.)

Visszajáró ének

KISS ANNA: AZ ÚRNŐ EZÜST UJJA

Kortárs Kiadó
Budapest, 2008
176 oldal, 2000 Ft

Kultúránk alapító javainak, a kontinentális episztémé világát kitöltő „klasszikus” tartalmaknak már-már megélhetetlen és átérezhetetlen múltbélisége gyakran kelti azt a benyomást, hogy a művészet elveszítette eleven kapcsolatait a kortársi sokaság és sokféleség életben tartó, a műnek mindig szükséges környezetet jelentő feltételével. Mintha mellékessé és a szerző privát-gondjává változott volna az alkotás, helyettesíthetővé vagy elhagyhatóvá vált közlése pedig sikkadni kezdene az életvilág aktuális szólamainak hangzavarában. Mintha elveszett volna a hit, hogy a művészet programadása, világtértelezése elég erős, hogy mítosszá, történeté szervezze az idők összevissza együttesét, az élet előtt járjon, felöllelje vagy átalakítsa annak természetes, várakozó formátlanságát. Nem kimondottan jelenkorunk, de már a modernség fájó tapasztalása, hogy a szellem vitán felül álló remekeinek befogadása – amennyiben kultúránk klasszikusaiként tekintünk rájuk, s valóban igényt tartunk megértésükre, talán követésükre is –, gyakran láthatatlan falakba ütközik: a fejlett társadalmak mindent hatástalanító, fejlődés-vezérelt valóságába, mely az esztétikum különállóságát is a versenyszellem, netán az átmeneti válságkezelés szolgálatába kényszeríti. Pedig még akkor is tartogatnak ezek a művek valamit számunkra, ha a választékos kódrendszer, mely „üzenetüket” felénk fordítja, mára csupán kultúryanagnak vagy divatjamúlt hordozónak tetszik: nem engedik feledni, hogy a (valódi) mű alapja élet, pihenő jelentés, egy eredetibb és ősbibb, az emberlét gyökerével kapcsolatban álló kérdés közössége, magához hívó magány. Mind a zene, mind a képzőművészetek, mind az irodalom területén, a korábbi komoly, de sikertelennek ítélt kísérletek után (melyek az avantgárd szélsőséges múlttagadásától a felújuló klasszicizmusokig sokféle utat jeleztek), a legutóbbi időben megfigyelhetünk bizonyos tartózkodást, mely a véleményalkotásra, az egész reprezentálásának vágyára, a világ tisztázó megértésére terjed ki. Kis túlzással, úgy láthatjuk, hogy a modern világ polgára, illetve a kor felelős művésze a teljességgel, mint elveszített, de visszahódítandó témával, a műalkotás életre-valóságával már csak kétféle úton-módon – az általános nosztalgia idéző-tevékenységében és az élő múlt, a tradicionális életmód példáiban – szembesülhet.

Ha házunk táján s jelenünkben tájékozódunk, jó lenne, ha újra és újra felfigyelnénk arra a markáns, de sosem erőszakos vers-hangra, mely Kiss Anna több évtizedes költői

jelenlétének hírvivője. Műve ugyanis éppen erre a hatalmas, korunkat meghatározó dilemmára lehet boszorkányos élénkséggel rávágott felelet, jól felvezetett csattanó, s az elért eredményt mindjárt rejtélybe visszafordító találós kérdés. Önfejűséggel természetesen az ő verse sem tagadja, csak munkával leküzdí a kisvilág, költői magánvaló megalkotásának nehézségeit. Nem tantörténet és nem példázat, ami így létrejön, hiszen a költőnő rendkívül egységes s kezdettől egyet teljesítő pályája az értékörzésnek nem ama naiv módját választotta, mely a süllyedő kultúra romjaira telepedve kipótolja s állandóan épnek láttatja a rekvizitumot, tovább pusztulót. Kiss Anna egy meghatározhatatlan, kevéssé besorolható (semmiképp sem a nemzeti eredet konkrétumát jelző) régiséggel került megéjtően közeli kapcsolatba, vagyis az ő „visszafordulása” látszólag a historikus nosztalgia imént említett metódusát követi. Nem egyöntetűen, hiszen ez az egybefonódás költői-írói nyelvének tudatos gazdagságában előtünk fejlődött felismerhető „tájszólássá”, olyan magánbeszéddé, mely e költészet sorsát a szinkron időiség horizontján is képes megjeleníteni, legerősebben talán a magyar folklór vagy folklorizálódó köznyelv bizonyos rétegeinek és fő témáinak integrálásával. Elmondhatjuk, hogy világa lakói, a babonák soknevű népe, a sosemvolt történelem fő- és mellékszereplői a modern léttudatnak azt a tragikus hangolását, mélyről jövő pesszimizmusát mozgósítják, mely egy tőlünk elidegenedett hajdani otthonosságra és virtusra figyelmeztet, s ezért mindig távolságot épít ki „kicsiny” jelenünk és e fiktív múlt „nagy” korszaka, „*Arany ideje*” (*Havas barlang*, 46.) között. Könnyednek, de könnyűnek korántsem vehető mozdulattal Kiss Anna az időbeliség e rideg következetességét szóval-tettel belakott világtérre, „szubjektív mítosszá”¹ alakítja, a felidézett élet megannyi eszménye, eseménye és tárgya, a leírás asszonyos kénye-kedve nála szinte mindig elborítja ugyanis a készen kapott lét-szerkezet sivár vázát. Legújabb művében pedig nem kevesebbet vállal, minthogy az emlékezés gyönyörű paradoxona, lehetetlen lehetősége által egyszerre teremtsen meg, tegye jelenvalóvá és sirassa el, kísérje a végestelen múltba mindjárt e régvolt élet alakjait, formáját. Egy igazi és életben tartó emlékezésre képtelen korban a költő az énekmondó és krónikás „klasszikus” feladatát, a végigkísérő emlékezést veszi magára.

Mint mondtuk, fontos paradoxont, az emlékezésnek múltunk több ezer évébe kapaszkodó és megoldhatatlanságával bizonyára még a láthatatlan jövőt is beborító jelenségét választotta vers-tárgyul, vers-célul Kiss Anna. Egész világot teremt, melynek minden égi-földi mozgatója, törvénye egy irányba húz: a megidézés, a teljes felélesztés reménytelen igyekezetéhez. Csupa meghatározatlanság igazgatja egyébként a törvényhozó lépteit: valahol a „*nagy hun–avar–türk síkságon*” (*Kék pohár*, 105.) vándorolunk visszafelé, Keltre és valamikor a népvándorlás évszázadaiban vagyunk. A többiről keveset tudunk, a többi tán lényegtelen is. Útitársunk a beszélő, idős nomád asszony, aki nemzetségenagycsaládja kíséretében „*a régiek nagy halmához*” tart, az elindulás megszentelt körzetébe, hogy isteneinek, a természet hatalmas elemeinek féltő-óvó segítségével közepette elbúcsúzzon életétől, övétől, s a Lenti Világ lakója legyen. A hosszú út alkalmat kínál az elmúlt élet végiggondolására, rendszerezésére, utolsó világba kiáltására. De lehetséges-e

¹ A meghatározásban rejlő feszültséget a mítosz általános objektivitásként való elgondolása okozza. Eszerint a közösségi emlékezet és a világkép egységessége nehezen társítható a szubjektív nézőpont részlegességével. Ld. Radnóti Sándor: *Fabábu* (Kiss Anna verseiről) – In. (Uő: *Mi az, hogy beszélgetés?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 157–168.)

– bár végtelennek tetszik, s a vég felől állandóan lezáratlanul hagyott tágasság képzetét kelti – újramondani és újraélni az elmúlt élet teljes idejét? Mi teszi az emlékezésben működőképesé és igazolhatóvá, egyben mindig izgatóvá is az idővel, az idői létmódjával szembehelyezkedő emberi munkálkodást? Az emlékezés, mint jelenidejű cselekvés egyszerre foglya és kivételezettje a mindent-foglaló időnek. Hiszen a felidézésnek, memoralizálásnak egyrészt tagadhatatlanul időhöz kötött linearitása van, szakaszosan különíti el a tart fenn magának egy tartamot az idő semleges sorozatában. Másrészt viszont a felidézett múlt úgy érkezik meg a jelen keretei közé, hogy az elevenítésére szánt idő még véletlenül sem egyezik az egykori lejátszódás reális kiterjedésével, s ez mindenkori nagy előnyét, egyben kérdéses evidenciáját is jelzi. Kiss Anna verseskönyve az emlékezésben szétválasztandó két komponens: a rászánt idő és a múlt hatalma közötti összefüggéseket és nehézségeket szállazza. Mérheterlenül nagy feladatra vállalkozik, ha meggondoljuk, hogy e folyamat és önellentmondás milyen mélységben határozza meg az egyéni lét biztonságérzetét és a társadalmi, kulturális környezet mindenkori fennmaradását. Hatásos poémájában mintha arra keresné a sürgető választ, hogy az élet aktív, folytatódó idejét lezárva időben fordulunk-e meg s indulunk az eltelt élet ösvényén visszafelé? Minden esetben elégnék bizonyul a rendelkezésre álló s fordított vággyal feltérképező maradék idő, vagy tévelygéseink és leállásaink a visszatérés őshonos, vonzó kezdetétől szakítanak el?

A beszélő, a kevés személyes tulajdonsággal és tulajdonnal felruházott, névtelenségéhez mindvégig ragaszkodó persona (a monologizáló drámai magánbeszéd értelmében) nem más, mint ennek a nagyszabású emlékező munkának hangadója, olyan szövegbéli alak(zat), aki minden jellemzőjével és adottságával a megidézés sikerét szolgálja, s oly mértékben ismerője az elmúlt idők titkainak, az emlékezés mély, személy alatti-fölötti áramának, hogy szinte magának az Időnek megtestesüléseként is nézhetünk rá. A nomád asszony egyszerűen csak Emlékezőként identifikálja magát („Emlékezők. // *Ahogy anyánk / is, mind, / s magam is.*” *Rég túl a Gyöngy-folyón*, 135.), bár ezzel sokkal többet mondott, mint elsőre gondolnánk. Emlékező ugyanis csak az lehet, akinek van is mire emlékeznie, mögötte a hosszan élt élet történetei sorakoznak. Olyan lény, akit megkímélt harc és baj (bár látta őket, s bőven hallott róluk), ki mindent és mindenki(jé)t túlélt(e), ki látta születni, felnőni és leválni gyermekeit, unokáit, ki állandóan szemmel tartja a következő nemzedékeket. Az Emlékező ismer és elismer minden élő, minden holtat, az isteneket, és az Emlékezőt felismeri minden élő, minden holt s az istenek is. Talán azért is fontos, hogy Kiss Anna, miként műveiben sokszor, egy női szereplőt beszéltet ezúttal is, mert az idő egyéni emlékekből összeadó halmazát csak egy reális tagolású és egységes, de időbeli extenzivitással a többi emlékezés fölé kerekedő életvallomás egészítheti ki. A női lét természetközeli s a nagy létciklusokat harmonikusan felölelő más-ideje mintha azt jelezné, hogy hívebben és épebben őrződik meg abban az univerzum semleges(nemű), érdekektől és nézetektől mentes eseményrajza. Az irodalmi megformálás, mint kreatív emlékgyakorlat számára ugyanilyen lényeges az alany harmadik jellegadó tulajdonsága, az életmód kérdése: a kietlen vándorlás, a lakó- és élőhely nélküli tartózkodás, a valódi nomád-lét. Az Emlékező valójában az ember-előttinek olyan területén kóborol, melyen a főlényes technikává vált memoralizálásnak, az emlékek trükkös tárolásának és ábrázolásának nincs beleszólása az élőbeszéd-szerűen folyékonyvá vált emlékezés sorozatába. Láthatjuk, hogy Kiss Anna a nomád asszony sors- és szerepösszesítő figurájában rendkívül jó he-

lyettesét, alternatíváját találta meg a nagyléptékű szolás mindentudó, egyén-tapasztaláson túli beszélőjének, hiszen afféle ősanaként², keleti Kurázszi mamaként emberi jogává, egyben megnövelt tudásának kimeríthetetlen lehetőségévé írta elő, hogy állandóan alakot adjon a benne felszakadt emlékezés óhajának.

„*Holvolt hazák*” dicséretét zengi a legtöbb vers, hiszen beszélőnk folyvást egy hajdani államalakulat virágzó idejét, talán a nagy hun birodalomnak a szétszórátása, kisebb törzsekre szakadása előtti korát idézi meg. Kiss Anna költőként el-eljátszik a hun–magyar eredetmondának klasszikus, XVIII–XIX. századi irodalmunkban már egyszer mérhetetlen hatást kifejtő, de a tudományos igényű feltárásban máig sok hiányt tartogató, csak részleteiben kidolgozott hipotézisével, elmélettöredékeivel. Pillanatig sem kell azonban emögött történelmi tudatunk művészi köntösbe öltöztetett újabb revízióját, szimbólumaink ideologikus átértelmezését sejtenuünk. A költő azért lép a mítosz ellenőrizetlen, homályos idejébe, hogy az emlékezet gazdáját, alanyát úgy mutassa be tevékenysége gyakorlása közben, mint aki az újramondás munkáját nem annyira a psziché személyes tárlehetőségéből, inkább a nyelv továbböröklődő szókincséből, készleteiből, eredetlenn kezdetéből bontakoztatja ki. A visszavándorlás nagy terve, az ősök sírhalmához kísérő útvonal így egészében absztrakt, képzeleti terv formáját veheti föl: az úton egyszer csak megfordító szólitás legalább annyira a saját lehetőségeivel, művészi vállalásával és eddigi teljesítésével szembesülni kívánó szerzői akarat nyomása, mint amennyire a kötet-kompozíciót egységesítő és tartalmas anyaggal ellátó narráció ötlete. Kijelenthetjük, hogy ez első értelemben fel-fogott felelősség szempontjából Kiss Anna életműve már-már makulátlanul konzekvens, külső megsegítés és támogatás hiányában sem dülöngélő, mindig egy irányba tartó. S ha azt mondjuk, hogy ő egyik olyan költőnk, aki bármikor belenézhet magakészítette tükrébe, s abból minden bizonnyal saját sorai, felismerhető vonásai néznek vissza rá, akkor meg szinte tautologikusan önállító furfangos bizonyításig jutottunk, mely véletlen következménynek és egyezésnek mutatja e poétika formaválasztó, időtlen követelését, a visszatükrözést.

Aligha képzelhető közelebb egymáshoz indulás és pillanatnyi érkezés, álom és bevezetett cél, mint Kiss Anna esetében. Vannak ugyanis poétikák – s az övé jól láthatóan ezek közé tartozik – melyek sosem hagyják el szívesen forrásvidéküket, az első vonzás fontos körzetét és útmutatását, mivel a rögtön vállalt feladat igaznak (s mind igazabbnak, mert megvédettnek, kipróbáltnak) bizonyul a később-időkben is. Valami egyre igazolja a kalandor jövő előtt a bejárt út ismeretlen veszélyeit és fordulatait, s erre a bizalomra az alkotónak vagy hősének nem csupán emlékezni illik, de mint az út mindenkori célját, közelítő köreivel befogni, visszafoglalni is kell azt. A költő: tükörbe néző. Kiss Anna költői önszemlélete kapcsán ez tűnik az egyetlen elfogadható állításnak, lévén a tükör olyan központi világműködés-vezető s a művészi munka teljesítő képességét kitérítő elemiség nála, mely az alkotás minden fokán ott hagyja nyomát, visszacsillan. Ha különleges próbát te-

² „Nikleodov feljegyzése alapján a kitajok a Földanyát és a dákinikat, a tündéreket is öregasszony képében ábrázolták.” A népvándorlás kori nomád népek gazdag Ósanya-, Földanya-képzeteinek legfrissebb leírását ld.: Obrusánszky Borbála: *Hunok a Selyemúton* (Masszi Kiadó, Bp., 2008, főként 116–130.)

szünk, s méltán ünnepelet kezdőkötetének bejelentkező versét (*A mese születése*³) mint e poétikának sarkalatos, önreflexív helyét, egyfajta emblémáját összevetjük legutolsó, most vizsgált munkájával, valójában gyors és zavartalan átjárót képezünk a művek távoli csoportjai között. Látnivaló, hogy a költő szerepéhez tartozó kívánság és elhivatás szinte alig változott, vállalhatóan fennmaradt az egymástól távoli időkben. Az „első” vers lírai énje számára jelek és utalások varázsos tömege adja az egyébként érthetetlen történetek világos magyarázatát, okozatát. A végtelenen sűrített helyzet, a magányos szobában álló lány tükör keretezte arcképevel éppúgy magában foglalja a holdciklus megindító fordulatót, az élet, a költés feminin oldalát kiemelő momentumokat, mint a tükörbe pillantás nyomán feléledő más-világok, túl-világok átköltöző gesztusait, szó szerint megelevenítésre és visszajárára felbujtó „öreg” szólamát. A költés egyetlen kötelessége e konstellációban ének és énekek kavargó, a hang legsajátabb és mindig sajátos, belső idegenségből telítődő visszajárását fegyelmezní. Már innen is kitetszik, hogy nem jófelé keresgélünk, ha a tükröt a művészettel szinte egyidejű mimetikus felfogás leképezéseként olvassuk. Kiss Anna tükrei nem az időtlen realizmus vagy megörökítő naturalizmus tetten ért toposzai. A tükrök egy másik nagy családjába valók: varázsszerek inkább, mesék nagy hatalmú tárgyai, de még inkább vajákos vagy jósnő kezébe illő eszközök, melyek – irodalomról és írásról lévén szó – olyan felület látszatát keltik, ami a stabil értékviszonyok ajánlása és adagolása helyett a sosemvolt valóság „realitásában” meríti el az alkotó fantáziát. Belepillantva az életműbe, a legváltozatosabb s akár találomra felcsapott helyek sugallják, hogy a tükörnek mint a költés folyamatáról nagy pontossággal árulkodó jelzésnek, az alkotást lehetővé tevő tapasztalásnak a kezdetektől döntő szerepe volt Kiss Anna elképzeléseiben. Nemcsak olyan konkrét utalásokra kell gondolnunk, ahol a szerzői önszemle maga is nevesíti és egy-eredethez, a tükör csakképéhez csatolja a szabadon szállongó jelenetek, fogódzó nélküli kvázidramák villanásnyi viszonyait⁴, de olyan műfaji megjelölésként érthető jelzésekre is, melyek a tükrözéselv leírásával kísérletezve a verslátvány magába-látzásának vagy -játszásának esélyeit latolgatják⁵.

De itt nem kerülhetünk meg valamit, ami már-már mindent átvilágító élességgel mutat témánk irányába, s nem csupán idetartozik, így akaratlanul is rávetíti vektorait az értelmezés e pontjára, de szinte emlegetés nélkül is itt van, az új kötet szép és titokzatos címének alakjában. *Az úrnő ezüst ujjá* jelzős szószerkezetére tömör magyarázatot ad a könyvbéli leírás⁶: egy Hold-eljegyzés ajándéka ez, ama költővé, emlékezővé vagy történetmon-

³ „Hold változik a vak tükörben, / Ujjamra fényes szál akad, / Három öreg az ágyam szélén / Szó, fon, / Éveket válogat. / Hallgatom, hogy a szűkös évek / Teremnek csak olyan magot... / Hajnal van. Csend van. / Hova lettek? / A csonka fához kikötöttek / Ragyogni három csillagot.” In. Kiss Anna: *Fabábu* (Kozmosz Könyvek, Budapest, 1971, 7.)

⁴ Ld. többek között a *Tükörből* című ciklust – In. Kiss Anna: *Feketegyűrű* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1974) Valószínűleg ugyanide sorolható a gyermekverskötetként kiadott *Tükörképek* (Móra Kiadó, Bp., 1983) című munka is.

⁵ Pl. a *Víz-tükör* című vers, mely kis terjedelmű, de sugallatos újramondásaival már a későbbi pályaszakaszmely versfajtaját előlegezi. A *Visszatérő* pedig nagyszerűen példázza ezeknek a repetitívást és hirtelen leváltást, sorcsereét virtuóz módon alkalmazó Kiss Anna-formáknak a ritka művészi vonzerejét. (*Feketegyűrű*, 101., 105.)

⁶ „És bár tollal / tömött ágybéli ringat / végig a Selyem Úton, / romjaimból is az a nő / emlékezik magára, / kit jelül az / Úrnő ezüst ujjával / homlokon taszított, / s megmutatta, / mifélek az

dóvá avató mozdulat, mely felbuztatja az elbeszélőt, a nomád asszonyt önfeledt előadására. Beavatás, megjelölés és a kiválasztottság homlokjele: érthető és követhető, patetikusságában is szépséges fordítása mindannak a tükörmélyből feltörekvő, visszavándorló hallo-másnak, melyről az imént szóltunk, mely mindentudó öregemberként néha a költő ágya szélére kéredzkedik, s mely legutóbb, úgy tűnik, „réges-régi anyánk” képében látogatta. Az új kötet egyes versei – s nagyobb számban a rímes darabok ismeretlen mélyrétegekből előbonyolított dallamai –, mintha egyenesen a költő, a megszólaló kiszolgáltatottságának dokumentumai lennének, emléknymok, mik nem sajátjai ennek az éneknek, a művészi produkció egyszemélyes autoritását sosem élvezték, csupán kezén fennmaradtak, ittragadtak, miközben az Ezüst Űrnő parancsát, a Hold napnál világosabb intelmeit követte. S ezzel sem tett mást a költő-alteregő, mint amit az első szó megmásíthatatlan helyzetében ígért nyilvánosan: tükörbe nézett s énekre várt, mert bizonyos idő óta Kiss Anna kisebb sugarú tükröit, vers-öltöztető kellékeit lecserélte a lehető legnagyobb, világunkat egybenlátó és -látató tükörré, a Hold merőben más-sugalmú, „*Időt jelentő*”⁷ játékára. Talán kimondani sem kellene, oly magától értetődő a látvány-egyesítések és jel-összevonások szabályszerűen szerkesztett, mégis e líra keletkező s választásokkal élő idejében az, mit a következő idézet bontogat: „*A hold szép acéltükör / borul és felviráglík // a szél világoskék haja / a mindenséggel játszik.*”⁸ A Hold összefoglalást sejtető s szétvált nézete-eket egybetereelő nézőpontja a Kiss Anna-költészet különböző korszakaiban sokféle jelentőséggel telítődött. Három pontban foglalnám össze ezeket: legelőször a női lét különvilágot mutató tükrét, meghallgatóját és tanácsadóját tisztelhetjük a Hold szimbólumában. Emellett azért is voksolt Kiss Anna költői programja kialakításakor az éjszaka sötétjét, láthatatlanul derengő világát és titkos szertartás-idejét jelentő *Holdidő* mellett, mert a rendszerint átváltoztatásra, megváltásra és feltámasztásra, áldásra és átokra emelt költői kéz olyan sáman vagy varázslónő eljáró kezének tetszhet, aki erejét nem másból, mint autentikus nőiségéből, azaz lényegi önmagából meríti. S hogy körbeérjen a kép, mely a tükrös poézis Holdvilágba záruló nagy ívével mondható teljesnek, fel kell idéznünk a költőnő önmegnevezését (Bagolyasszonyka, Athene noctua), valójában Nagy László enigmatikus kései versének, a *Bagolyasszonykának* címzéseként, megszólításként való nyílt el-

övői.” (*Fehérben járó voltom*, 103.) Semmit nem von le a nagy költői erővel megformált vallomás eredetiségéből az, hogy a szintaktikai-szórendi kivitelezés különlegessége, úgy látszik, régebb óta izgatta a költőt, s egy másik helyen-más összefüggésben már olvasópróbának vetette alá: „*Ugor türk / kelta germán / szláv szavaiddal / homlokod / taszít a / lassú bolygó // idegen vagy.*” – *Tűnik el (Üres kabát)* In. Kortárs 1999/5. A két versrészlet tagadhatatlan együttállása nem felvilágosító ajánlat-e inkább, amit komolyan illik vennünk? A megszólaló nyelvében, nyelvein szétomló hagyomány, a sokféleség távlatai s az elkötelező eredet, a lehetetlen csatlakozás lényegében nem különbözik attól a megjelöléstől, mellyel Hold Anya megpecsételi a költőt, s éppúgy teszi nagy titkok tudójává, mint az embervilág árvájává.

⁷ Ld.: „*Az Időt / jelentő, ki / megelőzőm s elhagyom a / Sötétet, üveghólyag Hold, / a lenti huták buboréka, omló / felhőn át már csak / sejtem lenn a földet / lengvén mind följebb, / följebb.*” – mutatkozik be a Hold a *Genitivus* című rövid párbeszédben (In. Kiss Anna: *Genitivus*, Tevan Kiadó, 1995, 63.).

⁸ A kis négysoros vers *A szavak* ciklusban *Tükör* alcímen jelent meg az 1981. évi *Szép versek* kötetében (230. oldal) Kiss Anna később nem vette fel kötetébe, elhagyta a különben jól megoldott darabot, s ha találgathatunk, talán épp túlzott egyértelműsége, a gazdag kép lényegét a frázis egyszerűségébe átfordító megoldása miatt.

ismerését⁹, mely olyan bölcsesség, sötétben-hatályos hatalom birtokosának láttatja a beszélőt, mely nem származhat máshonnan, mint a mindent másként mesélő és másként megélő Hold fordított, tükrös látomásaiból.

Mikor az új kötet, *Az úrnő ezüst uja* kapcsán kiemeltük és bemutattuk a pálya-kezzel összekötő vonalakat, valamint témák és stílus egységét, természetesen nem állítottuk azt, hogy a lírai világ ily határozott első megképzése nem hagy mozgásteret és szabadságot a változtatásra, az időbeli módosításokra. Bár a recepció általában elkerüli és lehetetlennek tartja egymástól jól elkülönülő korszakokra felosztani a verses életmű anyagát, mégis, bizonyos szövegalkotási technikákat s egyáltalán, a szöveghez, idézéshez és szerkezethez való viszonyulást megvizsgálva mindenképp külön említést érdemel Kiss Anna utóbbi éveinek, bő évtizedének önmagát megújító törekvése. „*Milyenné fejlődhet ez a költészet idővel? Lényegében nem változik meg, azt hiszem.*”¹⁰ Állja is az útjára bocsájtott és máig az üdvözlés bódulatában járó költői szó a rendelt feladatot, s „lényegében” tényleg a változatlan korán kéréselt eredményéhez ragaszkodik. Mégis, az 1999-ben kiadott *Másik idő* című válogatás, addigi pályáösszesítés mintha elnevezéséhez illően valóban új időszámítást kezdett, másfajta mértéket vezetett volna be a mesterség alakuló gyakorlatában. Azóta ugyanis megfigyelhető egy jólszervezettnek tűnő mozgás, újramegmunkáló lendület, mely az életmű bizonyos egységeit érinti. Szinte minden Kiss Anna-kötetről elmondható, hogy a kötetfelépítést, a ciklikusságot produktív módon hasznosítja. De míg a korábbi munkákban az epikus összefüggés lehetőségét többnyire csak néhány motívum menetrendszerű ismétlődése és a szövegvilág, a szókincs végiggondolt és erős atmoszférája, hangoltsága teremtette meg, addig az utolsó pályaszakasz művei (*Másik idő*, *Az éden íze*, *Az úrnő ezüst uja* – a *De* című 2001-ben megjelent kötet ilyen szempontból kilóg a sorból) már explicit módon utalnak az egyes versszövegen, akár hosszúvers léptékű narratíván túli egybeilleszthetőség lehetőségére, a lírának mint történésbe vagy mítoszi megismétlésbe zárt alakzatnak kötelező kivitelezésére. Az elbeszélő indulat természetes megnyilvánulásának tekinthetjük azt a szabadvershez hasonlító, de a forma modern európai kontextusától különböző és deklaráltan más előzményekre számító vers-idomot, mely az 1980-as évektől fogva nagy jelentőséggel követel magának teret Kiss Anna lírájában. Régebb óta tapasztalható volt, hogy e hosszabb, epikai ívvel és anekdotikus terjengősséggel felszerelt darabok nehezen találják meg feladatukat e poétika furcsa munkamegosztásában. A műforma kikísérletezésének idején ezek többnyire primér költőiségű, szöveggörnyezetükhöz csak annyiban alkalmazkodó művek voltak, hogy a megelőző és rákövetkező versek tárgyiságai, helyszínei és szereplői, mint megörökölt s kidobhatatlan kacatok rendre előkerültek új környezetükbe ágyazottan is, a narratív összekötés vagy kiegészítés feltűnő szándéka nélkül. Ám mikor a versek egyre közeledtek a drámai struktúrák s egyfajta pszeudo-színpadiaasság követelményrendszerére felé, kiderült, hogy ez a tartalomgyez-

⁹ „alkonyi holddal, hold-tükörrel szárnyam alatt, / versbeli, díszített agancsok közé estem volna, / aranyszálon lengő bábok közé? / Mitől vérzik az én madárléptem a hóban, / és a nyárba omló rózsza?” (*Bagolyasszonyka én*) In. *Genitívus*, 19. A Nagy László leveleivel, üdvözléteivel megtöltött hosszúvers tisztazza s további rejtélyekkel fedi le a két költő közötti kapcsolatot, melynek jellegét a vers végigolvasása után csak eufemisztikusan nevezheti a kritika nyelve bensőségesnek.

¹⁰ Nagy László: *Margarétás pecsét* – In. *Költők egymás közt* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 153.)

tetés terén sosem takarékos írásmód kevéssé teszi alkalmassá az egyes szövegeket a kívánt témák/mondandók hordozására, képviselőre, viszont egybefüggő, ciklusszerűen elrendezett csoportjaik megnövelt, elosztott teherbíró képessége mintha megoldaná ezt a nehézséget¹¹. Az átmeneti formáknak ez a rendkívül érdekes útkeresése¹² a '90-es évek költői megszólalásaiban már törvényszerűen nyitott a vers elbeszélő jellegének felülvizsgálatára, áttértékelésre, természetesen az erőszakos renováció vagy a részlet-értékek, a stílári megoldásokban rejlő költői differencia feladása nélkül. Rendkívül érdekes módszernek tekinthető, mikor a költő az ismert terjedelmi és arányossági problémák feloldását nem egy új poétika új művekre kiterjedő, jövőbeli megvalósításától várja, hanem visszamenőleges megtárgyalást javasol: más összefüggésbe és sorrendbe állítja az egymással – úgy tűnik – többféleképen is referáló szövegeket, mindannyiszor meglepően más, akár ellentétes végeredményt mutatva be. Míg például a *Másik idő* válogatása elveti a kronológiai alapú bemutatás lehetőségét, addig *Az éden íze*¹³ a kompilációs szándékot egyszerre rejtegetve és beismertve éppen egy párhuzamos, eleddig lappangó belső történelem, új kronológia megteremtését vállalja magára.

Az úrnő ezüst ujja annyiban mindenképp továbbhaladás a megkezdett úton, hogy a hosszúversben egybefonódó epiko-lírai kezdeményezés kiteljesítését, talán eddigi legérettebb megvalósítását jelzi. Letérésként nemkülönben olvasható, hisz a versregény, a betétekkel csak ritkán megszakított poéma sem feledteti, hogy most a Kiss Anna-i versvilágot régebb óta uraló másik forma, a kiterjedelmű, szakaszismétlésen alapuló dal kerül előtérbe, s ezzel további vizsgálódásunk centrumába is. Ha komolyan vesszük és elfogadjuk e művészet sajátos műfaji tipológiáját, feltűnhet, hogy ezek a dalszerű kisremeklések szinte a vers szinonimájaként viselkednek a kétosztatú poétikai rendszerben. Azt a dalvilágot és megnevezés-lehetőséget ölelik fel, mely e líra hatalmas – a prózanyelv vagy az anekdota eszközeivel csak tételesen és töredékesen közölhető – tapasztalatát, a világok kölcsönösségét, az elemekben megnyilvánuló energiáknak metafizikus biztatássá váló sugárait minden megakasztó nehézség nélkül fordítja ember-szóra. Elég csak megnézni az új könyv első két versét: a prózai ráérősséggel formált bevezető mű (*Tulipánok, ameddig a szem ellát*) a versbeszélő kimondatlan észrevételét, a világ és benne maga fennmaradá-

¹¹ Bár nehéz éles és egyértelmű periódusokat felállítani e költészetben, talán annyi megállapítható, hogy az 1983-as *A viszony* című kötet még egy, a későbbiekétől eltérő, ám komplementer módon sokáig fennmaradó szerkesztési eljárást követ: a tematikus csoportok formai gazdagsággal való kimozdításának, variáló újírásának elvét. *Az idő* című kötet már merészen kísérletezik azzal a ciklusképző technikával, a szöveg megszokott terét kitérítő fogalmazással, mely epikai, drámai és lírai elemek oly sajátos vegyülékévé avatja e korszak költészetét. Az 1990-es *Az esély* pedig már egyértelmű sikerét és működését szemlélteti ennek az újításnak: az utolsó ciklus hosszúversei olyan egységet alkotnak, melyet még a későbbi válogatások is kénytelenek tiszteletben tartani, sértetlenül áttemelni.

¹² Melyet alapos tanulmányában Szilágyi Márton elemzett: *Ráolvasásból katedrális?* (Kiss Anna esélyei és jelenléte) – In: *Uő: Kritikai berek* (József Attila Kör-Balassi Kiadó, 1995, 39–47)

¹³ 2006-ban jelent meg, önálló sorkötetként, mégis elmondható róla, hogy valódi újdonságot csak utolsó, *Szellemhajó* című ciklusának versei jelentettek. *Az idő*, *Az esély* és *A jelenlét* című ciklusok – a kötetcímek felismerhető rendjében – szubjektív módon közölnek szemelvényeket korábbi könyvekből, mintegy átnézik és újravágják a Kiss Anna-költészetelgondolásában a szuperszöveg státusára igényt tartó folytatásos *Világfilm*et.

sáról szőtt közties álmait állandóan a máshonnan vett példázat, a mellékelő leírás eszközeivel színesíti, hogy elfogadhatóvá vagy érthetővé tegye. Ellenben a *Fordul* című „versike” a maga végtelenül gazdaságos, fődallamra csupaszított, már-már szófukar módján arra vállalkozik, hogy a nagyvilági észlelet alig-írható, -mondható következtetéseit egyetlen igealak köré csoportosítva egy beszéd előttinek tetsző ős-jelentés megképző-erejéből merítse ki és mutassa fel, lehetőleg sértetlenül. A mű leállíthatatlan mozgalmasságot jelző igeválasztása (fordul: fordulat, fordulás és visszafordulás értelmében), valamint repetitív strófa-vezetése a leírt világrendhez alkalmazkodó, alig-rögzített viszonyokat sejtet. A vers minden szintjén – leglátványosabban talán a hét szakasznyi teljes terjedelmet tükör-szerűen kettéválasztó és ismétlésre indító negyedik versszak működésében – az a világi öszszekötő-szerep tudatosul, mely az ellentétes, szétválasztott minőségek (semmi-ide; ég és föld; alá vagy fölfelé; még-túl stb.) ideiglenes különbözőségét összeérinti, egybemossa. A *Fordul* újszerű eljárását – mellyel tárgyát, vagy éppen ilyen fogható, elkülöníthető és egyedi tárgyról lemondó szemléletét a forma ötletes megoldásával ábrázolni és szölnögnatni is képes – szinte tipikusnak tekinthetjük, ha nem is minden esetben egyformán sikeresnek és visszaigazolhatóknak. Itt ugyanis a tautológia, a szó szerinti ismétlés műköltészetben alig látott mutatványa, mint láttuk, mély motivációval kapcsolódott a vers előéletét és indokát nyújtó tartalmak közösségébe. Ha a *Másik idő* és *Az éden íze* kapcsán a hosszúvers lehetőségein, herdált vagy felhasznált alkalmain gondolkodó költőt emlegettük, az új verseskötet, *Az úrnő ezüst ujjá* kapcsán elsősorban Kiss Anna költői tudatosságának azt az oldalát kell kiemelnünk, mellyel a dal széles lehetőségeit kottázza, deríti fel maga előtt. Az új kötet az idézeteket s magát az idézés tényét is elrejtve több alkalommal is visszanyúl a rokon hangolású, de az életműben rendezett halmazt nem alkotó régebbi példákhoz. A költő az eredetileg heterogén, több helyről összeverbuvált anyagot a megtalált s a kevésbé hangsúlyos verseket is új életre keltő formai licence által, a mérsékelt átdolgozás és korrekció eszközeivel most egységes megszólalássá igazítja. Az uniformizáló mozdulatnak leginkább szembeszökő találmánya az a szabályos szakaszismételtető jelleg (és nem refrénes technika!), melynek analógiái talán a finnugor népek költészetének legősibb rétegében mutathatók ki hasonló intenzitással, s melyhez a művész olyannyira ragaszkodni látszik mostanság, hogy még nemrégén publikált, ezen irányelvtől eltérő verseit is csak a kötelező fazonírozás után engedte a kötetbe lépni.¹⁴ Azt gondolhatnánk, hogy sokkal nagyobb nehézséget jelent, ha költészetének olyan szakaszaihoz, emlékezetes műveikhez kíván csatlakozni, melyek még nem ebben a mára kizárólagosnak tekinthető formai szituációban, alaki elvárás-rendben létesültek. De a gyakorlat egyrészt azt mutatja, hogy a közlés ilyen organikus, természetes folytatásként megélt koncepciója átjárható és egymásra nyitott formákat teremt minden időpontban, másrészt, hogy az átalakítás Kiss Anna által szorgalmazott módja bátran alkalmazható akár 30 évvel ezelőtt keletkezett szövegekre is, mégpedig nagy sikerrel. Ritka eljárásnak, szinte az állandóan új eredményt ke-

¹⁴ Ennek jó példája a *Magasság* című vers, mely eredeti alakjában (Életünk 2007/4.) esetlegesebb szakasz-szimmetriára épült, mint kötetbe vett változata. Itt már mind az ötsoros, páros értelemmel összefogott szakaszok, mind az ismétlődő felkiáltó-jelzések a költői szándék érettebb fokozatára utalnak. A háromszoros ismétlés statikusságot, egyszerű visszatérést jelentő kísérletét az alapige cserélgetése dinamikával és mozgással is telíti az új változatban („havaid / súlyával / élek”; „havaid / súlyával / mérlek”; „havaidból / én / kísértlek”).

reső költői logika működésével összeférhetetlenek tarthatjuk azt a nagy türelmet és gondosságot, mellyel a költő a *Világok* kötet (1978) *Vér* című ciklusának nagyobb részét, négy versét kölcsönveszi és jelöletlen megidézés formájában új költészete kihívó eredményeként újra-igazolja, elfogadtatja velünk.¹⁵ Egy mindenképp szükséges és a költői felfogás lényegi elemeit listázó részletes kutatás, textológiai feltárás foglalhatná csak össze a Kiss Anna-féle univerzum, külön nyelvként üzemelő költői zsargon effajta belül megtalált új sanszait. Magam most csak egyetlen vers esetrajzával járulhatok hozzá a jövőbe utalt feladvány sikeréhez.

A kötet – eltérő küldetésű, eredetű és hangulatú – verseinek egybeszerkesztése egyszerű érintkezési pontokat hoz létre egy-egy darab között, illetve azon a határszakaszon, melyben a hosszabb vers zárata, lecsengő szólama már idézet-foszlány, dallam-áthallás formájában áthangolja a fület a dallal való találkozás közelgő élményére (ezek a szövegrészek általában kurzívval szedve tipográfiailag is elválnak a hosszúvers szövegmondásától). Kiválasztott versünk, a *Hogy* esetében is ezt konstatálhatjuk: az előtte álló elbeszélő jellegű rész (*Fiatal lovas*) hirtelen felcsapó, a versek diktumában kimondottan szokatlannak tűnő személyessége a nomád élet tájait, végtelen távolságait befelé kezdi tükrözni („*S belül a / lélek-vadon. // Ahol én most / végleg eltévedtem.*” 162.), s ezzel olyan erős, egyszeri említéssel kimeríthetetlen megfelelést hoz létre, mely önálló bejelentéssé, kibontott lírai tudnivalóvá már csak a rímes dal rákövetkező közlésében válhat. „*Hogy tudja / érteni magát, / azért a / hold-halványulás,*” – kezd beszédébe a visszajáró ének én-je, vagyis biztosan nem az, akit eddig hallgattunk. Feltűnő, hogy a versek autoritása szempontjából különbséget kell tennünk a határozott személyiségkonceptiót a szöveg mögé képzelő hosszabb poémák és a tartalmi-értelmi-stiláris szubjektivitás látszatát is kerülő, önmagukat egy névtelen lényeg ideiglenes átvevőjeként szemlélő dalszövegek között. Ez utóbbiakban, mint idézett részletünkben is, szinte teljesen háttérbe szorul a nyelv dokumentáló szándéka, mind a képzeleti beszélő lelkiállapotát, általános helyzetét, mind világának pontos rögzítését illetően. A szó, a nyelvi létezés izolált alapját jelző név szerepe viszont felértékelődik, amennyiben egy kimondottan önkényesnek nevezhető szó-logika és összeköttetés-terv grammatikai és értelmi kontrollja tartja fenn ehelyütt a versmondólendületet. Az adott vers tétje, „témája” az ön-értés, elfogadás, a belül megkötött béke ajánlata, mellyel mintegy menekülési utat, járható ösvényt alakít ki az imént magába-tévedt lélek számára. S éppen ez teremt sajátos, nehezen értelmezhető feszültséget a versben: hogy bár szavanként értjük, ami elhangzik, s a mondatformának a nyelv közösségébe kódolt mintái alapján mindjárt mint személytelen, általánosító jótanácsot, maximát magunkra is vennénk értelmét, de a megsegítő igék csak nem adják magukat (legalábbis nem úgy, ahogyan rokon-szituációkban megszokhattuk), s a szöveg közleménye mint lefordított, racionalizált közlemény a másként-mondásban szertefoszlik. E dalok hermetikussága hasonlít a népköltészeti szimbólum rejtjelező kifejtéséhez, azzal a folklórtudomány számára fontos különbséggel, hogy ott a problematikus szövegrész, valamiféle normától való eltérés sosem az adatközlő esetlegesség, személyes hozzájárulás pszichologizmusából vezethető le, hanem a jelnek köz-jellé válásából, használat során kodifikált új jelentéseiből.

¹⁵ A *Setét nagy rózsá árnyék ezúttal Piros levél*, az *Azért* című vers *Hogy* címen, a *Táncnóta* mint *Duhogjon* és a *Vér* változatlan címmel (de talán mondani sem kell, hogy alaposan megváltoztatott formában) került újraközlésre.

Míg a kollektívum nyelvi emlékei éppen ezért az eredeti felvevő közeg megszűntével sem veszítik el – csupán szüneteltetve őrzik – kommunikatív funkciójuk jellegzetességeit, s a szimbolikus olvasás technikái előtt bármikor szívesen fedik fel jelentéseik hálózatát, addig a műköltészet Kiss Annáéhoz hasonló, végsőkéig letisztult világa hajlamos az elszigetelődésre, arra, hogy egy elevevében teljes és gazdag, de tőlünk elzárt tudás kellékének láttassa magát. Ezért értelmezésünkkel mindig csak egy olyan, a szóérték hangsúlyait és arányait, előfordulásának gyakoriságát felmérő, s ebből konzekvenciákat levonó áttételes lejegyzés státusáig jutunk, mely képtelen önerősítő visszaigazolásra lenni a felismert működés módozataiban. Tegyük mindjárt hozzá, hogy ez a befogadásban felmerülő nehézség – melyet aktuálisan a *Hogy* című vers indíttatása és megvalósulása közötti ellentétviszonyban észlelünk – nemhogy váddá nem terjeszthető, de inkább elismerése szeretne lenni annak a nyelvi magatartásnak, mely eszményeit a legmesszebbmenőkig követve, túl mindenféle szerep-egyeztetés kicsinyességén, kifelé figyelmezésén, csak önmagára, a titkosan visszajáró én sűgására ügyel, s a meglelt mintát magát képes közvetlen, megrendítő élménnyé tenni. Éppen ezért a *Hogy* című versben a lélek nyugalomához szükséges „hold-halványulás” nem az egyéni gond lét-területét keríti el csupán az önazonosság kívánt körzeteként, hanem egy, a vers közlésével s felhangzásával megképződő egyetemesebb magára-hangoltságot is keres, mely a dallam keletkező igazságából, jelzésértékű visszaigazolásából (az elemek, Szél Anya, Hold Anya beleegyezéséből) származtatható. E belülről létrehozott és elért nyugalmasság nem önmagában/önmagáért való teljesülés, mely véget érni látszik a vágy törvényes kimerülésével, de további viharos virágzás, mindenféle termékenység kezdete: „lélek nyugalmas / tájain / sötét¹⁶, nagy / rózsabolydulás.” S a vers mintha máris elének sietne a harmadik egység látszólag segédkezet nyújtó, analógiás kiterjesztésével, melyben az első motívumot magyarázza egy furcsa, szokatlan példa: „talán a kéz / békéje is, / hogy tudja / érteni magát.”. Érezhetően különvállik ennél a felvilágosítónak szánt formulánál a vers külső, számunkra fontos, olvasásban nélkülözhetetlen és belső, a beszédhelyzet logikai lépcsőzetességét respektáló információ-szükséglete, s ami az egyik számára feltétlen s pótolhatatlan magyarázatul szolgál, az a másik számára mindvégig homályban maradhat. Ha a mű következő, voltaképpen utolsó szakaszát nézzük (hiszen ez után a vers „újat” nem mond, csak „repetázik”), mindenesetre alátámasztható, hogy a kéz, mint hathatós világi közbelépés, mindenképp alacsonyabb fokon példázó, ezáltal könnyebben is elérhető bizonyosság eszköze a lélek zárt világát nyújtó bensőségesség megzavarására is alkalmas lehet. Test a lelket, tevékenység a nagy nyugalmat, a „fényben gyilkoló világ” a sötétbe rejtett óhajt, látható a láthatatlant, fogható a foghatatlant és érthető az érthetlent fenyegeti már. A „hold-halványulás” mint a léleknek életet és nyugalmat adó elemiség, talán csak most tűnik fel, olyan folyamatot indított el a kezdet/a vers kezdetén – a belső virágzás, a megmutatkozni vágyó beérés burjánzását –, mely a hiányzást és az ingadozást kiküszöbölő poétikai- s életelv mintájára saját túlsorduló minőségeit mindig az idegen, a rá döntő vonzást gyakorló másik felé közvetíti. A „szívet

¹⁶ A vers eredeti alakjában még „fehér nagy rózsabolydulás” szerepelt. További változtatások: A párosrímű, 8 szótagos verssorokat 4 váltakozó szótagszámú rövid sorra transzponálja az át-költő, vagyis egyenként megkétszerezi őket, miközben az egész vers-terjedelmet meg háromszorosára emeli. Az új vers 8. (középső, tükrözést vállaló) versszakába előtte ismeretlen fordulat kerül: „hitesse / ártatlannak is / a fényben gyilkoló / világ.”.

átverő virág”, nyilván a második versszakból ismert rózsamotívum felelevenítésével, már a belső kiképződés, kikívánczolás¹⁷ gyanútlanul felnevelt önvesszélyére és hiszékenységre („hihesse / ártatlannak is”) figyelmeztet mindenkit, figyelmezteti magát is, a megintő, eltanácsoló gyakorlatiaság minden jele nélkül. Észrevettük? A költemény többször műfajt, megszólalás-célt és -irányt változtatott olvasásunk során: az útra indító vigasztalás és megerősítés szólama minden jelzés nélkül vált át a Kiss Anna-i örökmondandó elhagyhatatlan s szél-módra minden mást kisöprő emlegetésébe, válik újfent a világok egymásra-fordulását, kint és bent összenőtt tükörképeit szólítani vágyó vékony vershangzattá, mely a kötet szép ívét immár egy méltó lezárás helyéhez közelíti.

S ez is elérkezik, hiszen *A régiek nagy halma*, mint a könyv és a versbeli beszélő hang nyug-helye világossá és befejezetté teszi az egyes művek összekapcsolásával egybeíródó poéma nagytörténetét. Rájövünk arra, mit nem tudtunk, csak sejtettünk eddig: itt utolsó útjára, legősibb hazájába kísértünk vissza valakit, egy ismeretlen asszonyt. Ezen a holtbiztos megérkezéssel kecsegtető, hosszú és megterhelő úton, költészetté nőző búcsúszóban a mindentől elmaradásnak belső próbáját, a lemondás gyakorlását és a megbékülést, a bölcs megértést, a még mindig változni- és élni-vágyat egyszerre fedezhetjük fel. Az elinduló és visszavándorló személy láthatóan nem a halálemény egyszeri és személyes lezárást jelentő értelmében készül a lét visszaforgásába, hanem a lélek fokozatos előléptetése, felszabadítása által, hogy élhessen az, mi tovább-élhető, s maradjon az, mi halhatatlan belőle. Szavai. Pontosabban szavak, a birtokeset sajjáttá-bájoló ragja nélkül. Szavak, senkié és mindenkié, szavak, szél szárnyán és holdsütésben, Szél Anyától ellopottak, Hold Anyától eltanultak, mindig a valaki és valami közötti óriás térben, alig megérkezőben, máris továbbindulóban, visszajáró ének-szóban, visszajáró én szavában. S végig, szinte a költő előtt is rejtve, a legfontosabb útitárs, az óvott-féltett Anyanyelv, óvó-féltő Nyelv Anya oltalmában.

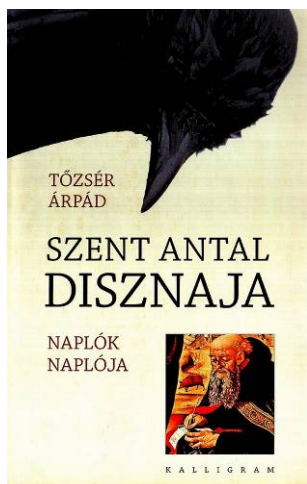
Tóth Ákos

---

¹⁷ Ki kell emelni az alapul vett természeti kép korrektségét: a növény valóban a fényre vágzik, ott él és él túl mindig.

Korrajz önarcképpel

TÓZSÉR ÁRPÁD: SZENT ANTAL DISZNAJA

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2008
222 oldal, 2400 Ft

Sajátos műfaj a napló: helye az irodalmi érvényű és a magánérdekű szövegek köztes terében jelölhető ki. Olykor kérdéses is: jogos és illő-e naplójegyzeteket közzétenni. Írók esetében az erkölcsi megfontolásokat jobbadán a teljes munkásságot övező tisztelet és kíváncsiság írja fölül. Utóbb pedig a napvilágot látott anyag jellege, színvonala, hatástörténete. Akár a gyónás és a konfesszió hagyományához közelít (mint Pilinszky jegyzetei), akár a glossza és a kisesszé igényével lép föl (mint Márai hagyatéka). Tózsér Árpád esetében szó sem lehet bizonytalanságról: a költőirodalmár maga rendezte sajtó alá 1992 és 1997 között írt följegyzéseit. Az alcím (*Naplók naplója*) és az azt magyarázó előszó arról is tájékoztat: valamelyest újraírt és újra szerkesztett, stílárisan *gondozott* korpusszal van dolgunk. Mégpedig nem is akármilyennel.

Az egykori naplók reflexív újraírása olyan egységes művet eredményezett, amelyben egy közéleti és irodalmi szempontból egyaránt fontos, változások sorát hozó (és elvető) időszak elevenedik meg. Pozsonyból „indulunk” 1992. január 1-jén, Pozsonyba „érkezünk” 1997. december 31-én.

A hat év egyéb helyszínei is izgalmat ígérnek: Budapest és Párizs, Debrecen és Komárom, Pécs és Tatabánya, Keszthely és Kolozsvár, Kecskemét és Kisoroszi – többek között. Úti és olvasmányélmények; egészségi problémák és személyes kapcsolatok; a bilingvizmus, a diglosszia, a nyelvváltás kérdésköre; az anyanyelv s általában a nyelv *ontológiája*; a kisebbségi lét dilemmái nemzet és nemzetiség összefüggésében; Közép-Európa rejtelmes létmódja; a cseh, a szlovák és a magyar nyelv (és kultúra) bonyolult szépségű viszonyrendszere: Tózsér elemi kérdéseket érint – s elemi elszánással igyekszik válaszokat találni. Eközben kulturális látókörét Berzsenyitől Derridáig, Krúdytól Holanig, Balassitól Grendelig terjeszti ki, aprólékosan értelmező módon, összefüggéseket kereső kitartással. Jellemző mód még Egerszegi Krisztina olimpiai sikere és Gadamer Hölderlin-olvasása között is talál lényegi rokonságot a naplóírói észjárás (145.).

Vonzóan akkurátusak Tózsér okfejtései, s megkapóak az aforisztikus összegzések is. Arról, hogy „a nyelvváltás habitusváltás” (75.), hogy léteznék valamiféle „sajátos közép-európai metanyelv” (75.) vagy hogy „többségi tudattal vagyunk kisebbségi létűek” (110.). A szerzői önértés véglétése ezek fényében alighanem bocsánatos túlzás: „...általában csak arról támad eredeti gondolatom, amit olvasok. Amit élek, arról nagyon ritkán. Könyv-

ember vagyok, mint amilyen Jean Paul volt” (61–62.). De nem túlzás például az a definíció, amely alkotáslélektani nyomatékkal szól az irodalomról (voltaképpen a naplóírásról magáról is): „Az írás mint művészet valószínűleg nem is más, mint korokra visszanyúló intenzív emlékezet, virtuóz mnemotechnika plusz erős akarat” (177.).

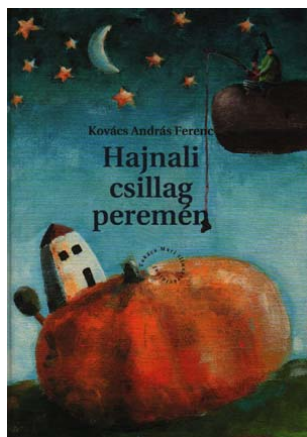
Különösen emlékezetesek azok a szöveghelyek, amelyek az emberi élet végességével vetnek számot. „A halálról csak isten függvényében lehet szépen szólni” – olvasható már a 23. oldalon. A zárlat fájdalmasan önironikus varjúmetaforája pedig a születésről – mint „egzisztenciális debütálás”-ról (82.) – még egyértelműbben és végérvényesebben helyezi át a hangsúlyt a saját halál bensővé lényegített toposzára: „Én is egy urbanizálódott varjú vagyok. [...] A születésünk nem részünk, valahol a létezésünkön túl születünk: személyes élményünk nem fűződik hozzá, nem érezzük magunkénak. De a halálunk már a miénk: úgy halunk meg, ahogy élünk. / Urbánus varjúnak urbánus halál jár” (220.).

„Táblára írva nyakadba akasztjuk / történeted” – szól Pilinszky János ismert, *Trónfosztás* című kétsorososa. Tózsér Árpád – profán önitélet – maga akasztotta nyakába a történetét. Azt is, ami vele és körülötte s azt is, ami benne és általa esett meg. A kívül-belül megélt világról bátor nyíltság, nyers őszinteség vall a kötet lapjain; a naplóírás *szakszerűen intim* munkájában önérzet, öntudat és önirónia működik közre: szellem és szellemesség. A folytonos reflexiók és önreflexiók, majd az azokat is értelmezve újraíró jelenkori igyekezet eredménye, hogy a *Szent Antal disznaja* vázlatos korrajzként olvastatja magát, miközben óhatatlanul önarcképet is elénk tár. Ha az „életmásolás” (210.) alkalmi műfajjelölését nem vehetjük is szó szerint, kétségtelen: Tózsér olyan közegre, a nyelv olyan *lehetőségére* lőtt a naplóban, amely kiváltságosan alkalmas a szembesülésre és a szembesítésre – irodalommal, nyelvvel, élettel és halállal.

Az oldalak fogatkozván az olvasóban mindegyre nő a reménység: lesz még a naplónak újabb naplója. S nem bánjuk, ha a szerző majd abban is „a gyengéivel tüntet” (127.) – ezeket a „gyengéket” még irigyelni is lehet.

Halmai Tamás

Kovács András Ferenc: Hajnali csillag peremén

**Magvető Kiadó
Budapest, 2007
152 oldal, 2690 Ft**

KAF csodás költő-mesterek útján indult el, így pl. Weöres Sándorén. 1976. május 26-án is Kecskemétre jött Weöres Sándor, ahol a Művelődési Központban negyedóránként kellett választani mindig nagyobb előadótérmet, végül a színházterembe mentünk. A költő varázsa – nagyon nagy, valóban rengeteg kisgyereket, hallgatót vonzhat. Ehhez a „varázshoz” még hozzá kell tennünk azt, hogy pár perccel az est megkezdése előtt – szemünk láttára – verset is írt. („Mi mindent látni Kecskeméten,) melyet a világ nem terem!/ Ázsiát-Amerikát járunk (és minden itt van egy helyen.)”)

Kovács András Ferenc jó költői hagyományhoz kapcsolódik: Weöres Sándorhoz, Szabó Lőrinchez, Devecseri Gáborhoz, Kormos Istvánhoz, Buda Ferenchez, Zelk Zoltánhoz, Fehér Ferenchez és másokhoz. Így olyan szerencsések a magyar kisgyerekek, hogy igazi verseket kaphatnak kézbe. (Ezt titokban én is igazolhatom: három kislányunokám Weöres Sándor-versekkel fogad engem („Harap utca három alatt”...szavalják...) KAF félig konkrétan erdélyi

tájra vezet olvasóit (Bözöd, Vásárhely, Magyarvista, Bánffyhunrad, Gergyó stb.), másrészt a csodás álomvilágba) holderdöbe, Kutyfalvára, a hajnali csillag peremére, ezüstmezőre, gyülesező hóemberekhez, jégvilágba, tótükröbe nézve, csillagszélben repülve, székely szekértáborba, mézeskalács-sátorba, egy különös cirkusz-világba.

KAF verses világában minden csupa szín, minden csupa zene: mackónóta, kanásznóta, karneváli dal, a Nyikó hullámai, a májusi nóta, a zokogó zápor, a tyúkok kotkodácsolása, a tücsökének, a sárpataki tutajos dala, a manók tánca, az augusztus sóhajtása, a béka kutykuruttyolása, „a békazene” stb. S közben a zeneiség – a KAF-versek lényege: ezer örömmel, vidám hangulatban, csengő-bongó rímekkel fut előre, olykor pedig visszacseng egy korábbi rímre. Rímek „uralkodnak”, fontossá válnak, többet jelentenek, mint egy útjelző-tábla, csengő egy-egy ajtón. Pl. a Holderdő című versében: – menni, – kenni, – kelni, – énekelni, – csütörtökön, – sütőtökön, – étkeken, – pénteken, – hengergőzni, – főzni, – csendesülni, – ülni– szállni, – – elkészálni...” Vagy az ömlő verssorokat csaknem „megállítja egy-egy szokatlanabb összecsengés, két rím: „Karnevál”– provedál”. – „Nyikó” – „pirinyó” – „csaplak” – „csallak”, – „harmatán” – „garmadán”. – „babra” – „abrakadabra”. – „nicsak” – „parafasisak”. – „Bözödön” – Bósz Ödön”. – „pardon” – „parton” – „peremén” – „te meg én”, – „Berci” – „merci”. És sokszor alliterál: „Bogyó Bandi, raccsol Ricsi”, „holdfényre hálót”, „lobogó lázban” – „holdfényre hálót”, – „nem harsognak hó-

emberek”. A zeneiség érvényesül nemcsak az egymásután következő szókezdetek összecsengésekor, hanem a távolabbi szavak első betűjének összecsengésekor is. Pl. „harmatozó fény a házunk. „Máskor szeszélyesen távolabbról csengenek össze a betűk: szóismétlések következnek, egyéni szóalkotások jönnek; mondóka, ráolvasás, felkiáltás, kérdés, képvers („Tyúklétra” – lépcsőzetes „tyúklétratorokkal). És az oldalakon őszi színek, állatfigurák, növények, tárgyak – élénk színekkel: zölddel, sárgán, pirosan, kéken, szürkén, olykor „vessző” helyett, eltávolítva a szövegrészt.

Itt a napkeleti királyok, ott a mackó, távol a kanász, a kutya, a tyúk, a kenguru, a gombák, a madarak, a rigók, a sáskák, a bálnák, a tehenek. És nagyon sokszor a költőnek talán a legfontosabb a természet, az évszakok, a színek, a hangulatok: Télutó, a Tavasz, a Májusi nóta, a Tavaszutó, a Nyári varázslat, a Nyári báméskodás, az Őszi nap, az Őszelő, az Őszi hold stb. Pl. „Az őszi hold, az őszi hold, / Milyen kihült, minő kiholt! / Arcára szálát sző a pók- / Széncinkék fáznak, őszapók.” (*Őszi hold*)

KAF költői egyénisége nemcsak az őszi természet színeiben fejeződik ki, hanem teljesebb világszemléletében, hagyományörzésében (pl. Babits!) és kislányainak említésében. KAF általános költői világa a marosvásárhelyi Lázary René Sándor hajdani tanár-költő magától készített maszk, stílus felvételében, jelentős költői játékában rejlik („1935. nov. 30” – Forrás, 2002-ben – A bankárban nincs részvét, Téli Kolozsvár) Ez a költői hangváltás itt a gyermekversek kötetében is jelentkezik. Például *A körmendi Döbrentey* című versét hódolattal küldi Petőfi Sándornak, a Szénaillatot – Arany Jánosnak („Alkonyuló úton, / mint ballagó boglya, / szénásszekér billeg/búsan imbolyogva. / ... / Éjszakák tejében / messze néz a csillag: / leszáll a nyár, akár az / Égi szénaillat..) És a *Szüreti ének* című verse Babits Mihálynak küldött hódolat („Őszel a hegy leve csurran, a nyári öröm tovasurran: / távol a dús aratás, dörmög a lusta darázs.”) ... „Hull a falomb, fogy az ének: múlnak az ifjak, a vének! / Talán a verssorokban a babitsi forma és gondolat is fel-felvilan. Figyelemre méltó az *Árdelei szép tánc* című, Weöres Sándornak küldött verse („Szamos partján, Szatmár mellett, / Kurta kocsmá állott / Vályogfala világgá ment, / Vagy iszappá mállott. / Így volt rég, úgy volt rég, / Citera, nyenyere, brácsa, / Szamos hátán elvándorolt / A kármentő rácsa.) „Egyszer KAF egy angol gyermekdal nyomán halad („Minden nádszál megroppan, (megrobban, megroppan / minden nádszál megroppan, / szép violám...”) Másutt meg Christian Morgenstein emlékére írt verset – amott *Angol nyelvleckét kezdőknek (Hódolat Lewis Carrollnak)* –; Edward Lear emlékére szól az *Egy úr Angliából* soraiban. Verses világtárája a KAF-ot elvezeti a Bellimondy Cirkusztól a Kótyalapótyáig (1990-ben megjelent gyermekverskötetének ez volt a címe.) És közben külön fejezetben hív a világtárára, Malackával együtt, Kínától az Isztambulig, a Héttoronyig, az egyiptomi népmesétől (Hasszán meg a szamara) – az afrikai zsiráfmeséig. Néha-néha le-törli KAF arcáról a festéket, és odafordul kislányaihoz, Krisztinkához és Fannihoz (Franciskához), a *Bohóctréfa* verssoraiban. A történetben két bohócot idéz fel egy cirkuszban, Nyikket és Nyakkot. keménykalappal, lakkcipőben, botladozva, földre esve, nyafogva, pityeregve az egyik, vigyorogva a másik. Mindennap így megy a cirkuszi előadás, a két bohóccal, Nyikkel és Nyakkal. Porba esve vagy fénybe mászva.

Sokszínű a kötet mindegyik oldala, Takács Mari festése, rajzai nyomán. És sokszínű e látszólag „csak”! [!] mesekönyv csillagfényvel, szeretettel, felnőttekhez szóló állatmesékkel, tavaszodásban való reménykedéssel. A két csoda is benne rejlik, kedvenc állatokkal,

növényekkel, tájakkal, legtöbbször Erdélyben járva a Szamos vagy a Nyikó partján. De a költő, így KAF is mindenütt otthon van. Hozzá közel van a csillagvilág, a „hajnali csillag pereme”, a holderdó, a tavasz „Március, április, ó, / füttyen a fürge csikó, / szökken a szőke Nyikó, / árad a réti rigó: / még pirinyó a Nyikó, / még a Nyikó pirinyó, / még pirinyó, pirinyikó”! / KAF gyermeki és felnőtt-világa derűs, fényteli, „szívem kitárt / felhőablak.” És a kis barnabogárral együtt tudja „Mert sietős hazamennem, / kósza pihén lepihennem. / Merre repülsz, barna bogár, / mondd, hol a hely, mely hazavár? / Harmatpalotában lakom, / csillagos ég az ablakom.”

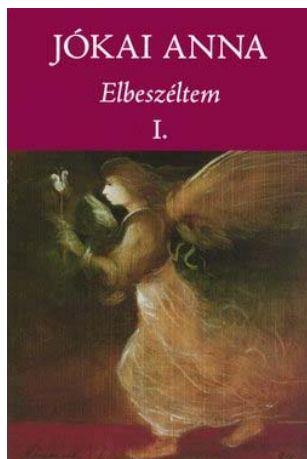
Szekér Endre

Elbeszélgett

JÓKAI ANNA: ELBESZÉLTEM I–II.

**Írók Alapítványa
Budapest, 2007
1088 oldal, 9300 Ft**

Úgy képzem, hogy Jókai Anna valamikor több évtizeddel ezelőtt helyet foglalt a Parnasszus tetején egy kényelmes bőrfotelben és ott ül azóta is, egy tekintélyes méretű jegyzetömbbel a kezében szemléli a különféle emberi életutakat. Ezeknek az életutaknak a több évtizedet átívelő írásos lenyomatait gyűjtötte össze és adta közre két vaskos kötetben a Széphalom Könyvműhely 2007-ben, jószerivel születésnapjára ajándékként. Az *Elbeszéltem* találó cím, lévén a Kossuth-díjas író összegyűjtött novelláit, elbeszéléseit és kisregényeit vehetjük kézbe. Az első találkozás azt erősíti az olvasóban, hogy Jókai Anna összegzésre, egyfajta szakmai számvetésre vállalkozott, méghozzá az életművében jelentékeny szerepet játszó műfajok tekintetében. Az összegzés végkövetkeztetése a fülszövegben olvasható: „Úgy érzem, hogy amit a kor fölmutatott, minden *számomra* lényegeset megírtam. Nem kell egyetlen soromat sem szégyellnem, mentegetőznöm.” A múlttal való szembenézés tehát szakmailag harmóniát sugall, s nincs ez másként a szövegek jelenbeli hatásának tekintetében sem, köszönhetően

nagyrészt annak, hogy Jókai Anna írásai szellemiségükben, mondanivalójukban mind a mai napig érvényesek.

Jókai Anna tudja a titkot. Kiváló érzékenységgel veszi észre a legkülönbözőbb sorsok által kínált lehetőségeket, amelyek megfelelő alapanyagoknak bizonyulnak egy-egy történet megszületéséhez. Úgy tűnik, mintha minden szereplő életét a gondviselés által irányítaná, már csak azért is, mivel mindenképpen meghatározó írói világának spirituális érintettsége. Hétköznapi hőseinek döntési és választási lehetőségük csak annyiban van, amennyire az isteni akarat által a döntéshelyzetekben önállóvá lehetnek. Szinte mindenhol központi szerepet játszanak azok a szereplők, akik éppen emiatt szállnának szembe a sorssal, elkeseredett harcot folytatnak döntéseik isteni szándéktól való függetlenítéséért. Legtöbben közülük félresikerült életüket élő, valósággal lelkileg vergődő szereplők. Belekényszerülnek a kilátástalanságba és fölállják a szenvedést. Az így ábrázolt, zűrzavarosan működő világban, áthallásokon, parabolikus közlésmódon keresztül alkot véleményt az író, bár szinte soha nem mondja ki a végítéletet hősei fölött. A társadalom széles rétegei felvonultatnak az írásművekben. A középpontban álló alakok általában úgy jutnak életük vakvágányra tévedésének fölismeréséig, hogy előtte hatalmasat zuhannak a társadalmi piramis magasabb lépcsőfokairól, kegyvesztésként megélve a bekövetkező helyzetet.

A korábban sorsukban feladatot, küldetést, de mindenképpen felelősségvállalást vélő szereplők az emberi lét értelmezésére kényszerülnek. Ezt átlátni, szépirodalmi szöveggé alakítani testhez álló feladat Jókai Anna számára, hiszen jó ismerője a társadalmi problémáknak, kapcsolatrendszereknek, s nem utolsósorban az emberi életutaknak.

A pálya elején született írások az iskola témakörben fogannak, a tanítás-tanulás világát mutatják be, mindkét oldal képviseltetésével. Az elbeszélésekből kitűnik, hogy az író kedvel belső emocionális impulzusokat alkalmazni, szeret az olvasó érzelmeire hatni. A *Magyaróra* hősnője például, a tanóra közben érzékenyül el és nyílik meg a diákok felé, miközben nagybeteg anyja jut eszébe. Az *Elfekvő* című novellában Izsák doktor az egyik haldokló betegben fölismeri gyermekkori orvosát, s természetes, hogy megkülönböztetett figyelemmel fordul felé, halála előtt megeteti a félbehagyott tejbegrízzel. A korai szövegeiben megjelenített szereplők nem buknak lefelé egy magasabb pozícióból, hanem – lévén többnyire fiatalokról van szó – gyakorlatilag rosszul kezdik el élni az életüket. A fiatal lány a *Majd kialakul* című írásban ott hagyja a gimnáziumot és peracet árul az állatkertnél, a *Mimóza* Erzsije érettségi után, életcélok híján benzinkútnál keresi a kenyerét. Neki viszsztatérő tételmondatként lebeg a szeme előtt a tanárnő útravalója: „Ha majd egyszer nagyon nehéz lesz...” – akkor fog eszükbe jutni Mimóza tanárnő a katedrán..., mert „M. néinek valóban igaza volt!!” Nemcsak ilyen üzenetek formájában vannak hatással Jókai Anna alkotásai az utókorra, hanem még nagyon sokféleképpen. Témájában, mondanivalójában modern szövegei az évtizedek távlatában is megállják a helyüket, köszönhetően a szövegek háttérében, de nemegyszer hangsúlyosabban az előtérben megbújó társadalmi vetületnek. Korai novelláiban például a mára igazán aktuálissá váló, tanítókat érő testi-lelki atrocitásokat is felfedi. Nikodémusz, azzal, hogy kifejti erejét és fizikailag bántalmazza (befogja a fiatal tanárnő száját), meg is alázza őt (*Selyem Izabella*). A fegyelmi tárgyaláson derül ki, hogy egy papírhatalom mögé bújt figurát lát benne, ezért válik számára ellenszenvessé.

Szintén kifejtik hatásukat a jelenre, hiszen modern szemléletről tanúskodnak a férfínő kapcsolatot jellemző sorok is. Ha házasság kerül az író látószögébe, a benne élőknek különös kihívásokkal kell szembenézniük. Vagy azért, mert már kiüresedett a jelentős ideje tartó kapcsolat, vagy azért, mert elviselhetetlenségbe fulladt az együttlés. A *bölcs bíró esete* című novella szereplői mindkettőre hoznak példát. Az a kijelentés, hogy „ugyanazzal a késsel vágja a kenyeret (ti. az asszony), mint amivel a vaját keni!”, a kisszerűség süllyedés jele. A jelentős, igazán fontos részletekről áttevődik a hangsúly a kicsinyes problémák szintjére. A *Harmónia* című írás házaspárja valósággal dogmatikus elveit követi az egymásra figyelésnek, egészen addig, míg rá nem jönnek, hogy már a másik mozdulata is idegesítő számukra. Meglepő, hogy korszerű, a maihoz közel álló (mára szinte általánossá lett) gondolkodás érvényesül a házasságon kívüli szerelmi kapcsolatok terén is. A közös hajóút egymáshoz sodorja a két magányos utazót (*Közös út*); a *Hepiendben* az otthon meg nem értett sportoló sodródik idegen nő karjaiba; ráadásul sok (több) házasságon túl lévő, kapcsolatoktól megcsömörlött női szereplővel találkozhatunk az írásokban (a *Téli esték* Leilája, a *labda* című kisregény Jajcza Melindája stb.), akik mégis kétségbeesetten keresik helyüket egy megfelelő férfi oldalán. Tipikusnak mondható egy-egy alkalmi szerelmi szál bebeszövése a történetbe, de legalábbis egy-egy szerelmi-életbölcesség jelenléte a sorok között, amely árnyalja, néhol kiegészíti a történet egészét. Ilyen például a *Pátria* című

írásban Zsófi és Urbán Zsiga liaisonja vagy a *Rablóulti* matrónáinak szentenciája: a kártya csupán „játék”, pont ugyanolyan könnyedén kezelendő, „mint a szerelem”. Szinte meg sem lepődünk, hogy a vidéki riportkörúton járó újságíró azzal szembesül, hogy a menyasszonynak nem a jövődöbelijétől gömbölyödik a hasa, és hogy erről tulajdonképpen a vőlegény kivételével mindenki tud a faluban (*Közkatonák*).

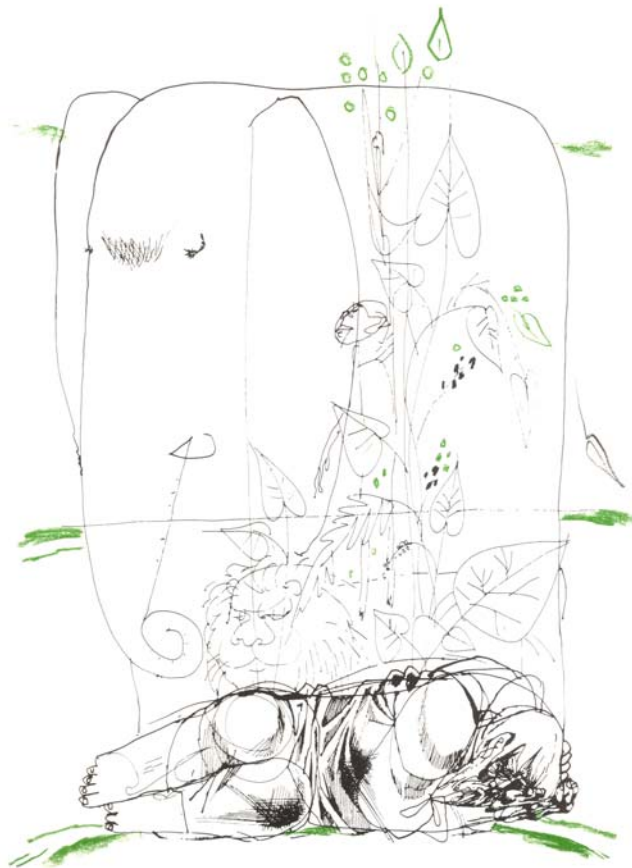
Jókai Anna műveit összegyűjtve szemlélvén elmondható, hogy nemcsak önismeretre nevel a problémás, fontos döntést igénylő kérdésekben, ahogy azt írták róla értelmezői korábban, de a lelkiismeret föléléstése is egyértelmű célja írásainak. Kiváló érzékkel veszi górcső alá például, a szerelmi viszonyokat, a testiségre annyi szót pazarolva, amennyit a kor közízlése még elfogadott (Melinda *A labdában* például vonzódik Patkó Béla mindig más színű, testhez simuló garbójához: „»én annyira férfi vagyok, hogy megtehetem« – ezt kiabálták ezek a színes pulóverek”, de a *Harmóniában* a férj megnyilvánulásai sokkal mérészebbnek bizonyulnak: „Már alig tudtam nőre nézni. ... A mechanizmus fárasztott. A pózok röhögésre ingereltek.” stb.). Egyedüli ítéletet akkor hoz ebben a témakörben, amikor egy megfogant élet kioltása kerül szóba. Abszurdal átítatott ironia kerül előtérbe az egyik futurista novellában, amikor is Margaréta, a „Népek Szépe” hatodik helyezettje csak azért kerülhet be a ki kicsoda aktuális kiadványába, mert abortuszainak számával ezt kiérdemelte (*Ki kicsoda*). Fonák történetet vetít elénk az emberi gyarlóságról egy kisregényben. *A labda* minden tematikus mondatával a főszereplőnő bűnösségét idézi. „Szülni könnyű – gondolta Melinda –, nem, nem akarok erre emlékezni. Nem volt az gyerek még. Öt hónapos magzat, körme sincs, csak egy húscsapat.«”. Egy közelmúltban született írásában még súlyosabb vélemény fogalmazódik meg, szintén ironikus felhanggal: „elléstől számított hat hétig, a legradikálisabbak szerint akár egy évig is, a született lény még engedélyezetten megsemmisíthető – egyelőre még nem sikerült törvényerőre emelni.” (*Bűntanya*). Mindezekkel az írónő a társadalom fölött is félreérthetetlen, szigorú ítéletet mond: romlott az a világ, amelyik az időben előre haladván egyre inkább elfogadottabbá teszi, hogy valaki – ha úgy tartja kedve – ne vállalhassa születendő gyermekét.

Jókai Anna elbeszélte történeteit mindig is behálózta a kor szelleme. Nem csak egy megmerevített és felnagyított mozzanat vagy éppen egy téma a lényeges, hanem az a szövegek háttérében megbújó, s magának szemmel láthatóan nagyobb teret követelő társadalomkép, amely tágabb értelmezési lehetőséget nyújt az írásművekhez. Közeli képet kaphatunk a legszélesebb társadalmi perspektívából. Például arról is, hogy: milyen lehetett egy brigád élete (*Egyetértés*), egyáltalán mi volt az a brigádnapló, hogyan éltek mindennapjaikat a szocializmusban a gyári munkások (*Pátria, A garnitúra*), hogyan lehetett ekkortájt külföldre utazni (*A határ*), mi a dolga egy „bemondó”-nak a közértben – ma talán már a KÖZÉRT is kiment a divatból – (*Valami jó*), miért nem tanulhattak a kulákok (*Az utolsó fokozat*), milyenek voltak a rendszerváltás utáni lehetőségek – „ha a rendszerváltás nincs, Pinczés Gábor még mindig egy általános iskolában penészedik” az önkormányzat helyett (*Történet a megbocsátásról*), miként nem fért meg egymással a „rendszer” és a vallás? (*Történet a megbocsátásról, Soror Dolorosa*) stb.

A kétkötetes gyűjtemény tartalmaz néhány nem régen keletkezett alkotást is. Bennük még gyakoribb az ironikus és az abszurd megszólalásmód. S ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezeknek a történeteknek a jó része a képzelte jövőben játszódik, és falanszterszerű, félelmetes utópiák jelenítődnek meg bennük (például *Az utolsó gyermek* születése és

a jövő irodalmi szerkesztőségeinek vészjósló víziója), talán még nyomatékosabb jelentőséggel bír a fülszöveg – az íróknak önmagára vonatkoztatott – záró kijelentése: „a felelőség egyre nagyobb”. Mindezeket szem előtt tartva ül Jókai Anna továbbra is a Parnasszuson elhelyezett karosszékében, és rendületlen hittel folytatja életművét – remélhetőleg a többi műfajt sem elhanyagolva – az idők végezetéig.

Hanti Krisztina

Szajbély Mihály:

Intermediális randevúk a 19. században

**Pro Pannonia Kiadó
Budapest, 2008
120 oldal, 1500 Ft**

Hogy Szajbély Mihály a magyar irodalomtudomány senki-vel össze nem téveszthetően egyéni arculatú, s kiemelkedően színvonalas alkotója, senki számára nem lehet vitás immár több mint két évtizede. Legújabb kismonográfiája (*Intermediális randevúk a 19. században*) is arról győz meg, hogy legalább két dologban csaknem páratlan fenomen szaktudományában. Egyrészt abban, hogy képes (és hajlandó) egy kérdéskör legújabb külföldi szakirodalmát átlátni, rendszerezni és hasznosítani. Másrészt abban, hogy szinte minden alkotói periódusában valami teljesen újjal, szinte váratlanul lép meg. Ezúttal (s ezzel nagyon is kiterjedt és aktuális kutatási irányt vesz alapul) azt vizsgálja, hogy a kor technikai médiumai (a vásári képmutogatás, a fénykép stb.) hogyan jelennek meg szépirodalmi szövegekben, s egyáltalán: egy korra jellemző „ikonikus fordulat” hogyan befolyásolja az irodalmi szövegteremtést.

Szélesebb értelemben azt is mondhatjuk, hogy egy költő világképének, fantáziája működésének mindig is meghatározó eleme volt, hogy mit látott a világból, illetve – tehetjük hozzá – hogy mit nem látott. Akár monografikusan is feldolgozható volna például Arany és Petőfi költészetének tömérdek tengerre vonatkozó képe, miközben – tudtunkkal – sosem láttak tengert. Ez is más-más módon jellemző egyébként, hiszen a *Föltámadott a tenger*, vagy Aranynál az *Enyhülés* nyilvánvalóan absztrakt módon kezeli a tengeri vihart, viszont *A puszta télen* sora („Mint befagyott tenger, olyan a sík határ”) konkrét vizuális élményi háttér nélkül is közvetlen érzékelés körébe vonja a hasonlítást. Mindenesetre a feltételezhetőnél (a tudományosan is alátámaszthatónál) inkább eltérő, komplikáltabb a költői képzelet működése, vagy legalábbis jelenleg még járatlan utat választunk, ha azon töprengünk, hogy: Petőfi ugyan ült vonaton már 1846-ban, de vajon látásmódját befolyásolta-e az akkor páratlan sebességélmény (ez szövegszerűen nem nagyon mutatható ki), vagy hogy például Whitman *A téli mozdony* című verse a technikai csodáról szól-e, vagy valami másfajta jelen-téstulajdonítással ruházza fel a látványt.

Egy bizonyos: új úton indul Szajbély Mihály, amikor Arany János *A képmutogató* című verse, Kemény Zsigmond *Ködképek a kedély láthatárán* című regénye (s más művek, egyebek mellett Jókai, Bródy stb. szövegek) kapcsán az irodalomban egy másfajta, vizuális médium jelenlétét, illetve ihletét nyomozza. Ilyesfajta vizsgálódásaival nyilván-

valóan a jelen, illetve az elmúlt negyedszázad tapasztalata, annak a bizonyos „iconic turn”-nek az inspirációja, a vizuális kultúra előretörése a motiválója. A kép és a szó, a látvány és a nyelv történeti tanulmányozását az teszi időszzerűvé, hogy a képi kommunikáció háttérbe szorította, vagy szoríthatja a betűt. Ma talán senki nem képes megmondani, hogy ez milyen tartós és milyen mértékű folyamat hosszú távon. Sokan hitték, hogy a fényképezés a festészet végét jelenti, ám nem ez történt. Sokan gondolták, hogy a film miatt megvan a színház napjai számlálva, ezzel szemben manapság a mozikat zárják be, a színházművészet pedig felvirágzik. A televíziós hírközlés elterjedésével az újságnak mint kommunikációs formának a közeli kimúlására számítottak, szintén tévesen. Jelenleg még tart a video-korszak diadalútja a könyv rovására, ugyanakkor egyre inkább olyan sosem látott szellemi és művészi nivótlanúság uralja a tömegtájékoztatót, hogy akár az értékes irodalom presztízs-növekedését is prognosztizálni lehetne. (Az egyébként lassan-lassan már túlértékelt Jane Austennek és a *Büszkeség és balítélet*-nek egy színvonalas tv-film nyomán támadt többmillió olvasótábor.)

Van a könyvnek olyan fejezete, mely Nádas Péter *Valamennyi fény* című, szöveget és fotót egyaránt tartalmazó művének elemzésével elbeszélés és látvány szoros összekapcsolására hoz fel példát. Sajátos módon Szajbély Mihály (erre nyilván újabb könyv keretei között kerít sort) a mozifilmmel és tv-játékkal keveset foglalkozik, holott ennek a prózaepikával összefonódó alakulástörténete a XX. századi kultúra egyik legérdekesebb pontja. Ugyanakkor vizsgálódási körébe von olyan jelenségeket, melyek csak áttételesen tekinthetők intermediális randevúnak. Idézi Italo Calvinót, aki szerint minden történetnek egy kép volt a kiinduló pontja. (Ilyesmire Németh László is hoz példát, amikor az *Iszony* keletkezésére, egy jelenet témaserkentő erejére emlékszik vissza.) Arra is sok példa van (Kölcsényi, Aranyé), hogy a versihlet dallamhoz, muzikális elemhez köthető. Ez a fajta vizualitás, illetve akusztikai inspiráció azonban lényegileg tér el a „mesterséges”, tehát festményre, fényképre stb. visszavezethető intermedialitástól, amelyek esetében egy már művésziileg megformált, egy emberi „feldolgozás”-on már átment képi, akusztikai közvetítésről van szó. (E sorok írója számára speciális ihlet tanulmányozását jelentette Szabó Lőrinc *Vereség után* című versének elemzésekor – mely az 1954-es berni futball-világbajnoki döntő elvesztésének hatására született –, hogy pusztán akusztikai úton szerzett benyomás, Szepesi György rádióközvetítése nyomán íródott a nemzetsorsot faggató óda.)

A kérdéskör, persze, elég régi, hiszen (tudomásunk szerint) már az ókorban is akadt példa intermediális randevúra, amikor egy hadjárat eseményeit egy oszlopon szerpentin-szerűen kigyózó „képregény” örökítette meg. Az ilyesfajta összekapcsolódások (narratíva és kép) esetében az igazán érdekes talán nem is az intermedialitás, hanem annak művészi hozadéka. Arany *A képmutogató*-ja esetében például az egykori debreceni diák befogadói élménye a hallott-látott rémregény kapcsán, mely egyfelől visszaadja az egykori izgatott figyelem stációt, de a vadromantikus történet antiromantikus tanulságát is (a fiatal szerelmesek ugyan egymásé lesznek, de a nélkülözés, a keserves munka képes elválasztani őket, amihez a szülői tiltás kevésnek bizonyult).

Szerzőnk igen árnyaltan értelmezi Kemény és Jókai szóhasználatát, a korabeli fény- és árnyjátékok (a technicizálódó képi környezet), a „ködképek” tapasztalatának jelenlétét szépprózájukban. Helyesen mutat rá, hogy „a mindenkori író csakis a látás éppen adott médiumának ismeretében tehet kísérletet odaértett olvasója képalkotó tevékenységének,

ezzel együtt szövegértésének befolyásolására”. A mediális meghatározottság tehát egyik fontos eleme az írói látásmódnak, ahogy sok más egyéb tapasztalat is megszabhatja az elbeszélés mikéntjét, még hozzá az emberismeret és valóságreferencia sok-sok szintjén, sőt értékvilágában is. A több évig katonáskodó, a krími háborúban harcoló Tolsztoj egészen másképpen lát és láttat egy ütközetet a *Háború és béke*-ben, mint az ebben képzeletére hagyatkozó Jókai, akinél szükségképpen hiányzik a testi, biológiai konkretizáció.

Arra a kérdésre hát (melyet könyve elején tesz fel szerzőnk), hogy vajon használ-e vagy árt a kultúratudományok mai expanziója által sokak szerint fenyegetett irodalomtörténetnek a médiatörténeti perspektíva alkalmazása, teljes bizonyossággal válaszolhatjuk, hogy használ. Éppen ideje, hogy az a strukturalista, posztstrukturalista dogma eltűnjön, mely lenézte a szerző pszichológiájának bevonását az elemzésbe, már-már tiltotta az élményrekonstrukciót. A Szajbély Mihály által javallt módszer egy fontos tényezővel, az intermedialitás ihletének figyelembevételével egyértelműen gazdagítja a műmegközelítést. Például az 1830 után keletkezett szövegekben „nem csupán a fényképszerű látásmód jelenléte figyelhető meg, hanem a már létező technikai médiumra való hivatkozás is.” A hagyományos irodalomtörténeti módszerek hívének pedig nem kell tartania egy új és kétes értékű irányzat térhódításától, hiszen a medialitás szempontjainak érvényesítése régi és megalapozott stúdiumokhoz (életrajz, az író műveltségének, élményvilágának rekonstruálása) csatlakoztatható. S valóban: Szajbély Mihály abban látja feladatát, hogy a kultúratudományok látásmódját alkalmazza az irodalom területén, s nem az irodalom területét engedi át a kultúratudományos vizsgálatok számára: „Irodalmat vizsgálók tehát változtatlanul, s nem irodalmi anyag mozgatásával valami mást.”

Szajbély Mihály könyve méltán jelent meg a pécsi egyetem „Thienemann-előadások” sorozatában, mert a magyar irodalomtudomány teoretikus, precíz hagyományához csatlakozik. Gondolatébresztő és érdekes egyfelől, megalapozott és részletezően dokumentált másfelől. Nincs egyetlen unalmas gondolata, nincs mondata, mely ne mutatná föl a gáncs-talan igazságkeresés tiszta vonalvezetését. Mint máskor, most is érdemes az ő kalauzolási-sával indulni távolabbi korok irodalmának tájaira. Nemcsak ismeretekkel, tényekkel gazdagít, de szigorúan önellenőrző, pontos gondolkodásra, új utak keresésére sarkall.

Imre László

Hatvan éven át a szépség és az értelem szolgálatában

Mivel Kass János 1927 legvégén született, nyolcvan évét és gazdag munkásságát 2008-ra terjedően is ünnepeltük, a Koller Galéria nagyszabású kiállításától kezdve, a róla és műveiről szóló vagy általa illusztrált legújabb könyvek bemutatásáig. Bensőséges és tartalmas ünnepelés volt ez, hiszen a rokonszenves művész híveinek széles tábora van, beleértve tanítványait, az életmű pedig oly sokrétű, hogy az alkalom kapcsán hol ezt, hol azt a szegmentumát lehetett előtérbe helyezni.

A Vár-béli galéria bemutatta nevezetes grafikai sorozatait, olajfestményeit és szobrait is láthattuk. A rajz ifjabb nagymestere, Orosz István méltán írhatta katalógus-előszavában, hogy „Kass megejtő formaművészete, átgondolt jelképvilága, kompozícióinak öntörvényű geometriája, rafinált zenei építkezése mind-mind, akár külön is releválnák a jelen-tős művészt, a lényeg azonban mélyebben van. Az ellibbenő könyvoldalak, a mulandó papírlapok mögött a rajzok ezer erős gyökérrel kapaszkodnak abba a valamibe, amelyre jobb szót, mint kultúra most éppen nem talál szót.”

Az előszót követő tanulmány, Winter Ádám írása, Kass János művészetének a másik alapvető jellegzetességére mutat rá. Kass „homo eticus”. Azaz: „aktívan élte meg az elmúlt hatvan alkotói évét, mint művész és mint a közéletre, az emberi, közösségi viszonylatokra és viszonyrendszerekre érzékenyen figyelő, azokra iróniával reagálni és véleményt alkotni képes ember. A valóság brutalitását soha nem tudta elfogadni. Úgy gondolta *törekedni kell a jóra*, minden körülmények között meg kell maradnia az élni akarás vágyának.”

Kass nagy témákhoz nyúlt. Az ember tragédiájához, a Psalmus Hungaricus-hoz, a bar-tóki Kékszakállúhoz, az Ótestamentumhoz, hírneves fejeivel pedig egy-egy gondolat vizuális megjelenítésére teremtett alkalmat.

S milyen sokfélék e grafikai lapok. A *Psalmus Hungaricus* sorsán kesergő, ellensége fejére Isten haragját követelő Dávidja mintha Szalay Lajosnak lenne *hommage*, a *Kékszakállú herceg vára* sorozat letisztult és markáns, az ótestamentumi lapok asszír dombor-művek méltóságát vegyítik ráérezett, balladás lírával, a *Festő galambbal* című lap Picasso előtt tiszteleg. Hogyan írja a kortárs-barát költő, Juhász Ferenc?

„Kass János mérhetetlen szorgalmú és szeretetű művész. Találékonyasága, agy-figyelme és kezeinek, kegyelmes ujjainak pontos és biztos szigora és szerelme, merev fehér, áttetsző fejjömbjeinek, a lét-buborékoknak belső virágzása, szerkezet-rajzainak szilánkhelyei és imádkozó sáska rajzgepei, vérből és gyászból aszalódott és feketült illusztrációi: telitalálatok.”

*

Kass János Szeged fia. Itt cseperedett fel, a család által alapított Kass-szállóban, amíg ezt a gazdasági világválság tönkre nem tette. Gyerekként mindent telerajzolt vasalószénnel:

falat, papírost. A krach után Pestre került a család. De Szeged Kass Jánost nem ereszti. Mint mondotta: „Fél évszázad mezsgyéjén túllépve egyre foglalkoztatott munkáim utóélete. Szeretném, ha életművem együtt maradna. Kerestem a helyet, az öblöt, a kikötőt, ahol horgonyt vethetek. Az ember alkotásai papírhajók, melyeken üzeneteket küldünk egymásnak. A műalkotás, éppen mert ilyen palackposta, az idő múltával még értékesebbé válik. Ez a remény éltet. Ilyen gondolatokat szövögetve ajánlottam szülővárosomnak, Szegednek munkásságom darabjait, s hiszem, hogy ezek beépülnek nemcsak a város művészetébe, de egész kultúránkba.”

A Kass Galéria 1985-ben megnyílt a Széchenyi térről nyíló Vár utcában.

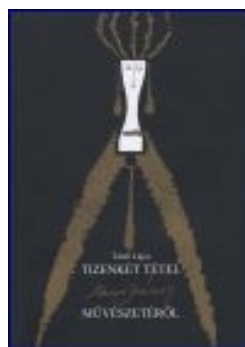
Amikor 2008 október elsején a budai Litea könyvesboltban mutattuk be a szegedi Mozaik Kiadó bibliofil kötetét, a *Szintézis*-t, Tandi Lajosnak a szegedi Bába és Társa kiadónál megjelent *Tizenkét tétel Kass János művészetéről* című, gazdagon illusztrált könyvét, a Gál József-féle Kass-bibliográfia második kötetét, továbbá a Mozaik tankönyvsorozat utolsó, frissiben elkészült darabját, a jó hangulatú ünneplés végén a Litea vezetője, Bakó Annamária csokoládétortát nyújtott át Kass Jánosnak, amin nem csak 80-as szám díszelgett, hanem a régi Kass-vigadót ábrázoló színes levelezőlap ehető (!) reprodukciója.

Ez a levlap látható Tandi Lajos könyvének az elején is. A szerző tizenkét fejezetben kísérel végig Kass János nyolcvan évét, napjainkig. Feltárul a gazdag életmű, a grafikai sorozatokon át a tipográfiáig és könyvtervezésig, a bélyegtervekig, szobrokig, film-animációs munkákig. Hatalmas oeuvre, s a mester ma is dolgozik, szívét-lelkét adja minden tollvonásába. Mint mondja, ő maga a „toll hegye”.

Levélpapírként a madarakkal beszélgető Szent Ferencet ábrázoló rajzát használja. Nem véletlen. A rajz, a kép olyan világnyelv, amit mindenki ért. Kass János a kor kérdéseire a kultúra és a humanitás szellemében veti papírra mindannyiunkhoz szóló válaszait.

London, 2008. október 24.

Sárközi Máttyás

Nem a próza rovására erősíti az operát

BESZÉLGETÉS GYÜDI SÁNDOR KARMESTERREL,
A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ FŐIGAZGATÓJÁVAL

A város közgyűlése egy évvel ezelőtt ellenszavazat nélkül Gyüdi Sándor karmestert nevezte ki 2008. július 1-jétől öt évre a Szegedi Nemzeti Színház főigazgatójává. A Szegedi Szimfonikus Zenekart addig igazgató-karnagyaként irányító muzsikus saját bevallása szerint sohasem vágyott színigazgató lenni, és nincs másik teátrum, ahol ugyanerre a feladatra vállalkozna. A kinevezéssel tulajdonképpen visszatért első munkahelyére, ahol egyetemi, majd zeneakadémiai tanulmányai után 1988-ban karigazgatóként művészi pályafutását kezdte. Az első évad nem indult túl szerencsésen, a közönség elutasítóan vagy legalábbis hűvösen fogadta a bemutatók többségét, új főrendező kapott megbízatást január 1-től. Minderről és a Mezzo-operafesztivál tapasztalatairól beszélgettünk.

– Korai lenne még összegzés készítését kérni, hiszen csak rövid ideje vezeti a színházat, az azonban néhány hónap tapasztalata alapján is érdekes lehet, hogy merre halad, milyen gondokkal küzd a szegedi teátrum?

Mérleg készítésére – különösen ilyen bonyolult intézmény esetében, mint a Szegedi Nemzeti Színház – tényleg kevés a kinevezésem óta eltelt fél év és az a néhány hónap, ami az évadból eltelt. A hivatalba lépésemmel nem lehetett egy határvonalat húzni, amitől minden másképp lesz, hiszen egy sor meghatározottság adott volt. Az első hónapok helyzetfelméréssel is teltek, erre akkor is rászorultam, ha két évtizede folyamatban ebben a színházban, ezzel a színházzal dolgozom, hiszen intézményvezetőként más aspektusból látom a dolgokat. A külső szemlélő számára talán nem látszik még a határozott művészi irányváltás, de a tendenciák talán már igen. A szándékaim kialakultak: ezek egy része a közönség számára is érezhető lesz, más része az intézmény működésére vonatkozik. A színház gazdasági helyzete nem könnyű, ráadásul egy olyan időszakban kell átgondolni, amikor az állami finanszírozás is változik.

– December 8-án csaknem hatvan százalékos többséggel elfogadta az országgyűlés az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló törvényt, amit – bár volt néhány tiltakozó – karácsony előtt a köztársasági elnök aláírt. Bizonyos vonatkozásaiban 2009. március 1-jén, más vonatkozásiban 2010. január 1-jén lép életbe a jogszabály. Mennyiben érintik a változások a szegedi teátrumot?

A törvény megszületését a szakma nem ölbe tett kézzel várta, hanem belső vitákban, a szakma és a politika közötti párbeszédekben kellett alakítani a jogszabály verzióit úgy, hogy a különböző érdekcsoportoknak is megfeleljen a végleges forma. Ebben az előkészítő folyamatban én is részt vettem, a munkába még mint a Magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetségének társelnöke kapcsolódtam be, a végén azonban már elsősorban a színházi

ügyekre koncentráltam. Több olyan változáson is keresztülment a törvény formálódó szövege az ősszel, ami az önkormányzati fenntartású vidéki színházak érdekeit szolgálja. Most, hogy megszületett a törvény és készül a város 2009-es költségvetése, azt kell megvizsgálnunk, hogy ebben az átmeneti évben mi számunkra a legcélszerűbb lépés. Az állami finanszírozás változásából következő feladatoktól függetlenül is a legsúlyosabb kihívás, amivel szembe kell néznem: a színházunk pénzügyi-gazdasági helyzete. Ez persze nem ért váratlanul, hiszen régóta köztudott, hogy ilyen vagy olyan okok miatt a szegedi színház hosszú évek óta anyagi gondokkal küzd. Az önkormányzati szerepvállalás az államhoz képest az utóbbi években jelentősen csökkent.

– Erre mondták elődei: alulfinanszírozott a szegedi teátrum.

Nehéz ezt egyértelműen kijelenteni. Ha konkrét lenne a feladat, hogy prózában, operában, balettben hány bemutatót és hány előadást tartsunk, ahhoz kiszámítható lenne az ehhez szükséges forrás, ezen belül az elegendő önkormányzati támogatás, és akkor ezt a tényleges fenntartói hozzájárulással összevetve eldönthető lenne a kérdés. A helyzet azonban fordított: az önkormányzat meghatározza, hogy mennyi pénzt tud (akar) adni a színháznak, és az elvárás csupán annyi, ebből a keretből a lehető legbővebb színházi kínálatot kell megteremtünk. Alulfinanszírozottságról annyiban lehet beszélni, hogy a rendelkezésre álló forrásokból – ez az én véleményem is – nemigen lehet Szegedhez méltó, igazán gazdag és értékes évadot teremteni.

– Melyek voltak az első teendői igazgatóként?

A szervezeti és működési szabályzatunk olyan régi volt, hogy még akkor készült, amikor a már évek óta önálló gazdasági szervezetként működő Szegedi Szabadtéri Játékok a színház része volt. Először tehát le kellett írni a tényleges viszonyokat. Az új szmsz-ból de jure is kikerült a szabadtéri, és az egyes szervezeti egységek alá-fölérendeltségi viszonyait is logikusabban rendeztük. Szimbolikus értéke van, de szerintem nagy változás az is, hogy a színház és a Belvárosi mozi közötti tér, amit 2003-ban a legendás karmesterről, Vaszy Viktorról nevezett el az önkormányzat, öt év múltán végre bekerült az intézmény címébe. Így ha a Szegedi Nemzeti Színháznak küldenek levelet, akkor nem a Deák Ferenc utca 12-t, hanem a Vaszy Viktor tér 1-et kell a borítékra írni.

– A művészi irányváltás jegyében született meg az évad műsorterve, ami azonban többször módosult, és az első bemutatókat nem fogadta túl nagy szimpátiával a közönség.

Erre az évadra már a mi elképzeléseink szerinti műsorterv készült. A többes szám első személy a művészeti vezetőt, Juronics Tamást takarja elsősorban, akivel a pályázatomban is megfogalmazott módon dolgoztam együtt. Kialakítottunk egy olyan évadot, amit a tapasztalataink és ízlésünk szerint szépnek, méltónak, tartalmasnak ítéltünk. Voltak aggályok a megvalósíthatóságával kapcsolatban, hiszen nagyon gazdag szezont terveztünk sok bemutatóval. Néhány ponton valóban változott a műsorterv, darabok és rendezők cserélődtek. Ami nem változott: tartalmas, változatos és igényes évadot szeretnénk. Rögtön a szezont indításakor az a kritika ért bennünket, hogy talán túlságosan is elitista programot hirdettünk. Ezt a véleményt nem tudom osztani, hiszen mindkét játszóhelyünkön szándékoltan vígjátékkal kezdtünk. Az más kérdés, hogy ezek a produkciók mennyire sikerültek

valóban vígnak, és mennyire találkoztak a közönség elvárásaival. A nagyszínházi évadnyitó bemutatónk, A kávéház sok vitát váltott ki, ami nyelvhasználat miatt talán érthető. Menet közben változtattunk is rajta, azt azonban látni kell: ez nem egy bohózat, kabaré, felhőtlen vidámság, hanem – ahogyan azt az eredeti Goldoni-darab is magában hordozza –, a mindenféle értelemben süllyedő Velence, a lepusztulás, a tönkremenés allegóriája. Ez nem vidám, főleg ha magunkra és mi viszonyainkra is ismerhetünk benne.

– *Hogyan fogadta Ruzsnyák Gábor rendező, hogy a közönség reakciói nyomán változtattak a kész produkción?*

A rendező merev volt abban, hogy amikor a bemutató előtt fogalmaztam meg néhány változtatási kérésemet, akkor arra nemigen hallgatott. Mereven elutasította a beavatkozást akkor is, amikor a premiért követően világosan látszott, hogy muszáj változtatni. Végül azonban semmilyen ellenlépést nem tett, amikor ezek a változások végbementek. Úgy érzem, a produkciója alapvetően nem sérült, olyan dolgokat – néhány kifejezés elhagyásáról, finomításáról van szó – dobtunk csak ki a léghajóból, amitől a repülése könnyebb lett. Érdekes egyébként, hogy amikor karácsony után vendéglőadásként Vári Évával és Kulka Jánossal a főszerepben hatalmas sikerrel műsorra tűztük a Hat hét, hat tánc című zenés vígjátékot, úgy tűnt, senkit sem zavartak azok a vaskos kifejezések, amelyekhez hasonlók vagy enyhébbek a mi produkciónkban megütközést keltettek. Ebből is látszik, hogy a probléma bonyolult. A kávéház nem találta el a közönséget, és az elégedetlenséget úgy lehetett kifejezni, hogy megkeresték azt a pontot, ahol a legkönnyebben fogást lehet találni az előadáson.

– *Milyen tanulsága van a bulvárjellegű vendégprodukció sikerének?*

Azt a célt, ami miatt meghívtuk elérte, két telt házas, sikeres előadást láthatott a publikum nagyszerű művészekkel. Kulka János szegedi kapcsolódásai közismertek, ma is a közönség egyik kedvence. Nem szabad féltékenykednünk arra, ami nem a mi műhelyünkben jön létre, a vendégszínház hagyományát meg kell tartanunk. A társulat méretéből adódóan nem állítható ki minden estére saját produkció, ezért érdemes arra alkalmas előadásokat meghívni. A Vígszínház legutóbb a múlt nyáron Esterházy Péter Rubens és a nem-euklideszi asszonyok című darabjával vendégszerepelt nálunk, és a korábbi években is fellépett a népszerű budapesti társulat Szegeden. Szándékunk szerint ez a hagyomány folytatódhatna.

– *A kávéház után a kisszínházi premierek fogadtatása sem volt egyértelműen pozitív.*

A Mandragóra Szabó Máté rendezésében nem egy az egyben Machiavelli eredeti szövegére épült, hanem Háy János igazi mai színházi lehetőségeket kínáló átíratára. Az általam látott előadások egyértelmű sikert arattak, a közönség valóban szórakozott a vígjátékon. Simon Stephens Pornográfiája előre vállalt módon olyan darab, ami vitára ingerel, már a címe is provokáló – bár valójában nem pornográf mű. Nagyon kíméletlenül szól korunk egyik alapvető problémájáról, a terrorizmusról, és arról, hogy ez a jelenség a társadalmat sokkal átfogóbban érinti, mint gondolnánk. Megfogalmazza azt az alapvető életeri érzést, hogy félelem vesz körül bennünket: bármikor, akár a 2012-es londoni olimpiáról szóló döntés ünneplése közben is megtörténhetett, és minden pillanatban ránk törhet egy váratlan katasztrófa. Erre sem felkészülni, sem pedig jól reagálni nem tudunk. A történe-

tet Stephens nem hagyományos módon mondta el, nincs lineáris mesélés, hanem egyfajta puzzle-technikával, egy színész több színpadi karaktert is megformál, illetve egy karakter több színészhez is hozzá van rendelve. Igazából ez volt az, ami meghökkentette a nézőket. Nem kikapcsolódást nyújt az előadás, hanem feszült figyelmet igényel – és bekapcsolódást vár a közönségtől. Aki a hagyományos meseszöveget szereti, az vagy belemegy ebbe a játékba vagy elutasítja.

– *Ennek a produkciónak a rendezője, Bodolay Géza január 1-től a Szegedi Nemzeti Színház új főrendezője és a prózai tagozat vezetője. Elődje, Telihay Péter néhány hónappal kinevezése után úgy távozott, hogy egyetlen darabot sem rendezett. Előre lehetett látni, hogy az évad elejét nem tudja Szegeden tölteni, hiszen aláírt szerződése volt egy budapesti és egy gdanski rendezésre. Miért volt szükség a váltásra?*

Valóban előre lehetett látni, hogy Telihay Péter szeptemberben és októberben nem tud itt lenni. Azt azonban nem lehetett előre tudni, hogy távolléte az együttműködést is lehetetlenné fogja tenni. Ma már rengeteg csatornája van a napi kapcsolattartásnak, a telefon és az e-mail lehetővé teszi, hogy egy intézmény vezetői akkor is tudjanak egymással dolgozni, ha fizikailag valaki távol van. Kiderült, hogy Telihay Péter és köztünk ez az együttműködés így nem megy. A hiánya miatt rengeteg olyan probléma keletkezett, ami nem oldódott meg. Amikor ennek az időszaknak a tapasztalatait leszűrtük, akkor közös meg egyezéssel abban állapodtunk meg, hogy egymás erőnyeit kölcsönösen elismerve, és nem hibáztatva a másik felet, elválunk. Bodolay Gézától azt várjuk, hogy Szegeden legyen, és a társulatnak azt a fajta folyamatos gondozását, amire nagy szükség van, tegye meg, és azok a virtuóz rendezői erőnye, amelyek a Pornográfiában is kiderültek, a tagozat javára fordítódjanak.

– *Bodolay Gézát roppant felkészült színházi szakembernek ismeri el a szakma, talán csak attól lehet tartani, hogy progresszivitása túl sok lehet Szegednek. Arról is lehet hallani: kinevezése hátterében a színház művészeti vezetője, Juronics Tamás áll, akit annak idején, amikor Szegeden ellehetetlenítették társulatával, a Szegedi Kortárs Ballettel együtt Bodolay kecskeméti színigazgatóként befogadott és felléptetett. Mit gondol minderről?*

Érdekes felvetés, de nem igaz. Nem tekinthető fizetségnek, múltbeli jócselekedetei elismerésének Bodolay Géza kinevezése, aki rendezői erőnye in túl még egy nagy erőnyel rendelkezik: rendkívül tapasztalt színházi vezető. Egy évtizeden át irányította a Kecskeméti Katona József Színházat egy olyan időszakban, amikor máshol sokkal sűrűbben változották egymást a színigazgatók. Kétségtelen, hogy rendezői stílusa, színházi ízlésvilága radikális, progresszív, azonban színházvezetőként sem árasztotta el Kecskemétet a saját gusztusa szerinti produkciókkal. Vezetői bölcsességgel saját művészi habitusától el tudta választani azt, hogy mire van a városnak szüksége. Jellemző az az adat, hogy igazgatása alatt a kecskeméti teátrum nézőszámát 65 ezerről 90 ezer főre emelte, s ez a nézőszám körülbelül annyi, mint a szegedi színházé, holott a két város lélekszámában és különösen a diákok számában elég nagy a különbség. Az a tény, hogy egy olyan időszakban, amikor máshol nem nőtt a színházak nézőszáma, Kecskeméten közel másfélszeresére tudta növelni, számomra azt mutatja: színházvezetőként jól tette a dolgát. Juronics Tamás együttesének befogadása sem egy jó cselekedet volt a részéről, hanem pontosan tudta, hogy

a város saját erejéből ebben a művészeti ágban nem tudott semmilyen produktumot felmutatni. Anyagilag és művészileg is a lehető leggazdaságosabb megoldást választotta, amikor a szabad kapacitással rendelkező szegedi balettegyüttest hívta meg vendégszerepeltetni. Ez nem egy jótékonykodás volt, amit most viszonzni kellett, hanem olyan vezetői bölcsesség, amelyre most is szükségünk van. Természetesen a Bodolay Gézával való együttműködésben szükség van arra a fajta bizalomra is, amelynek egyik bázisa éppen az, hogy az évek során megbizonyosodott, Juronics Tamással kiválóan tudnak együtt dolgozni.

– Az operatársulat sikeres, telt házasként előadásokat, gálákat hozott létre, az évad első felében egyértelműen megerősödni látszik a zenés színházi vonal. Mit mond azoknak, akik attól tartanak, ezt a nívót hosszú távon csak a prózai tagozat rovására lehet fenntartani?

Úgy gondolom, indokolt volt az operajátszás erősítése. Az elmúlt években a közönség egyértelmű jelzéseket adott arra nézve, hogy kevesebb operai produkciót kapott, mint amennyit megszokott és amennyit szeretne. Az előző évad közben már történtek korrekciók, elődöm, Székelyi József velem is, még mint a szimfonikus zenekar igazgató-karnagyával megbeszélte, hogy hogyan lehetne a kínálatot bővíteni. Erre az évadra már annyi bemutatót és előadást terveztünk, amennyi korábban szokásos volt. Nincs szó expanzióról, mint ahogyan arról sem, hogy az operatagozat anyagi értelemben előnyökhöz jutna. Lényegesen több prózai bemutatónk van, a két játszóhelyünk közötti műfaji megosztottságot is megszüntettük: operát játszunk a kisszínházban is, mint ahogyan prózát is a nagyszínházban. Az opera takarékosan bánik a személyi kiadásokkal is: ugyanannyi színészünk van, mint az előző évadban, viszont a magánénekesek száma egynegyedével csökkent. Nincs tehát arról szó, hogy karmesterként az operát szeretném helyzetbe hozni más műfajok rovására. Az biztos, hogy az operára vonatkozó döntések inkább a sajátjaim, és ezeket tapasztalataim birtokában biztosabban hozom meg. Az operajátszás színvonalának nyilvánvaló emelkedése többek között annak is köszönhető, hogy Pál Tamás első karmesterként sokkal nagyobb szerepet kapott a színházban, mint az elmúlt évadokban. Bár magam is karmester vagyok, igazgatói pozícióm nem arra használok, hogy minél több vezénylést osszak magamra, és én arassak sikereket. A szegedi opera magas színvonalának egyik legfontosabb személyi feltétele, hogy köztünk él a legjobb magyar operakarmester, akire igyekszünk maximálisan építeni. Pál Tamásnak is köszönhetően volt akkora siker a Tosca-felújítás, és a Mezzo-fesztiválon bemutatott versenyprodukciónk, az Adriana Lecouvreur is az ő keze nyomát viselte magán. Kulcsszerepe lesz a következő bemutatóinkban is.

– Hogyan lehet a költséges és bonyolult műfajt a Vaszy-hagyományokat folytatva hosszú távon is életben tartani Szegeden?

Az opera kétségtelenül nagyon drága műfaj, ezt bizonyos mértékig elismeri az új színházi törvény is. Az operaprodukciónkat is létrehozó színházak finanszírozása – bár nem automatikusan, hanem a nézőszám függvényében – valamivel bővebb, mint a csak prózai előadásokat teljesítőké. Hogy ez mire elég, azt ma még nem tudjuk. De azt igen, hogy szeretnék továbbra is legalább évi három operabemutatót tartani, mellette minden évadban egy nagyoperettet is színre vinnénk. Ez a felújításokkal együtt lehetővé tenné, hogy továbbra is legyenek operabérleteink. Szeretném, ha a többi bérletkonstrukciónk is tartal-

mazhatna egy-egy operaelőadást is. Fontosnak tartom, hogy az operatársulat megmaradjon. Az ország legnagyobb vidéki zenekara, amely nagy praxissal rendelkezik az operajátás terén, továbbra is a színház rendelkezésére áll.

– Levezénylője volt a színházi zenekar és a szimfonikusok összevonásának. Fordított pozícióból, színiigazgatóként most is jónak tartja ezt a döntést?

Furcsa lenne, ha én most azt mondanám: micsoda katasztrófa, hogy átvettem egy operát játszó színházat, amelynek nincs önálló zenekara. Nem így van, utólag is azt mondom: ez az átalakítás szükségszerű volt, és a szakmai eredményeit tekintve nagyon sikeresen ment végbe. A színház nem érzi magát sarokba szorítva azáltal, hogy a zenekarban ülő művészek nem a saját alkalmazottai. Az együttműködésünk kitűnő a szimfonikusok vezetőjével, az egyeztetési problémákat is mindig sikerül hatékonyan megoldanunk. Mivel nincs Szegednek koncertterme, a hangversenyélet színhelye is a nagyszínház, ebből következően két nagyobb együttest foglalkoztató produkció egyszerre úgysem lehetne a városban.

– A Mezzo televízió közreműködésével november első két hetében a Szegedi Nemzeti Színházban megrendezett nemzetközi operaversenyt és fesztivált sokféleképpen lehet értékelni. A szakma, a kritikusok nagy része üdvözli, hogy végre született valamilyen előremutató hazai kezdeményezés az operajátás terén. Ugyanakkor finoman szólva nem volt telt ház az előadások többségén. Talán a Szegeden szokatlanul magasnak számító jegyárak is közrejátszhattak abban, hogy a közönség távol maradt. Hogyan értékeli a fesztivált, mit gondol a folytatásról?

Le kell szögezmem: bár a fesztivál az én igazgatásom alatt a Szegedi Nemzeti Színházban valósult meg, az ötlethez nekem semmi közöm. Ezt nem elhárításként mondom, pusztán nem szeretnék idegen tollakkal ékeskedni. Az operafesztivált nagy ötletnek és kiváló lehetőségnek tartom, nagyon örülök annak, hogy mindez Szegeden történt és otthont adhatott neki a színházunk. Akkor is, ha ez a rendezvénysorozat rengeteg problémát, gondot jelentett, amit meg kellett oldani. A színház nem rendezője és nem is szervezője az operaversenynek, csupán befogadója – a problémák egy része ebből is adódott. A fesztivált rendező Armel Produkció rendkívül ügyes számos kérdésben, de rövid idő alatt egymást váltó produkciók színpadra állításában nincs sok színházi tapasztalata. Emiatt a fesztivál számos gyermekbetegséggel küzdött, ezek jobb együttműködéssel kiküszöbölhetőek. Ez a verseny a világ operajátásában is eredeti ötlet, méltán nagy publicitást is kaphat, ami visszahat a magyar és a szegedi operakultúrára is. A versenyprogram kitalálása, a verseny szerepek kiválasztása, a résztvevő operaházak, rendezők, zsűritagok felkérése, a zsűrizés szempontrendszerének átgondolása, a fesztivál időpontjának és időtartamának megválasztása, a jegyárak kialakítása terén is nagyobb körültekintésre lenne szükség. Mindezekkel kapcsolatban konkrét javaslataink vannak. Ha a fesztivál vezetőivel tudunk tárgyalni és meg tudunk állapodni, akkor nagy örömmel várjuk a folytatást.

– *Városmarketing szempontjából is óriási jelentősége lehet a fesztiválnak, hiszen az előadásokat 39 országba közvetítette a Mezzo. Milyen hozadéka volt máris a rendezvénytársorozatnak?*

Azok a filmek, amelyek Szegedről készültek, és amelyeket többször is vetített a Mezzo, nagyon jó képet mutattak a városról. Szeged a kultúrán, tudományon, oktatáson, művészeti életen keresztül képzelem el a jövőjét, ehhez egy ilyen nemzetközi operaverseny és -fesztivál kiválóan kapcsolódhat. Már a fesztivál előtt találkozhatott a közönség azzal a tenoristával, aki végül elnyerte a versengésben a legjobb férfi előadónak járó díjat. Adam Diegel Maurizio szerepét próbálta az Adriana Lecouvreurben Szegeden, amikor az egyik vendégtenoristánk, aki Cavaradossi szerepét énekelte volna a Tosca-előadásunkban, lemondta a fellépését. Mivel hallottam korábban, az operaverseny második fordulójában Adam Diegeltől Cavaradossi áriáját, és értesültem róla, hogy jól tudja az egész szerepet, felkértem a beugrásra. Óriási sikere volt, ennek nyomán további előadást is kitűztünk a Toscából. A fiatal tehetségek megismertetése az egyik legnagyobb hozadéka lehet a fesztiválnak. Adam Diegel májusban is visszatér Szegedre, hogy elénekelje Maurizio szerepét.

– *Mit vár az évad további részétől?*

Shakespeare darabjának, A viharnek a bemutatója, amit Telihay Péter rendezett volna, elmarad. Szeretnénk helyette egy másik produkciót beiktatni, ez már Bodolay Géza ötleteinek megvalósíthatóságán múlik. Ez művészi kapacitás és anyagi lehetőség kérdése is. A többi bemutatónkat az eredeti terv szerint szeretnénk lejátszani. Olyan darabok jönnek, amelyek talán közönségbarátabbak. Már a karácsony előtti bemutatónk, a Diótörő című zenés mesejáték is igazi családi színház volt, és nagy sikert aratott. A következő premie-rünk a nagyszínházban a Királyasszony lovagja Kamarás Iván főszereplésével, a kisszínházban pedig a Figaro házassága. Utóbbi igazi vígoperai produkció, amit az Otellóval debütált Anger Ferenc állított színpadra. A népszerű Mozart-opera egy igazi, fiatalos színház, amellyel olyan közönséget is szeretnénk elérni, amely nem kifejezetten az operabérlők derékhadához tartozik. A Mr. A című gyerekdarabunk humoros és mesés történet, bízunk benne, hogy tetszik majd az ifjú nézőknek. A fajsúlyosabb darabok közé tartozik Berlioz idehaza ritkán játszott operája, a Faust elkárhozása, ami Juronics Tamás rendezésében kerül majd színpadra. Lőrinczy Attila darabja, a Balta a fejbe a hisztériumjáték műfaji megjelölést kapta a szerzőtől, ez is mutatja: nem vegytiszta vígjáték. Készülünk egy operettprodukcióra is, de nem magyar, német vagy francia darabot választottunk, hanem kísérletképpen egy angolt: Sullivan darabja, a Penzance kalózái az operett és a musical kedvelőinek figyelmére egyaránt számíthat, hiszen átmenet a két műfaj között. Andrew Lloyd Webber világsikerű musicaljeit nem kis részben a Sullivan-operettekből kiindulva hozta létre.

– *Bár 2008 januárjában egy olyan pályázattal nyerte el a főigazgatói posztot, amelyben túl sok konkrétum nem szerepelt, mégis van már olyan irány, amit feladni kényeserül?*

Nem óvatosságból vagy taktikázásból, de valóban nem túl részletező és konkrét pályázatot írtam. Ennek az volt az oka, hogy eddigi tapasztalataim szerint igazából csak belülről lehet azoknak az információknak a birtokába jutni, amelyek alapján cselekvési programot

ki lehet jelölni. A pályázatomban képest egy kis késésben vagyok, ami az elmúlt fél évben történt, az versenyfutás volt az idővel. A nyugodtabb, építkező lépések időben eltolódtak. A pályázatomban képest kimutatható irányváltásra nem kényszerülök, de belülről világosabban látom azokat az intézkedéssorokat, amelyek a leírt és azóta is helyesnek tartott célokhoz közelebb visznek.

– Az előadó-művészeti törvény mennyire változtathatja meg a Szegedi Nemzeti Színház helyzetét? Mennyire elégedett az elfogadott jogszabállyal?

Alapvetően elégedett vagyok, bár mint a legtöbb törvény, ez sem tökéletes. Sok minden múlik még a végrehajtási rendeleten és a minden évben elfogadandó állami költségvetésen. A finanszírozásnak ezt a rendszerbe foglalt és kiszámítható módját, amit a törvény megalkotott, mindenképp üdvözölni lehet, de azt, hogy összességében mennyi pénzt szán a színházakra az állam és azt milyen módon osztja el, évente változtatgatni fogják, mint ahogyan az egyes műfajok közti megkülönböztetésnek, plusz támogatásnak a szorzófaktorait is. Az a folyamat, amelynek során kiderült, hogy az állami támogatások szempontjából mi jól vagy rosszul járunk, még nem zárult le.

– A gazdasági válság miatt a hazai színházak számára is nehéz évek jöhetnek. Mit lehet elérni ebben a helyzetben, milyen nézőszámot lehet megcélozni?

Csak az lehet az őszinte válasz, hogy a színházvezetők sem tudják, mi lesz, mint ahogyan egy autókereskedő, egy bankár vagy egy építési vállalkozó sem. Azzal próbálkozunk, amit egyébként minden szervezet tesz: költséghatékonyan gazdálkodunk és a bevételeinket igyekszünk növelni. Elmondhatom, hogy a bérletbevételeink meghaladta az előző évadét, amire nem is mertünk számítani. Az is igaz, az időarányos jegybevételeink alulmúlja a korábbi szezont. Ennek megvannak az okai: a sok bemutató miatt túl sok bérleten kívüli előadást nem tudtunk tartani, és jelentős kiesés az is, hogy a Mezzo-fesztivál kéthetes periódusában a jegybevétel nem a színházé volt, hanem a fesztiválszervezőké. 2006 óta egyébként országosan csökkenő nézőszámot mutatnak a statisztikák. Ennek ellenére szeretném a két játszóhelyünkön a százezres nézőszámot megcélozni. Az önkormányzat legutóbbi revizori jelentésében 86 ezer néző szerepelt, igaz, láttam már olyan minisztériumi statisztikát is, amely szerint a szegedi színház 96 ezer nézőt tudott felmutatni.

– Továbbra is kapcsolatban áll előző együttesével, hiszen egyben a szimfonikusok művészeti vezetői posztját is betölti. A két funkció hogyan egyeztethető össze, és mit szeretne elérni saját művészi pályáján?

Ha optimista vagyok, azt mondom: eddig koncerteket, operaelőadásokat dirigáltam és vezetője voltam egy művészeti intézménynek, a Szegedi Szimfonikus Zenekarnak. Ezentúl is koncerteket és operaelőadásokat dirigálok – körülbelül ugyanannyit, és vezetek egy másik művészeti intézményt, a Szegedi Nemzeti Színházat. A változás nem is olyan nagy. A pesszimista olvasat: a színházigazgatás több olyan elfoglaltságot jelent, amely a művészi energiákat pusztítja. De bármennyire hihetetlennek is tűnik, a zenélés, a dirigálás általában sok szempontból nem energiapusztító, hanem energiatermelő tevékenység. Amikor a munkám egy részében a zenei feladatokra átváltok, úgy érzem, hogy feltöltődöm, energiát nyerek. Nekem nem mesterségem és nem életcélom a színházigazgatás, nem általában vagy győzelmek, hanem a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója vagyok, és soha nem len-

nék másik teátrumé. Úgy alakult a szegedi művészeti élet, és benne a két meghatározó intézménynek, a zenekarnak és a színháznak a sorsa, hogy ez a feladat engem eltalált. Nem ez az életcélom, de most nagyon fontos ambícióm, szívemnek kedves munka, amit igyekszem kedvvel, energiával és nagy odafigyeléssel a legjobb tudásom szerint végezni. Nem tudom, mi lesz négy és fél év múlva. Az biztos, hogy muzsikus maradok, hiszen ez a hivatásom. Hogy a megbízatásom ehhez képest mi lesz, az nem is olyan fontos számomra.

Hollósi Zsolt

Szerkesztői asztal

1% Köszönjük olvasóinknak, a Tiszatáj barátainak, hogy 2008-ban is följánlották jövedelemadójuk egy százalékát. Kérjük, 2009-ben is tegyék meg! A Tiszatáj Alapítvány adószáma: **19082349-2-06**

*

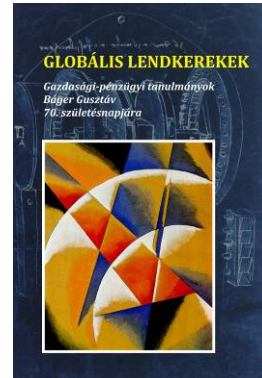
A Tiszatáj 2008-as, 62. évfolyamának *tartalommutatója* honlapunkon érhető el: www.tiszataj.hu. A mutató Gyuris György munkája.

*

Globális lendkerekek címmel gazdasági-pénzügyi tanulmányokat adott ki Báger Gusztáv 70. születésnapjára az Állami Számvevőszék és a Tiszatáj Alapítvány. A kötet Kovács Árpád bevezetőjével jelent meg.

*

A Tisza-parton mit keresek? címmel Hollósi Zsolt beszélgetéseinek harmadik kötete jelent meg a Tiszatáj Könyvek sorozatban. Az interjúk olvasói Csúri Károly, Gyüdi Sándor, Kalmár Márton, Koczor György, Kovács Keve, Lengyel András, Molnár László, Pál József, Papp György, Sejben Lajos, Simai Mihály, Székelyi József, Temesi Mária, Tóth Sándor és Zsigmond Vilmos életútját, munkásságát ismerhetik meg.

Márciusi számunk tartalmából

ÁGH ISTVÁN, DOBAI PÉTER, LANCKOR GÁBOR, MARNO JÁNOS, PETŐCZ ANDRÁS,
PINTÉR LAJOS, VERESS MIKLÓS versei

MIRKO KOVAČ, MILENKO JERGOVIĆ prózája

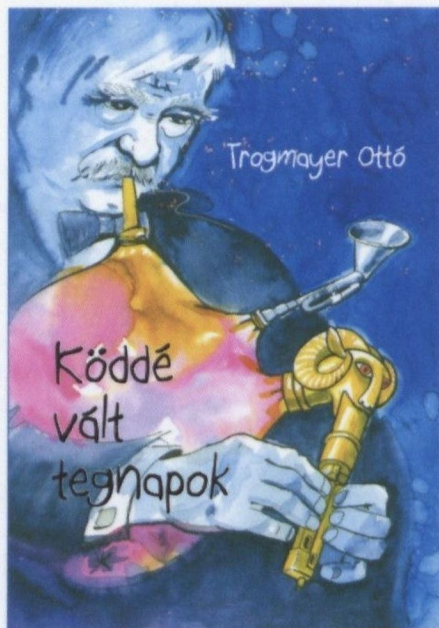
TVERDOTA GYÖRGY a Nyugatról

Kiadatlan *Dsida*-versek

Ára: 500 Ft

Előfizetőknek: 400 Ft

Új könyveinkből:

2250 Ft

2500 Ft

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770133 116008

0 9 0 0 2